

KARADENİZ'DEKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

RAPOR NO: 62

AĞUSTOS 2014

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGESAM YAYINLARI
RAPOR NO: 62

Kütüphane Katalog Bilgileri:

Yayın Adı: Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye

Yazarlar: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Elnur İSMAYILOV, Erdem KAYA

ISBN: 978-605-9963-01-5

Sayfa Sayısı: 121

Yayına Hazırlayan: Bekir ÜNAL

Kapak Tasarım ve Dizgi: Sertaç DURMAZ

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi No:10

Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36

Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye

Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93

www.bilgesam.org

bilgesam@bilgesam.org

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6

A.Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye

Tel : +90 312 425 32 90 Faks: +90 312 425 32 90

Copyright © BİLGESAM AĞUSTOS 2014

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayın Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin
izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

BİLGE ADAMLAR KURULU

Başkan

Salim DERVİŞOĞLU (E. Oramiral)

Başkan Yardımcıları

İlter TÜRKMEN (E. Bakan/Büyükelçi)

Sami SELÇUK (Prof. Dr. / Yargıtay Onursal Başkanı)

Kurul Üyeleri

Kutlu AKTAŞ (E. Bakan/Vali)

Özdem SANBERK (E. Büyükelçi)

Sönmez KÖKSAL (E. Büyükelçi)

Güner ÖZTEK (E. Büyükelçi)

Ümit PAMİR (E. Büyükelçi)

Necdet Yılmaz TİMUR (E. Orgeneral)

Oktar ATAMAN (E. Orgeneral)

Sabahattin ERGİN (E. Koramiral)

Nur VERGİN (Prof. Dr.)

Orhan GÜVENEN (Prof. Dr.)

Ali KARAOSMANOĞLU (Prof. Dr.)

İlter TURAN (Prof. Dr.)

Çelik KURTOĞLU (Prof. Dr.)

Ersin ONULDURAN (Prof. Dr.)

SUNUŞ

SSCB'nin dağılması ve Karadeniz havzasında bağımsızlığını kazanan devletlerle birlikte Rusya destekli ayrılıkçı hareketlerden kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkmış; Gürcistan'ın Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan bölgelerindeki ayrılıkçı hareketler, Ukrayna'nın Kırım meselesi ve Moldova'nın Transdinyester problemi bölge güvenliğini tehdit eden sorunlara dönüşmüştür. Karadeniz coğrafyasının Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında sağlayabileceği güzergâh imkânları Batılı ülkelerin bölgeye yönelmesini sağlamış, bölgede Batı ile Rusya arasında rekabet ortaya çıkmıştır. 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin NATO'nun Akdeniz'de konuşlu Aktif Çaba Harekâtı'na Karadeniz'i dâhil etme teşebbüsü, Romanya ve Bulgaristan'da askeri üsler edinmesi, NATO ve AB'nin Karadeniz'e doğru genişlemesi Moskova'da Rusya'nın çevrelendiği yönünde bir algıya yol açmıştır. ABD ve AB, Karadeniz bölgesine yönelik bu girişimleri gerçekleştirirken Rusya'da konumunu güçlendiren Putin iktidarı, karşı hamlelerle Avrupa-Atlantik sisteminin doğuya doğru genişlemesini durdurmaya çalışmıştır. 2008'deki savaşın ardından Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Moskova, Ukrayna'nın AB ile ekonomik bütünleşme çabalarına karşı harekete geçmiş, Kırım'ı işgal ve ilhak ederek Karadeniz bölgesindeki etkinliğini artırmıştır.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Karadeniz'deki gelişmelere ve bu gelişmelerin bölgesel etkilerine yönelik öngörülerde bulunarak Türkiye'deki karar mercilerine milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi çözüm önerileri ve karar seçenekleri sunmak amacıyla "Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye" raporunu yayımlamaktadır. BİLGESAM Araştırma Koordinatörü Erdem Kaya ve Rusya Uzmanı Elnur İsmayılov ile birlikte hazırladığımız rapor, 23 Mayıs 2014 tarihinde icra edilen 20. Bilge Adamlar Kurulu toplantısında değerlendirilmiş, Kurul üyelerinin görüş ve önerileri doğrultusunda geliştirilmiş ve yayına hazırlanmıştır. "Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye" raporunda, Karadeniz'deki çatışma alanları ile Rusya, ABD, NATO, AB, Çin ve İran'ın Karadeniz politikaları incelenmekte, Türkiye'nin bölgedeki ihtilaflara bakışı ve bölge ülkeleriyle ilişkileri analiz edilmektedir. Raporda Rusya'nın 2008 sonrası Karadeniz'de artan etkinliği üzerinde durulmakta, bölgenin enerji nakil hatları açısından arz ettiği öneme işaret edilmekte ve Türkiye'nin bölgede takip etmesi gereken stratejiye ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Raporun Türk karar mercilerine, akademisyenlere ve ilgili kurum, kuruluş ve kişilere faydalı olmasını temenni eder, raporu birlikte hazırladığımız Erdem Kaya ve Elnur İsmayılov'a, rapora değerli görüş ve önerileriyle katkı sağlayan, raporun geliştirilmesi için kıymetli vakitlerini sarf eden başta (E) Oramiral Salim Dervişoğlu ve (E) Büyükelçi Ümit Pamir olmak üzere Bilge Adamlar Kurulu'na ve emeği geçen BİLGESAM çalışanlarına teşekkür ederim.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

SSCB'nin dağılması ile Rusya'nın Karadeniz'deki stratejik üstünlüğü zayıflamış, kıyı uzunluğu kısalmış ve limanları azalmıştır. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'in bütün kuzey bölümüne hâkim olan Kremlin'in denizdeki egemenlik alanı, SSCB'nin dağılmasıyla sadece kuzeydoğu bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Varşova Paktı'nın çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Bulgaristan ve Romanya Moskova'dan bağımsız hareket etmeye başlamış, Ukrayna ve Gürcistan iki yeni kıyıdaş devlet olarak ortaya çıkmıştır. Karadeniz böylece Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Gürcistan olmak üzere 6 devlet tarafından çevrili hale gelmiştir. Karadeniz bu dönemde coğrafi bir alandan ziyade siyasi bir bölge olarak anlaşılmaya başlamış, kıyıdaş devletlerin yanında Batı Balkanlar, Yunanistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ı da kapsayan Geniş Karadeniz (Wider Black Sea) tanımı ortaya çıkmıştır.

Karadeniz'de geçmişte dondurulmuş anlaşmazlıklar, Soğuk Savaş'ın bitişiyle bölgede çatışma alanları doğurmuştur. Rusya'nın, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler içindeki ayrılıkçı hareketlere müzahir tutumu bu çatışma alanlarının çözüme kavuşturulmasını engellemiştir. Karadeniz bölgesinde Rusya-Ukrayna arasındaki problemler, Kırım meselesi, Kerç Boğazı anlaşmazlığı, Moldova'nın Transdinyester sorunu, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Dağlık Karabağ anlaşmazlığı ve Çeçenistan meselesi 1990'lardan bugüne devam eden ve nihai bir çözüme kavuşturulamayan çatışma alanları olmuştur.

Rusya-Ukrayna arasındaki problemler, Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başlamış, Moskova Kiev'in bağımsızlığını, Kırım yarımadası ve Sivasopol kenti üzerindeki egemenliğini kabullenememiştir. Rusya diğer Sovyet cumhuriyetlerinden farklı olarak Ukrayna'yı Rus anavatanının bir parçası olarak görmüş, Sovyetlerin dağılma sürecinde Rus medyası bu ülkenin bağımsızlık kararına halkın iradesiyle değil Ukrain elitlerin etkisiyle yöneldiğini öne sürmüştür. Bağımsızlık sonrası dönemde Ukrayna, gerek coğrafi konumu ve Kırım yarımadası üzerindeki hâkimiyeti gerekse sahip olduğu nükleer cephanelik ve sanayi altyapısı nedeniyle Rusya'nın milli güvenliği ve savunma sanayisi açısından önemli bir ülke olmuştur. Bu nedenle Kiev'in dış politika tercihleri, Rusya'nın milli güvenliği açısından önem arz etmiş, Ukrayna'nın Turuncu Devrim sonrası dönemde AB'ye ve NATO'ya katılma hedefi Moskova'yı tedirgin etmiştir.

Ukrayna'da Rus nüfusun çoğunluğu oluşturduğu tek bölge olan Kırım, SSCB sonrası dönemde Moskova-Kiev arasında anlaşmazlığa dönüşmüştür. Krem-

lin, Karadeniz'de zayıflayan nüfuzunu yeniden tesis etmek için Kırım üzerindeki egemenliğini tekrar kazanmayı hedeflemiş, bu hedef doğrultusunda Karadeniz filosu için önemi haiz Sivastopol deniz üssünü kullanmaya devam etmeyi amaçlamıştır. Rusya, Şubat 2014'te Yanukoviç iktidarının devrilmesinin ardından, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün teminatı niteliğindeki Budapeşte Anlaşması'nı ihlal ederek Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir. Kırım'ın ilhakıyla Ukrayna'nın Kerç Boğazı üzerindeki egemenliği de sona ermiş, Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan boğaz tamamen Rusya'nın denetimine girmiştir. Transdinyester sorunu da benzer şekilde Moldova'nın bağımsızlığıyla ortaya çıkmış, Rus nüfusun bulunduğu Transdinyester bölgesi 1990'lı yılların başlarında Kişinev merkezi yönetiminden bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya, ayrılıkçı Transdinyester bölgesini kullanarak Moldova'nın AB ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmakta, bu ülke üzerindeki nüfuzunu sürdürmeyi amaçlamaktadır. Moskova, Kafkasya'da ise 2008'de Gürcistan'la savaşın ardından Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlığını tanımış, Abhazya'da askeri üsler elde etmiştir.

1990'lı yıllarda Karadeniz, çatışma alanlarına rağmen kıyıdaş devletler arasındaki etkileşimin arttığı ve havza dışındaki aktörlerin de ilgi alanına giren bir bölge haline gelmiş, ABD ve AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri gelişme kaydetmiştir. Bu dönemde Karadeniz'in kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda sağladığı güzergâh imkânı öne çıkmış, bölge ulaşım, ticaret ve enerji alanlarında önemli bir kavşağa dönüşmüştür. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın tesisi, Avrupa-Kafkasya-Orta Asya hattındaki ulaşım projeleri ve AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelik girişimleri, kıyıdaş devletlerin ticari filolarının genişlediği ve ticaretin belirgin biçimde artış gösterdiği bir dönemi başlatmıştır. Rusya'daki ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıyan nakil hatlarının Karadeniz havzasından geçmesi ve enerji arama faaliyetleri kapsamında Batılı enerji şirketlerinin Karadeniz'deki yatırımları, bölgeyi dünya siyasetinde değerli bir coğrafya haline getirmiştir.

Karadeniz'de 2000'li yıllardan itibaren Avrupa-Atlantik sistemi ile Rusya Federasyonu arasında güvenlik ve enerji alanlarında rekabetin öne çıktığı gözlemlenmiştir. ABD'nin bu dönemde Karadeniz bölgesinde güvenlik zafiyeti olduğunu öne sürmeye başladığı ve askeri kuvvetlerini NATO görevleri çerçevesinde Karadeniz'de konuşlandırmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Washington, NATO'nun Ekim 2001'den itibaren Akdeniz'de konuşlu Aktif Çaba Harekâtı'nı Karadeniz'e genişletmeye çalışmış, ancak Türkiye'nin mesafeli yaklaştığı ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerine uymayan bu öneri gerçekleşmemiştir.

AB ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi ve Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerine başlaması, Karadeniz'in Rusya'nın etki alanından çıkmaya başladığı bir gidişat doğurmuştur. Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimler, Romanya ve Bulgaristan'ın 2004'te NATO'ya, 2007'de AB'ye katılması, AB'nin Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı Stratejisi girişimleri, Karadeniz'i Avrupa-Atlantik ağırlıklı bir bölgeye dönüştürmüştür. ABD'nin Bulgaristan ve Romanya'da askeri üsler tesis etmesi, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin gündeme gelmesi ise Rusya'nın Karadeniz havzasında Batının genişleyen nüfuz alanına tepki niteliğinde adımlar attığı bir süreci başlatmıştır.

Rusya bu süreçte Karadeniz filosunu genişletmeye dönük bir program ihdas etmiş, 2008'de Gürcistan'a savaş açarak bu ülkedeki ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlığını tanımış ve Abhazya'da askeri üsler elde etmiştir. Rusya'nın bölgede stratejik açıdan üstünlük kurmasını sağlayacak en önemli gelişme ise Kırım'ın ilhakı olmuştur. Rusya, Kırım'ın ilhakıyla başta Sivastopol limanı olmak üzere Ukrayna'nın yarımadaadaki donanma tesislerine ve hava üslerine sahip olmuş, böylece Karadeniz filosunun kuvvet intikal kabiliyeti artarken Rus hava kuvvetlerinin operasyon menzili Karadeniz'in batısına doğru genişlemiştir.

Kırım'ın ilhakı Karadeniz'deki enerji rekabetinde ise iki önemli sonuç doğurmuştur. Birinci sonuç, Moskova'nın Karadeniz'de iddia ettiği münhasır ekonomik bölgenin genişlemesi ve Kırım'ın kıta sahanlığında keşfedilen enerji kaynaklarının Rusya'nın denetimine girmesidir. İkincisi ise Kırım kriziyle birlikte AB'nin Rusya haricindeki kaynaklara yönelme ve kaynak çeşitlendirme eğiliminin güçlenmesi, böylece Avrupa'da Güney Akım'a karşı ortaya çıkan tepki ve Hazar Denizi'nden geçmesi planlanan boru hattı projesinin öneminin artmasıdır.

Türkiye, Karadeniz'in açık denizlere ulaşımına imkân tanıyan İstanbul ve Çanakkale boğazlarına, Karadeniz'de en uzun kıyı hattına ve en büyük deniz yetki alanına sahiptir. Türkiye, Karadeniz havzasında Avrupa-Atlantik güvenlik sistemi ile Rusya arasında ortaya çıkan rekabetin tarafı haline gelmeden bölge ülkeleri arasında ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliği geliştirmeye çalışmıştır. 1990'lı yılların başlarında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşuna öncülük eden Türkiye, 2000'li yılların başlarında Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu'nun (BLACKSEAFOR) tesisine ön ayak olmuştur. İlk aşamada arama-kurtarma ve çevre koruma amaçlı faaliyet gösteren BLACKSEAFOR'un görev kapsamına 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmle mücadele de dâhil edilmiştir. Türk Deniz Kuvvetleri,

2004'ten itibaren Karadeniz Uyum Harekâtı'nın başlatılmasına da öncülük etmiş, Karadeniz'deki asimetrik tehditlerle mücadelede kıyıdaş ülkeler arasındaki işbirliğinin gelişmesini amaçlamıştır.

Türkiye, Karadeniz havzasındaki enerji rekabetinde Batılı ülkelerle işbirliğini geliştirirken Rusya'yı doğrudan karşısına almadan hareket etmeye çalışmış, Hazar havzasındaki kaynakların Avrupa'ya naklinde geçiş ülkesi haline gelmeyi hedeflemiştir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için kaynak çeşitlendirmeye çalışan Türkiye, Hazar havzasındaki petrol ve doğal gaz kaynaklarının Azerbaycan-Gürcistan güzergâhıyla Anadolu'ya ve Avrupa'ya taşınmasını sağlayan projeleri desteklemiştir. Türkiye, Güney Akım doğal gaz boru hattının münhasır ekonomik bölgesinden geçmesine müsaade ederken, Nabucco'nun iptalinin ardından Azerbaycan'la birlikte TANAP projesini geliştirmiştir.

GİRİŞ

21. yüzyılda küresel düzeyde değişen dinamikler ve jeopolitik hedeflerin öne çıkmasıyla uluslararası sistem kararsız bir yapı arz etmeye başlamıştır. Küresel jeopolitik rekabette Batılı devletlerin 15. yüzyıldan itibaren kontrol etme ve etkileme yeteneklerinde elde ettiği üstünlüğün yavaş yavaş zayıfladığı gözlemlenmektedir. Batılı güç merkezlerindeki nispi gerileme ile birlikte dünya siyasetinin ağırlık merkezi doğuya doğru kaymakta, uluslararası gerilim ve çatışma alanları doğu yarımkürede yoğunlaşmaktadır. Ancak bu değişim sürecinde küresel ölçekte bütün devletlerin üzerinde mutabakata vardığı yeni bir dünya düzeninin ana hatları henüz belirlenebilmiş değildir. 30 yıl savaşlarından sonraki Vestfalya düzeni, Napolyon savaşlarının akabindeki Viyana Kongresi, I. Dünya Savaşı'nın ardından tesis edilen Milletler Cemiyeti ya da II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler sistemi gibi tarafların üzerinde anlaştıkları bir yapılanmaya dair işaretler de bulunmamaktadır.

Hâlihazırda uluslararası sistemin büyük ölçüde ABD hegemonyasına dayalı olduğu yönünde bir bakış açısı olsa da, bu ülkenin küresel ölçekteki etki alanlarının daraldığı ve etki alanlarındaki kontrol ve etkileme kabiliyetinin zayıfladığı gözlenmektedir. Nitekim Washington da dünyadaki konumunu sorgulamakta, çatışma alanlarındaki insani müdahale sorumluluğunu gözden geçirmekte ve dış politikada temkinli bir tutum geliştirmektedir. ABD'nin nispeten geri çekilmesine bağlı olarak Rusya gibi eski ve Çin gibi yeni aktörler gerek bölgesel gerekse küresel ölçekte daha önemli ve etkin roller üstlenmeye çalışmaktadır. Bu gelişmeler ise büyük güçlerin merkezde olduğu bloklar arası stratejiler yerine, milli menfaatlerin ve bölgesel yaklaşımların belirlediği saflaşmaları öne çıkarmakta, böylece büyük-küçük bütün devletlerin siyasi ve kültürel bakış açılarının yansıtacağı bir küresel sistem ortaya çıkmaktadır.

Küresel sistemdeki değişim sürecinde, ulus-devletten çok daha eski bir geçmişe sahip olan din, etnisite ve dil olgularına dayalı dinamiklerin ön plana çıkabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle geniş ölçekli ve cepheleri belli savaşların yerini bölgesel düzeydeki çatışmalara ve iç savaflara bıraktığı, etnik merkezîyetçilik, yabancı düşmanlığı, değerler çatışması ve ırkçılık gibi olguların yaygınlaştığı bir döneme girildiği ifade edilebilir. Dolayısıyla devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarının yeterli olmayacağı ve askeri ögelerin yanında siyasal, sosyal, kültürel ve iktisadi unsurların da güvenlik parametrelerini etkilemeye devam edeceği beklenmektedir. Bu tespitler ışığında Karadeniz bölgesinin, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında olduğu gibi Türkiye açısından öngörülemeyecek tehlike ve risklerin nispeten daha sınırlı kaldığı bir coğrafya olduğu görülmektedir.

1. KARADENİZ'İN JEOPOLİTİĞİ

Karadeniz bölgesi doğuda Kafkasya, güneyde Anadolu, batıda Balkanlar ve kuzeyde Ukrayna ve Rusya bozkırları ile çevrili geniş bir havzaya tekabül etmektedir. Karadeniz kuzeydeki Rusya ve Ukrayna'nın Türkiye ve güneydeki diğer ülkelerle, doğudaki Orta Asya ve Kafkasya'nın da Balkanlar ve Avrupa ile etkileşime girmesine imkân tanımaktadır. Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın açık denizlere ulaşımını sağlayan yegâne deniz yolu Karadeniz'den geçmektedir. Rusya'nın yıl boyunca işleyebilen limanları Karadeniz'de bulunmaktadır. İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla Ege Denizi, Akdeniz ve Atlas Okyanusu'na açılan Karadeniz, Kerç boğazıyla Azak Denizi'ne, Ren-Tuna kanalıyla Kuzey Denizi'ne, Main-Tuna kanalıyla Baltık Denizi'ne ve Volga-Don kanalıyla Hazar Denizi'ne bağlanmaktadır. Karadeniz, birden fazla devlet tarafından çevrelendiği ve açık denizlere dar bir geçitle bağlandığı için uluslararası deniz hukukuna göre yarı kapalı deniz statüsündedir.

Doğu-batı istikametinde yaklaşık 1200 kilometre, kuzey-güney doğrultusunda ise 600 kilometre genişliğe sahip olan Karadeniz'in Azak Denizi dışındaki net yüzey alanı 436,400 kilometrekaredir. Kırım yarımadasının güney ucu ile Kastamonu'nun Kerempe burnu arasında kalan Karadeniz'in kuzey güney doğrultusundaki en dar bölgesi 260 kilometredir. Ortalama derinliği 1250 metre civarında olan Karadeniz'in en derin yeri 2212 metre olarak tespit edilmiştir. Gürcistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye ile çevrili olan Karadeniz'in kıyı hattının toplam uzunluğu yaklaşık 4869 kilometredir. Karadeniz'de Ukrayna 1756 kilometre, Rusya Federasyonu 421 kilometre, Türkiye 1700 kilometre, Romanya 256 kilometre, Bulgaristan 414 kilometre ve Gürcistan 322 kilometre uzunluğunda kıyı şeridinde sahiptir. Üç taraflı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin toplam kıyı şeridinin yaklaşık %20'si Karadeniz'dedir.

Karadeniz'in denetimi tarihi süreçte mücavir büyük güçler arasında jeopolitik rekabete yol açmış, Roma, Bizans, Altın Orda, Osmanlı ve Rus imparatorlukları Karadeniz üzerinde hâkimiyet tesis etmeye çalışmıştır. Karadeniz'e hâkim olmaya çalışan imparatorluklar, bölgeyi dış dünyaya kapatma ve diğer güçlere karşı sahiplenme eğilimi göstermiş, Karadeniz'i bir iç deniz haline getirmeye çalışmıştır. İstanbul'un fethine kadar Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Altın Orda Devleti'nin farklı dönemlerde hâkim olduğu Karadeniz, 15. yüzyıldan itibaren yaklaşık 3 yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun denetiminde kalmış, 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı-Rusya mücadelesine sahne olmuştur. Büyük Petro döneminden itibaren Ruslar Karadeniz üzerin-

den ve çevresinden güneye doğru yayılmaya başlamış, Altın Orda devletinin varisi olan Kırım Hanlığı'nı 1783'de işgal etmiş, Kırım'ı Ruslaştırmaya başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla Karadeniz'de Rus İmparatorluğu'nun ağırlığı artmıştır.

Ruslar 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ticari gemilerini Karadeniz'e çıkarmaya başlamış, bu dönemde Karadeniz'in kuzey sınırları boyunca ticaret gelişmiş, Odesa ve Herson gibi liman şehirleri kurulmuştur. Rus İmparatorluğu 19. yüzyılın ilk yarısında doğuda Kafkasya kıyılarına hâkim olurken, kuzeybatıda Besarabya'yı (Moldova) işgal ederek Tuna Nehri hattına kadar ilerlemiş, Eflak ve Boğdan'ın (Romanya) özerklik kazanmasını sağlamış ve Yunanistan'ın bağımsızlığını desteklemiştir. Karadeniz 19. yüzyıldan itibaren aynı zamanda Avrupa coğrafyası içinde değerlendirilmiş, Kafkasya'nın kuzeybatı bölgesi Avrupa kıtasının uzantısı olarak kabul edilmiştir. Nitekim bu yüzyılda Karadeniz'deki Osmanlı-Rus mücadelesinin seyrini büyük ölçüde Avrupalı büyük güçlerin tutumu belirlemiş, Rus İmparatorluğu'nun Akdeniz'e açılma teşebbüsünü, Avrupalı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile tesis ettiği ittifak başarısız kılmıştır. Ruslar Kırım Savaşı'nın (1854-56) ardından imzalanan Paris Antlaşması'yla Karadeniz'de donanma, kıyılarda askeri üs bulundurmaktan ve tersane kurmaktan men edilmiştir.

Rus İmparatorluğu, 1870'de Paris Antlaşması'nın şartlarını reddederek Karadeniz donanmasını yeniden teşkil etmiş, kıyılara askeri kuvvet konuşlandırmış ve güneye doğru yayılma girişimlerine devam etmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda doğuda Kars, Ardahan ve Batum'u işgal eden Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Slav birliğini teşvik ederek Balkanlar'daki nüfuzunu artırmış, savaşın ardından Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a bağımsızlık, Bulgaristan'a özerklik verilmesini sağlamıştır. Balkanlarda Osmanlı'ya karşı bağımsızlığını kazanan devletler bölgenin Rus nüfuz alanına girmesine zemin hazırlamış, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'in batı kıyılarındaki etkinliği artmıştır. Böylece Ruslar, 19. yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz'in Doğu Trakya ve Anadolu dışındaki kıyılarına fiilen hâkim olmuş, bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürecek Rus hegemonyası başlamıştır.

Karadeniz'deki gelişmeler I. Dünya Savaşı'nın gidişatı ve neticelerine tesir etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Yavuz ve Midilli gemilerinin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalamasıyla savaşa girmiş, İngiliz ve Fransız donanmaları 1915'te Çanakkale boğazından geçemeyince Rusya'da Çarlık yönetimi yardım alamamış ve Bolşevik Devrimi gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Karadeniz, Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve Sovyetler Birliği tarafından çevrelenmiş, Türkiye İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerindeki

Balkanlarda Osmanlı'ya karşı bağımsızlığını kazanan devletler bölgenin Rus nüfuz alanına girmesine zemin hazırlamış, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'in batı kıyılarındaki etkinliği artmıştır.

Şekil 1: Karadeniz Bölgesi Siyasi Haritası

kısmen sınırlandırılmış egemenliğini muhafaza etmiştir. Bu dönemde bölgede Sovyet ideolojisinin yaygınlaşma ihtimalinden tedirgin olan Türkiye, Romanya ve Bulgaristan arasında Bolşevik tehlikesine karşı Karadeniz'de siyasi bir birlik kurulması gündeme gelmiş, ancak gerçekleştirilememiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Montrö Sözleşmesi'yle boğazlar üzerindeki egemenliğini güçlendirmiş, savaş gemilerinin Karadeniz'e girişi ve Karadeniz'den çıkışı belirli şartlara bağlanmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlara girmesini engellemeye çalışmıştır. Almanya ise aynı dönemde Ren-Tuna kanalını inşa ederek Karadeniz'e açılmaya ve Hazar havzasındaki petrol yataklarını ele geçirmeye teşebbüs etmiştir. Savaş sonrasında Romanya ve Bulgaristan'da Komünistler güçlenirken SSCB'nin toprak talebi ve boğazların yönetiminde söz sahibi olma girişimi Türkiye'yi ABD ile yakınlaşmaya ve NATO'ya katılmaya sevk etmiştir. Böylece Karadeniz Türkiye ile birlikte Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyesi devletlerle çevrili hale gelmiş, Soğuk Savaş'ta blokların karşı karşıya geldiği bir coğrafyaya dönüşmüştür. Sovyetler Birliği'nin Romanya ve Bulgaristan üzerindeki ağırlığı artarken, Soğuk Savaş döneminin dinamikleri Türkiye'nin bu devletlerle ilişkilerinin sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile Rusya'nın Karadeniz'deki stratejik üstünlüğü belirgin biçimde zayıflamış, bu denizdeki kıyı uzunluğu kısalmış ve limanları azalmıştır. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'in bütün kuzey bölümüne hâkim olan Kremlin'in denizdeki egemenlik alanı, SSCB'nin dağılmasıyla sadece kuzeydoğu bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Varşova Paktı'nın çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Bulgaristan ve Romanya Moskova'dan bağımsız hareket etmeye başlamış, Ukrayna ve Gürcistan iki yeni kıyıdaş devlet olarak ortaya çıkmıştır. Karadeniz böylece Rusya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Gürcistan olmak üzere 6 devlet tarafından çevrili hale gelmiştir. Karadeniz bu dönemde coğrafi bir alandan ziyade siyasi bir bölge olarak anlaşılmaya başlamış, kıyıdaş devletlerin yanında Batı Balkanlar, Yunanistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan'ı da kapsayan Geniş Karadeniz (*Wider Black Sea*) tanımı ortaya çıkmıştır. Ancak bu raporda Geniş Karadeniz bölgesi değil, Moldova'yı kapsayacak şekilde Karadeniz kıyı hattına tekabül eden bölgedeki gelişmeler incelenmektedir.

1990'lı yıllarda Karadeniz, kıyıdaş devletler arasındaki etkileşimin arttığı ve havza dışındaki aktörlerin de ilgi alanına giren bir bölge haline gelmiş, ABD ve AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri gelişme kaydetmiştir. Bu dönem-

de Karadeniz'in kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda sağladığı güzergâh imkânı öne çıkmış, bölge ulaşım, ticaret ve enerji alanlarında önemli bir kavşağa dönüşmüştür. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın tesisi, Avrupa-Kafkasya-Orta Asya hattındaki ulaşım projeleri ve AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelik girişimleri kıyıdaş devletlerin ticari filolarının genişlediği ve ticaretin belirgin biçimde artış gösterdiği bir dönemi başlatmıştır. Rusya'daki ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıyan nakil hatlarının Karadeniz havzasından geçmesi ve enerji arama faaliyetleri kapsamında Batılı enerji şirketlerinin Karadeniz'deki yatırımları, bölgeyi dünya siyasetinde değerli bir coğrafya haline getirmiştir.

NATO'nun kuzey ve doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi, AGİT'in bölgedeki çatışma çözümü girişimleri, GUAM'ın kuruluşu ve kıyıdaş devletler arasında Avrupa-Atlantik topluluğuyla birlikte hareket eden aktörlerin artışı, Karadeniz'i yeniden Batı ile Rusya arasında bir rekabet alanına dönüştürmüştür. Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne kabul edilmesinin, ABD'nin deniz kuvvetlerini 11 Eylül sonrası dönemde Karadeniz'de konuşlandırma teşebbüsünün, Gürcistan ve Ukrayna'da Batı yanlısı aktörlerin iktidara gelmesini sağlayan devrimlerin bu rekabeti artırdığı gözlenmiştir. ABD'nin Bulgaristan ve Romanya'da askeri üslere sahip olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğinin gündeme gelmesi ise Rusya'nın Karadeniz havzasında Batının genişleyen nüfuz alanına tepki niteliğinde adımlar attığı bir süreci başlatmıştır. Rusya bu süreçte Karadeniz filosunu genişletmeye dönük bir program ihdas etmiş, bağımsızlığını tanıdığı Abhazya'da yeni üsler elde etmiş ve Kırım'ı ilhak ederek Sivastopol deniz üssüne tam hâkim olmuştur.

2. MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE KARADENİZ

Osmanlı İmparatorluğu, 15. yüzyıldan 18. yüzyılın son çeyreğine kadar Karadeniz'i diğer devletlerin gemilerine kapalı tutmuş, İstanbul ve Çanak-kale boğazlarından geçiş kurallarını tek taraflı olarak belirlemiş ve yabancı ticaret gemilerine 16. yüzyıldan itibaren sadece İstanbul'a kadar boğazlardan geçiş izni vermiştir. Boğazlar üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti, ilk defa 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sınırlandırılmış, müteakip uluslararası sözleşmeler ağırlıklı olarak savaş gemilerinin boğazlardan geçişi çerçevesinde müzakere edilmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rus ticaret gemileri boğazlardan geçiş hakkı kazanmış, Karadeniz-Akdeniz arasında hareket serbestliği elde etmiştir. Rus İmparatorluğu'nun ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve Prusya ile imzalanan ikili antlaşmalarla da bu devletlerin ticaret gemilerine boğazlardan geçiş serbestliği tanınmış-

**Montrö Sözleşmesi
ile boğazlar
üzerindeki kısıtlanmış
hakları iade edilen
Türkiye, genel
olarak sözleşmenin
uygulanmasında ve
savaş gemilerinin
geçişine ilişkin
kuralların
gözetiminde yetkili
mercii haline
gelmiştir.**

tır. 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle boğazların barış zamanında savaş gemilerine kapatılması uluslararası bir yükümlülük halini almış, ancak Osmanlı İmparatorluğu savaş zamanları için tasarruf hakkını muhafaza etmiştir. Bu sözleşmeyle, Rus donanmasının Akdeniz'e açılması engellenirken, Kırım Savaşı'nda (1854-56) İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin boğazlardan Karadeniz'e girişine izin verilmiştir.

Farklı sözleşmelerle teyit edilen ve şartları I. Dünya Savaşı'na kadar geçerliliğini koruyan Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin ardından 1923'te Lozan'da imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenliği kısıtlanmıştır. Boğazlar Sözleşmesi'yle Karadeniz yönüne geçişte bazı sınırlandırmalar olmakla birlikte barış zamanında savaş gemilerine geçiş serbestliği tanınmış, boğazlar çevresindeki belirli bölgelerin gayri askeri statüde kalması ve bu bölgelerin güvenliğinin Milletler Cemiyeti tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır. Ancak gerek Avrupa'da silahsızlanma doğrultusunda mesafe alınamaması gerekse Milletler Cemiyeti'nin kolektif güvenliği sağlayamayacağının anlaşılması üzerine Ankara, boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını tekrar elde etmek için girişimlerde bulunmaya başlamış ve 1936'da Boğazlar Rejimi Hakkında Montrö Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Türkiye, Fransa, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Japonya arasında imzalanan Montrö Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle lağvedilen Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun yetkileri Türkiye'ye geçmiştir. Montrö Sözleşmesi ile boğazlar üzerindeki kısıtlanmış hakları iade edilen Türkiye, genel olarak sözleşmenin uygulanmasında ve savaş gemilerinin geçişine ilişkin kuralların gözetiminde yetkili mercii haline gelmiştir.

Montrö Sözleşmesi, Türkiye'ye boğazları silahlandırma hakkı tanırken boğazlardan ticari gemilerin geçiş serbestliği ise savaş zamanlarında Türkiye'nin güvenliği dikkate alınarak belirli şartlara bağlı hale getirilmiştir. Savaş zamanında Türkiye savaşan tarafıysa sadece düşman olmayan devletlerin ticari gemileri boğazlardan geçiş hakkına sahiptir. Sözleşmenin değiştirilmesi için gündeme getirilen en önemli bölümü ise savaş gemilerinin boğazlardan geçişini düzenleyen maddelerden oluşmaktadır. Sözleşme, barış zamanında boğazlardan geçecek ve Karadeniz'de bulundurulacak yabancı savaş gemilerine Türkiye'nin yetkili kurumlarına önceden bilgi vermek zorunluluğu, tonaj ve süre sınırlaması getirmektedir. Savaş gemilerini boğazlardan geçirmek için Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin 8 gün, kıyısı bulunmayan ülkelerin ise 15 gün önceden Türkiye'ye bilgi vermesi gerekmektedir. Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı 45.000 tonla sınırlıdır. Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin denizde kalma süresi ise 21 günle sınırlandırılmıştır.

Montrö Sözleşmesi Karadeniz'e kıyısı bulunmayan devletlerin denize girişini kısıtlayarak gerek Türkiye'nin gerekse kıyıdaş devletlerin güvenliğine katkı sağlamış, II. Dünya Savaşı sırasında, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında bölgenin çatışma alanına dönüşmesini önlemiştir. Sözleşmenin, boğazlarla ilgili önceki düzenlemelerle mukayese edildiğinde Karadeniz'e kıyıdaş devletler lehine değişiklikler getirdiği, kıyıdaş olmayan devletlerin deniz kuvvetlerinin Karadeniz'deki hareket serbestisini oldukça sınırlandırdığı görülmektedir. Sözleşme, kıyıdaş devletlere ise savaş gemilerini ve denizaltılarını belirli şartlar dâhilinde boğazlardan geçirme imkânı tanımakta, bu devletlerin güvenliğini ön planda tutan bir yaklaşım ihtiva etmektedir. Nitekim SSCB, Avrupalı güçlere ait deniz kuvvetlerinin Karadeniz'e girişini engellemek maksadıyla sözleşmeye destek vermiş, II. Dünya Savaşı sonrasındaki kısa dönem dışında sözleşmenin mevcut hükümleriyle yürürlükte kalmasını savunmuştur. Rusya Federasyonu bugün de ABD veya NATO kuvvetlerinin Karadeniz'e girişini önlemek amacıyla Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesine muhalefet etmekte ve sözleşmenin titizlikle uygulanması gerektiğini beyan etmektedir.

ABD'nin ise 11 Eylül sonrası dönemde Karadeniz'e stratejik kuvvet intikal ettirmeye (*power projection*) ve bu kuvveti denizde kalıcı biçimde konuşlandırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. ABD'nin bu dönemde Karadeniz bölgesinde güvenlik zafiyeti olduğunu öne sürmeye başladığı ve askeri kuvvetlerini NATO görevleri çerçevesinde Karadeniz'de konuşlandırmaya çalıştığı müşahade edilmiştir. Washington, NATO'nun Ekim 2001'den itibaren Akdeniz'de konuşlu Aktif Çaba Harekâtı'nı (*Operation Active Endeavor*) Karadeniz'e genişletmeye çalışmış, ancak Türkiye'nin mesafeli yaklaştığı ve Montrö Sözleşmesi'nin hükümlerine uymayan bu öneri gerçekleşmemiştir. Montrö Sözleşmesi mevcut hükümleriyle ABD'nin veya NATO'nun donanma kuvvetlerini Karadeniz'de kalıcı biçimde konuşlandırmasını engellemekte, sözleşmedeki tonaj sınırlaması uçak gemilerinin boğazlardan geçişine imkân tanımamaktadır. Washington'ın henüz Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi yönünde resmi bir teşebbüsü bulunmamakla birlikte Amerikalı yetkililer, sözleşme ile ilgili rahatsızlıklarını gayri resmi biçimde zaman zaman dile getirebilmektedir. Özellikle 2008'deki Rusya-Gürcistan Savaşı döneminde sözleşmenin Türkiye tarafından titizlikle uygulanmasının ABD'de hoşnutsuzluğa yol açtığı ifade edilebilir. Diğer taraftan NATO üyesi Romanya ve Bulgaristan gibi Ukrayna ve Gürcistan'ın da ABD'nin Karadeniz'deki askeri varlığına sıcak baktığı gözlenmektedir.

Montrö Sözleşmesi, Rusya-Gürcistan Savaşı ve Ukrayna krizi sırasında ABD'nin Karadeniz'e kuvvet intikal ettirme girişimleri ve Rusya'nın bu girişimlere verdiği tepkiler çerçevesinde gündemde kalmaya devam etmek-

ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde Karadeniz'e stratejik kuvvet intikal ettirmeye ve bu kuvveti denizde kalıcı biçimde konuşlandırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

**İstanbul Boğazı'ndaki
gemi trafiğini
azaltmak ve
seyir güvenliğini
artırmak gayesiyle
geliştirilen Kanal
İstanbul projesi çer-
çevesinde İstanbul'un
Avrupa yakasında
Karadeniz'i Marmara
Denizi'ne bağlayacak
bir su yolu açılması
planlanmaktadır.**

tedir. Rusya-Gürcistan Savaşında ABD'ye ait gemilerin boğazlardan geçişinde sözleşme titizlikle uygulanmış, Türkiye'nin sözleşmeye bağlı kalması Moskova'yı memnun etmiştir. Ancak Rusya'nın Kırım'ı işgaliyle başlayan Ukrayna krizinde ABD'nin Karadeniz'deki Romanya merkezli askeri hareketliliği Kremlin'i tedirgin etmiş ve Montrö Sözleşmesi'ni tekrar gündeme getirmiştir. Rusya, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları için Karadeniz'e gelen ABD'ye ait *USS Taylor* adlı fırkateynin Karadeniz'de kalış süresinin uzamasına tepki göstermiş, denizde kalış süresinin Montrö Sözleşmesi'nde belirtilen 21 günlük sınırı aştığını beyan etmiş ve sözleşmenin ihlal edildiğini iddia etmiştir. 10 Nisan 2014 tarihinde Rus Dışişleri Bakanlığı'nın internet sayfasında yayımlanan metinde ABD'ye ait *USS Taylor* isimli fırkateynin 5 Şubat'ta Karadeniz'e giriş yaptığı, ancak çıkış tarihinin 9 Mart'a kadar uzatıldığı ifade edilmiş, fırkateynin sözleşmede belirtilen süreden 11 gün fazla denizde kaldığı ve bu gecikmeden Rusya'nın haberdar edilmediği öne sürülmüştür.¹ Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 12 Nisan 2014 tarihinde yayımlanan cevabında ise fırkateynin çıkışındaki gecikme hakkında Rusya Federasyonu ve ilgili diğer tarafların bilgilendirildiği, sözleşmenin ihlal edilmediği belirtilmiştir.² *USS Taylor* adlı fırkateynin yakıt ikmali için uğradığı Samsun'da arızalanmasının yol açtığı gecikme, sözleşmenin Karadeniz'in güvenliği açısından arz ettiği hassasiyetin devam ettiğini göstermektedir.

Karadeniz'deki gelişmeler kapsamında ve Türk boğazlarındaki geçiş rejimine muhtemel etkileri bakımından Kanal İstanbul projesinin önemli bir gelişme olduğu görülmektedir. İstanbul Boğazı'ndaki gemi trafiğini azaltmak ve seyir güvenliğini artırmak gayesiyle geliştirilen Kanal İstanbul projesi çerçevesinde İstanbul'un Avrupa yakasında Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayacak bir su yolu açılması planlanmaktadır. 2011'de gündeme gelen Kanal İstanbul projesinin, Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz'in güvenliğindeki işlevi göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'yi yakın gelecekte meşgul edecek gelişmeler doğurabileceği ifade edilebilir. Projenin Montrö Sözleşmesi'nin şartlarının yeniden gündeme gelmesine yol açacağı beklenmekte, sözleşmenin Kanal İstanbul'a teşmil edilmesi konusunun karmaşık bir konu olabileceği

1 Комментарий Департамента информации и печати МИД России по вопросу о выполнении Турцией Конвенции Монтрё (Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'nin Şartlarını Uygulaması İle İlgili Yorumu), 10 Nisan 2014, Erişim tarihi: 16 Nisan 2014, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/FC45C535A1D1115644257C-B6004EB97E.

2 Fatih Özbay, "Discussions about the Violation of the Montreux Convention and the Future of Turkish-Russian Relations," *Hazar Strateji Enstitüsü*, 17 Nisan 2014, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2014, http://www.hazar.org/blogdetail/blog/discussions_about_violation_of_the_montreux_convention_and_the_future_of_turkish_russian_relations_793.aspx?currentCulture=en-US.

değerlendirilmektedir. Projenin gerçekleşmesi halinde kanalın kazanacağı statüyle ilgili mevcut belirsizlik, kanalın bölge güvenliğine yansımaları ve Karadeniz'deki ekolojik dengeye muhtemel etkileri kaygılara sebep olmaktadır. Bu nedenle Kanal İstanbul'un statüsünün Montrö Sözleşmesi dikkate alınarak tespit edilmesi, projenin hukuki, siyasi, güvenlik ve ekolojik açılardan taşıdığı riskler çerçevesinde gözden geçirilmesi önem arz etmektedir.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI KARADENİZ

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'de gerek Montrö Sözleşmesi'ndeki kısıtlamalar gerekse kıyıdaş devletler arasında statükonun sürdürülmesi doğrultusundaki mutabakat bölgenin çatışmalardan uzak kalmasını sağlamıştır. Romanya ve Bulgaristan üzerindeki nüfuzu sayesinde Karadeniz'in bütün kuzey bölgelerine fiilen hâkim olan SSCB'nin bölgedeki hegemonyası Soğuk Savaş'ın bitişiyle sona ermiştir. SSCB'nin ve Varşova Pakti'nin dağılması ile Sovyet kuvvetleri merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinden çekilmiş, Rusya'nın bölgedeki nüfuzu azalmış ve Türkiye'nin nispeten öne çıktığı bir Karadeniz jeopolitiği ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB ile Türkiye arasında kalan Karadeniz, Sovyetlerin dağılmasıyla 6 devlet tarafından çevrili hale gelmiştir. Karadeniz havzasında bağımsızlığını kazanan devletlerle birlikte Rusya destekli ayrılıkçı hareketlerden kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkmış; Dağlık-Karabağ krizi,³ Gürcistan'ın Güney Osetya, Abhazya ve Acaristan bölgelerindeki ayrılıkçı hareketler, Ukrayna'nın Kırım meselesi ve Moldova'nın Transdinyester problemi bölge güvenliğini tehdit eden sorunlara dönüşmüştür.

SSCB'nin yıkılmasıyla Rusya, Karadeniz'de ve Hazar Denizi'nde Sovyetler döneminde sahip olduğu stratejik limanların birçoğunu kaybetmiştir. SSCB döneminde Türkiye kıyıları hariç Karadeniz ve İran kıyıları hariç Hazar Denizi fiilen Sovyet denizleri statüsündeyken, bağımsız devletlerin ortaya çıkışı Karadeniz'i bir Avrupa denizine, Hazar Denizi'ni bir Avrasya denizine dönüştürmüştür. Rusya'nın Karadeniz'deki kıyıları kuzeybatı Kafkasya ile, Hazar Denizi kıyıları ise kuzeydoğu Kafkasya ile sınırlı hale gelmiştir. Karadeniz'in kuzeyden denetimine imkân tanıyan Kırım Yarımadası Ukrayna'nın egemenliğine girmiş, Rusya donanma kuvvetlerinin yarımada da konuşlu kalması için Sivastopol'daki deniz üssünü kiralamak zorunda kalmıştır. Rusya bu dönemde yakın çevre doktrini ile Karadeniz havzasındaki zayıflayan nüfuzunu muhafaza etmeye çalışırken, bağımsızlığını kazanan veya Rus etki

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'de gerek Montrö Sözleşmesi'ndeki kısıtlamalar gerekse kıyıdaş devletler arasında statükonun sürdürülmesi doğrultusundaki mutabakat bölgenin çatışmalardan uzak kalmasını sağlamıştır.

³ Dağlık Karabağ kriziyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov ve Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, Rapor No: 60 (İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2014), 19-24.

Türkiye Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) kuruluşuna öncülük etmiş, Karadeniz'de bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım geliştirmiştir.

alanından çıkan devletlerin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla etkileşime girmesi bölge jeopolitiğini değiştirmeye başlamıştır. Türkiye ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) kuruluşuna öncülük etmiş, Karadeniz'de bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım geliştirmiştir.

1990'lardan itibaren Karadeniz coğrafyasının, kıyıdaş 6 devletin yanında bölgede yer alan Moldova, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı da içeren Geniş Karadeniz Bölgesi olarak algılandığı görülmektedir. Yunanistan haricindeki bu devletlerin ortak özelliği komünist rejimleri geride bırakmış ve bağımsızlık sonrası Batı ile ilişkilere öncelik vermiş olmalarıydı. Bu özelliklere sahip bölge devletleri Karadeniz havzasının Rusya dışındaki aktörlerle etkileşime girmesini kolaylaştırmış ve bölgenin iki kutuplu yapıdan çok kutuplu bir sisteme geçişini hızlandırmıştır. Diğer taraftan Karadeniz coğrafyasının, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında sağlayabileceği güzergâh imkânlarının da Batılı ülkelerin bölgeye yönelmesini sağladığı gözlenmiştir. Nitekim ABD ve AB, 1990'lı yılların ilk yarısında Karadeniz havzasında Rus nüfuzunu kabullenmeye dayalı çekimser bir tutum sergilemişse de, daha sonra gerek bölge ülkelerinin tercihleri gerekse Hazar havzasındaki enerji potansiyeli bu tutumun değişmesini sağlamıştır.

1990'larda Karadeniz jeopolitiğinde temel dinamikler bölgedeki çatışma alanlarından kaynaklanırken 2000'li yıllardan itibaren Avrupa-Atlantik sistemi ile Rusya arasında güvenlik ve enerji alanlarında rekabetin öne çıktığı görülmüştür. AB ve NATO'nun merkezi ve doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi ve Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerine başlaması Karadeniz'in Rusya'nın etki alanından çıkmaya başladığı bir gidişat doğurmuştur. Ukrayna ve Gürcistan'da renkli devrimlerle Batı ile güçlü ilişkiler yanlısı kadroların iktidara gelmesi, Romanya ve Bulgaristan'ın 2004'te NATO'ya, 2007'de AB'ye katılması ve AB'nin Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı Stratejisi girişimleri, Karadeniz'i Avrupa-Atlantik ağırlıklı bir bölgeye dönüştürmüştür. Romanya ve Bulgaristan'ın ittifaka katılması ile Karadeniz'e kıyıdaş 6 devletin 3'ü NATO üyesi olmuş, Ukrayna ve Gürcistan'ın da ittifaka girmesinin gündeme gelmesiyle Rusya'yı bölgede yalnızlaştırabilecek bir süreç başlamıştır. ABD'nin NATO'nun Akdeniz'de konşlu Aktif Çaba Harekâtı'na Karadeniz'i dâhil etme teşebbüsü, Romanya ve Bulgaristan'da askeri üsler edinmesi ise Moskova'da Rusya'nın çevrelendiği yönünde bir algıya yol açmıştır.

ABD ve AB, Karadeniz bölgesine yönelik bu girişimleri gerçekleştirirken Rusya'da konumunu güçlendiren Putin iktidarının karşı hamlelerle Avrupa-Atlantik sisteminin doğuya doğru genişlemesini durdurmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'nı uygulamaya geçiren ve

Avrasya Birliği projesini geliştiren Rusya'nın Avrasyacı bir vizyonla bölgedeki hegemonyasını yeniden tesis etmeye yöneldiği anlaşılmaktadır. Putin yönetimi, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik hedeflerine sert tepki göstermiş, Ukrayna'ya doğal gaz arzını keserek ve Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlığını destekleyerek bu ülkeleri tercihlerini değiştirmeye zorlamıştır. 2008'deki savaşın ardından Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Moskova, Ukrayna'nın AB ile ekonomik bütünleşme çabalarına karşı harekete geçmiş, Kırım'daki Rus nüfusu yönlendirerek yarımada'daki özerk yönetimin Kiev'den ayrılmasını ve Rusya'ya katılmasını sağlamıştır. Aralık 2013'te başlayan Ukrayna krizi sürecinde Kırım'ı önce işgal eden, daha sonra referandum kararına dayanarak ilhak eden Rusya, Ukrayna'nın doğu bölgelerindeki ayrılıkçı unsurları harekete geçirmeye çalışmaktadır.

3.1. Askeri Denge

Karadeniz'de SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye lehine değişen askeri dengenin, Rusya'nın deniz kuvvetlerini güçlendirme hedefi doğrultusunda yürüttüğü projelerle ve Kırım'ın ilhakıyla değişmeye başladığı gözlenmektedir. Tedariki planlanan platformların teslim alınmasıyla birlikte Rus donanmasının yakın gelecekte Karadeniz'e kıyıdaş diğer ülkelerin donanmalarının toplamından daha fazla kuvvet ihtiva edeceği beklenmektedir. ABD, Romanya ve Bulgaristan'daki üsleriyle bölgedeki askeri varlığını artırmaya çalışmakta, Montrö Sözleşmesi'nde tayin edilen 21 gün sınırına riayet ederek Ukrayna kriziyle birlikte Karadeniz'de sürekli savaş gemisi bulundurmaktadır. Bölgede Rusya'nın ardından en büyük askeri güce sahip olan Türkiye ise bölgesel harekât icra edecek kuvvetlerini ve üs zincirini geliştirmeye çalışmaktadır.

Hâkim olduğu coğrafyadan ötürü bir kara devleti olarak tarih sahnesine çıkan Rus İmparatorluğu, Büyük Petro döneminde kazandığı denizcilik ufkunu 19. yüzyılda Akdeniz'e açılma hedefi doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmış, fakat muvaffak olamamıştır. Ruslar bu ufku, SSCB'nin II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemi yönlendiren iki temel aktörden birisi olduğu Soğuk Savaş döneminde yeniden gerçekleştirmeye çalışmıştır. SSCB dağılmadan önce Rusya, ağırlıklı olarak 1965-1985 döneminde geliştirdiği 300'ün üzerinde denizaltı ve toplam 1000 civarındaki savaş gemisinden oluşan büyük bir donanmaya sahip olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dört büyük filosundan biri olan Karadeniz filosu Sivastopol, Odesa, Donuzlav ve Poti limanlarında konuşlandırılmış, Kerç ve Nikolayev limanlarında filoya ait diğer tesisler muhafaza edilmiştir. Karadeniz filosundaki unsurlar ayrıca Sovyetler Birliği'nin Lazkiye merkezli Akdeniz filosunu (SOVMEDRON-Sovyet Akdeniz Filosu) takviye etmek için görevlendirilmiştir.

Putin yönetimi, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik hedeflerine sert tepki göstermiş, Ukrayna'ya doğal gaz arzını keserek ve Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlığını destekleyerek bu ülkeleri tercihlerini değiştirmeye zorlamıştır.

Şekil 2: Karadeniz Bölgesinde Askeri Üsler

SSCB'nin dağılmasıyla Karadeniz'deki Sovyet deniz kuvvetlerinin bir kısmı Ukrayna'ya bırakılmış, Rusya'nın Karadeniz filosu Ukrayna'nın Odesa ve Donuzlav limanlarından ve Gürcistan'ın Poti limanından çekilmiştir. Böylece Rusya'nın denize çıkışı Novorossisk limanı ve Azak Denizi'ndeki limanlarla sınırlı hale gelmiştir. Karadeniz'de stratejik açıdan en önemli bölge olan Kırım yarımadası Ukrayna'nın hâkimiyetine bırakılmış, Rusya yarımadasının güneyindeki Sivastopol deniz üssünü kiralarak kullanmaya başlamıştır. Küçülen Rus deniz kuvvetleri ise 1990'larda Karadeniz'de Türk deniz kuvvetlerinin nispi üstünlüğü elde etmesini sağlamıştır. Rusya'nın, Türkiye'nin bu dönemde öncülüğünü yaptığı çok taraflı ekonomik ve askeri girişimlere olumlu cevap vermesinde Karadeniz'deki kuvvetlerinin zayıflamasının etkili olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim Karadeniz'deki donanması güçlendik-

çe Rusya'nın özellikle 2008'den itibaren bölgede tek taraflı hareket etmeye başladığı gözlemlenmektedir.

Vladimir Putin, Temmuz 2001'de beyan ettiği Denizcilik Doktrini çerçevesinde Rusya'nın, uluslararası ilişkilerdeki işlevini dikkate alarak donanma gücünü artırmayı hedeflediğini belirtmiş, ülkesinin deniz yetki alanları dışında da menfaatleri bulunduğunu vurgulamıştır.⁴ Bu doktrin doğrultusunda deniz platformlarının modernizasyonuna ve taarruz kabiliyetlerini geliştirmeye odaklanan, 2027 yılına kadar 6 yeni uçak gemisi inşa etmeyi planlayan Rusya yeniden okyanuslarda varlık gösterecek bir deniz gücüne sahip olmayı hedeflemekte, Karadeniz filosunu da bu kapsamda genişletmeye çalışmaktadır. Rusya, 2008'deki savaştan çıkardığı derslerle Karadeniz filosuna amfibi çıkarma gemileri dâhil etmeyi amaçlamış, bu amaç doğrultusunda 2011'de Fransa ile Mistral sınıfı 4 geminin ortak üretimi konusunda anlaşmaya varmıştır.⁵ 16 helikopter, 4 çıkarma gemisi, 70 zırhlı araç ve 450 personel taşıyabilen Mistral sınıfı amfibi taarruz gemileriyle Rusya'nın Karadeniz'deki donanma üstünlüğünü artıracığı ve çıkarma harekâtını hızla gerçekleştirebileceği değerlendirilmektedir.

Rusya, 2008'deki savaşın ardından Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyarak Karadeniz'de yeni bir müttefik kazanmış, bu bölgede Gudauta ve Oçamçıra'da askeri üslere sahip olmuştur. Rusya'nın bölgede stratejik açıdan üstünlük kurmasını sağlayacak en önemli gelişmenin ise Kırım'ın ilhakı olduğu görülmektedir. Rusya, Kırım'ın ilhakıyla Ukrayna'nın yarımadaadaki donanma tesislerine ve hava üslerine sahip olmuş, böylece Karadeniz filosunun kuvvet intikal kabiliyeti artarken Rus hava kuvvetlerinin operasyon menzili Karadeniz'in batısına doğru genişlemiştir. İlhakın ardından Kırım'a 400 km menzile sahip karadan-karaya İskender taktik balistik füzelerini konuşlandıran Rusya, Karadeniz filosuna yarımadaada konuşlu sistemlerle hava savunma desteği sağlayabilecek imkâna kavuşmuştur. Rusya'nın, İskender taktik balistik füzeleriyle birlikte yarımadaaya yerleştireceği uzun menzilli füzelerle de Karadeniz çevresindeki hedeflere taarruz yeteneğini geliştirebileceği ve denizin herhangi bir bölgesini gemilere veya uçuşa kapatabilecek kabiliyeti edinebileceği tahmin edilmektedir.⁶

Rusya, Kırım'ın ilhakıyla Ukrayna'nın yarımadaadaki donanma tesislerine ve hava üslerine sahip olmuş, böylece Karadeniz filosunun kuvvet intikal kabiliyeti artarken Rus hava kuvvetlerinin operasyon menzili Karadeniz'in batısına doğru genişlemiştir.

4 "Морская доктрина Российской Федерации на период до 2020 года" (Rusya Federasyonu'nun 2020 yılına kadar Denizcilik doktrini), *The Security Council of Russian Federation*, 27 Temmuz 2001, Erişim tarihi: 15 Nisan 2014, <http://www.scrf.gov.ru/documents/34.html>

5 "Russia, France Sign Warship Agreement," *RiaNovosti*, 25 Ocak 2011, Erişim tarihi: 10 Nisan 2014, http://en.ria.ru/military_news/20110125/162296245.html

6 Adam Klus, "The New Strategic Reality in the Black Sea," *The New Eastern Europe*, 22 Nisan 2014, Erişim tarihi: 22 Mayıs 2014,

Karadeniz'de askeri denge Rusya lehine değişirken ABD'nin de bölgede askeri üsler edindiği, henüz resmi girişimde bulunmamakla birlikte Mont-rö Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi yönünde bir tutum geliştirdiği ve NATO'nun bölgedeki ağırlığını artırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. ABD, Romanya ve Bulgaristan'ın 2004'te NATO'ya katılmalarını müteakip bu ülkelerde askeri üsler kurmuş, Karadeniz'de askeri güç bulundurma hedefi çerçevesinde ağırlıklı olarak Romanya ile işbirliğine önem vermiştir. ABD, 2005 yılında Romanya ile imzaladığı anlaşma doğrultusunda Köstence yakınlarında bulunan Mihail Kogalniceanu havalimanını ve Bükreş'in 200 km doğusunda bulunan Fetesti havalimanını 10 yıl boyunca askeri üs olarak kullanma yetkisine sahip olmuştur.⁷ ABD, Ukrayna'ya ve Kırım'a yakınlığından dolayı stratejik açıdan önem arz eden Mihail Kogalniceanu üssünü, 2014'de boşaltacağı Kırgızistan'daki Manas üssünün işlevini yerine getirecek şekilde tesis etmektedir. Taraflar ayrıca NATO füze kalkını projesi çerçevesinde önl-yici füzelerin Romanya'da inşa edilecek farklı bir üste Bükreş'in komutasında konuşlandırılması konusunda anlaşmaya varmıştır.

ABD, Romanya'nın ardından Bulgaristan'da da askeri üs edinmek için Sofya ile anlaşmıştır. Taraflar arasında Nisan 2006'da imzalanan Savunma Alanında İşbirliği Anlaşması⁸ doğrultusunda ABD Bulgaristan'da Yambol eyaletindeki Bezmer hava üssünü, Sliven eyaletinde Novo Selo poligonunu, Plovdiv eyaletindeki Graf Ignatievo hava üssünü ve Burgaz eyaletindeki Aitos askeri lojistik merkezini kullanma yetkisini elde etmiştir. İki ülke arasındaki anlaşma kapsamında Bulgaristan'da toplam 2500 Amerikan askeri buldurma imkânı kazanan ABD, bu ülkedeki üsleri Bulgar yetkililerin izni olmaksızın üçüncü ülkelere karşı gerçekleştireceği harekâtda kullanma yetkisine sahiptir. ABD'nin Bulgaristan'da ağırlıklı olarak Bezmer hava üssünü kullanacağı, bu üssü savaş uçaklarını konuşlandıracağı stratejik bir üsse dönüştüreceği beklenmektedir.

3.2. Karadeniz'de Enerji Rekabeti

Karadeniz'de 2000'li yıllardan itibaren Avrupa-Atlantik sistemi ile Rusya arasında öne çıkan rekabette ikinci temel unsur enerjidir. Karadeniz, Rusya ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına arz edildiği stratejik bir koridor niteliğindedir. Ancak enerji alanında, Avrupa-Atlantik sistemi

<http://www.neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1197-the-new-strategic-reality-in-the-black-sea>.

⁷ "Romania, US Sign Military Base Agreement," *Deutsche Welle*, 7 Aralık 2005, Erişim tarihi: 20 Nisan 2014, <http://www.dw.de/romania-us-sign-military-base-agreement/a-1807101>.

⁸ "Bulgaria Asks for Permanent US troops presence," *Russia Today*, 18 Aralık 2012, Erişim tarihi: 20 Nisan 2014, <http://rt.com/news/bulgaria-nato-us-troops-257/>.

ile Rusya arasında güvenlik alanındaki gerilimin aksine, rekabetle işbirliği iç içe geçmiştir. Enerji alanında rekabet, Hazar havzasında çıkarılan petrol ve doğal gazın nakil güzergâhlarında ortaya çıkmakta, bu kapsamda Karadeniz bölgesi önem kazanmaktadır. Derin sondaj teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte Karadeniz'in petrol ve doğal gaz çıkarılan bir denize dönüşmesi ise Batı ile Rusya arasında enerji işbirliğine imkân sağlamıştır. Karadeniz'in münhasır ekonomik bölgelerin paylaşımı açısından sorunsuz bir deniz olması da bu işbirliğini kolaylaştırmıştır. Karadeniz'de sondaj faaliyetleri kapsamında ABD'li Exxon Mobil ile Rusya'nın Rosneft şirketi işbirliği yapmaktadır.⁹ Rusya, Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesinde doğal gaz arama faaliyeti için İtalyan enerji şirketi Eni'yle anlaşmıştır.

Karadeniz bölgesi enerji kaynakları açısından zengin Hazar bölgesi ile enerjide dışa bağımlı Avrupa arasında geçiş havzası niteliğindedir. Dünyadaki toplam petrol rezervlerinin %10'u (200 milyar varil), doğal gaz rezervlerinin ise %8-10'u (550 trilyon fit küp) Hazar bölgesinde bulunmaktadır. Hâlihazırda Türkiye dâhil Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının önemli bir kısmı Rusya'dan çıkarak Karadeniz havzasından geçen boru hatları vasıtasıyla ve Karadeniz üzerinden tankerlerle karşılanmaktadır. Rusya Karadeniz tabanından geçen Mavi Akım boru hattı ve Ukrayna-Bulgaristan güzergâhından geçerek Trakya'ya ulaşan hat ile Türkiye'ye doğal gaz ihraç etmektedir. Rusya'nın doğu-batı doğrultusundaki mevcut doğal gaz boru hatlarının büyük bölümü, Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'yı devre dışı bırakmak için inşa ettiği Güney Akım doğal gaz boru hattı Karadeniz'den geçmektedir.

Karadeniz'deki enerji rekabetinde, dünyadaki en büyük doğal gaz rezervine sahip olan ve Putin iktidarıyla birlikte daha etkili bir dış politika yürüten Rusya Federasyonu en önemli aktördür. Moskova, Soğuk Savaş sonrası dönemde "Primakov doktrini" doğrultusunda yakın çevre ile ilişkileri yeniden tanımlamaya başlamış, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerin Rusya'nın güdümünde hareket etmesini sağlayacak işbirliği projelerine yönelmiştir. Rusya, Putin iktidarı ile birlikte Yeltsin dönemindeki gevşek federal sistemi merkeziyetçi bir anlayışla yeniden yapılandırmış, bu kapsamda Federasyon sınırları dâhilindeki doğal kaynakları ve enerji nakil hatlarını stratejik hedefleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştır.¹⁰ Rus enerji pazarındaki önemli şirketlerin

9 "Rosneft, Exxonmobil Move toward Strategic Cooperation Agreement," *Pipeline and Gas Journal*, Cilt 239 (6), Haziran 2012, Erişim tarihi: 18 Nisan 2014, www.pipelineandgasjournal.com/rosneft-exxonmobil-move-toward-strategic-cooperation-agreement

10 Erhan Büyükkakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar," Der. E. Büyükkakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde (137-163), (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), 160-161.

Şekil 3: Karadeniz Bölgesinde Enerji Boru Hatları

merkezi devletin denetimi altına alındığı bu dönemde, Moskova'nın Karadeniz havzasındaki enerji rekabetinde ve Avrupa'ya enerji ihracatında öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte Avrupa ülkelerinin Rusya'nın ihraç ettiği doğal gazla bağımlılık oranı ortalama %40 düzeyine çıkarken, bu oran bazı Avrupa ülkelerinde %90'lara kadar yükselmiştir.

Rusya, temel stratejisi gereği Hazar kaynaklı petrol ve doğal gazın Avrupa ülkelerine ulaşımını kontrol etmeyi hedeflemekte, böylece AB üzerindeki nüfuzunu artırarak Avrupa-Atlantik topluluğunun topyekûn hareket kabiliyetini zayıflatmaya çalışmaktadır. Rusya; Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın enerji kaynaklarını kendi toprakları üzerinden Avrupalı ülkelere ihraç ederek Hazar havzasındaki kaynakların Avrupa'ya arzında tekel haline gelmeyi amaçlamaktadır. Moskova bu nedenle Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazı farklı güzergâhlardan Avrupa'ya taşıyacak enerji nakil projelerine muhalefet etmekte, bu nitelikteki girişimlerin sonuçlanmasını engellemeye çalışmaktadır. Kremlin, 1990'larda gündeme gelen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinin gerçekleşmesini engellemeye çalışmış, bu amaçla alternatif boru hattı projeleri geliştirmiştir. Moskova, 1997'de Ankara ile Mavi Akım projesi üzerinde anlaşmaya varmış, proje kapsamında Karadeniz tabanından geçen ve yılda 16 milyar metreküp civarında doğal gaz taşıma kapasitesine sahip olan bir boru hattı inşa edilmiştir. Rusya, Ukrayna-Bulgaristan güzergâhından Trakya'ya ulaşan hattın yanı sıra 2003'ten itibaren Mavi Akım hattı vasıtasıyla da Türkiye'ye gaz ihraç etmeye başlamıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Bakü-Tiflis-Erzurum ve Hazar Geçişli doğal gaz boru hattı projelerinden rahatsız olan Rusya, Nabucco projesinin gerçekleşmesini engellemek için proaktif bir dış politika takip etmiştir. Projede geçiş ülkelerinden biri olan Gürcistan'la savaşın bu dönemde çıkması ve Rusya'da Nabucco'nun engellenmesi için gerekirse askeri seçeneklere başvurulması gerektiği yönündeki yaklaşımlar dikkat çekmiştir. Nabucco boru hattına doğal gaz sağlamayı vaat eden Türkmenistan ve Kazakistan, Rusya'nın etkisiyle projeden çekilmiş ve Hazar havzasından boru hattına gaz tedarik edecek tek ülke olarak Azerbaycan kalmıştır. Hatta gaz tedarik edecek Orta Asya ülkelerinin projeden ayrılmasıyla projenin doğu bölümü iptal edilmiş, Şah Deniz Konsorsiyumu'nun Avrupa'ya doğal gaz naklinde Adriyatik Geçişli Boru Hattı'nı (TAP) tercih etmesiyle de projenin batı bölümü çıkmaza girmiştir. Neticede Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve TAP projelerinin öne çıkmasıyla Nabucco projesi geçerliliğini yitirmiş, böylece Hazar havzasından ve Orta Doğu ülkelerinden Avrupa'ya doğal gaz taşınmasını sağlayacak önemli bir girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹¹

11 Atilla Sandıklı ve Elnur İsmayilov, "Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya," *Karade-*

Dolaylı müdahalelerle Nabucco projesinin gerçekleşmesini önleyen Rusya, Avrupa'ya enerji arzında geçiş ülkelerini devre dışı bırakmak amacıyla Baltık Denizi'nde Kuzey Akım ve Karadeniz'de Güney Akım boru hattı projelerini başlatmıştır. Moskova, Kuzey Akım projesiyle Doğu Avrupa'daki geçiş ülkelerine bağlı kalmaksızın Almanya'ya doğrudan doğal gaz ihraç etmeyi hedeflemiştir. Kuzey Akım projesi kapsamında Rusya'nın Baltık Denizi'ndeki liman kenti Viborg'dan, Almanya'nın kuzeydoğusundaki Sassnitz'e kadar uzanan güzergâhta yıllık 55 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip iki boru hattı inşa edilmiş, ilk hat 2011'de, ikincisi ise 2012'de faaliyete geçmiştir. Kuzey Akım projesinin gerçekleşmesiyle Rusya ilk defa Batı Avrupa'ya doğrudan doğal gaz ihraç etme imkânına kavuşmuş, Ukrayna, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Belarus devre dışı bırakılmıştır. Kuzey Akım projesi sayesinde Rusya, enerji arzını gerek Batı Avrupa ülkeleri gerekse geçiş ülkesi konumu zayıflayan Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde siyasi bir araç olarak kullanma esnekliği kazanmıştır.

Rusya, Güney Akım projesiyle de Türkiye ve Ukrayna'yı devre dışı bırakarak Rus doğal gazını Avrupa'ya taşımayı amaçlamaktadır. Güney Akım doğal gaz boru hattı Karadeniz'de yaklaşık 900 metre derinlikten geçerek Bulgaristan'ın Varna kentinde karaya çıkıp, sırasıyla Sırbistan, Macaristan ve Slovenya üzerinden İtalya'ya kadar uzanacak şekilde inşa edilmektedir. Hattın toplam uzunluğunun 2400 kilometreye ulaşması ve yıllık 63 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip olması planlanmaktadır. 2007'de Rusya-İtalya arasındaki görüşmeler çerçevesinde gündeme getirilen Güney Akım projesinde, 2008'de Moskova'nın geçiş ülkeleriyle yaptığı ikili anlaşmalarla ilerleme kaydedilmiş ve 2009'da taraflar arasında hattın inşasına dair nihai anlaşma imzalanmıştır. Ankara'nın Güney Akım hattının Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesinden geçmesine müsaade etmesiyle projenin Karadeniz'deki güzergâhıyla ilgili pürüz giderilirken diğer taraftan hattın inşası Rusya-Ukrayna gerginliğinden dolayı hızlanmıştır. Güney Akım doğal gaz boru hattının 2015 yılının sonlarında faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

Karadeniz havzasındaki enerji rekabetinde Rusya'nın karşısında bir bütün olarak hareket edemese de Avrupa-Atlantik topluluğunun bulunduğu görülmektedir. ABD, Avrupa ülkelerinin Rusya'dan ithal edilen enerjiye olan bağımlılığını azaltabilecek projeleri desteklemekte, Hazar havzasındaki kaynakların farklı güzergâhlardan Avrupalı ülkelere ve dünya pazarlarına taşınmasını sağlamaya çalışmaktadır. ABD'li enerji şirketleri Hazar havzasındaki

niz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli Bildiri Kitabı içinde (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014), 98-100.

enerji kaynaklarının çıkarılması ve taşınmasında, Karadeniz'deki doğal gaz ve petrol arama projelerinde yer almaktadır. AB ise doğal gaz arz seçeneklerini çeşitlendirmek gayesiyle geliştirdiği Güney Gaz Koridoru stratejisini uygulamaya çalışmakta, bu strateji doğrultusunda Hazar enerji kaynaklarının Rusya toprakları dışından Avrupa'ya ulaşmasına imkân tanıyacak boru hattı projeleri üzerinde durmaktadır. Bu çerçevede Avrupalı enerji şirketleri de Hazar havzasındaki kaynakların çıkarılması ve taşınması ile Karadeniz'deki keşifler kapsamındaki projelere önayak olmaktadır.

Avrupa-Atlantik topluluğu, AB ülkelerinin Rus doğal gazına bağımlılığını azaltmayı, böylece Moskova'nın Avrupa'ya enerji arzını siyasi bir araç olarak kullanma kabiliyetini zayıflatmayı hedeflemektedir. 2030'larda Avrupa'nın ithal doğal gaza bağımlılık düzeyinin %90'a çıkacağı yönündeki tahminler ve Avrupa'ya doğal gaz arzında Rusya-Ukrayna arasındaki anlaşmazlıkların 2006 ve 2009'da neden olduğu kesintiler, ABD ve AB'nin bu hedeflerdeki kararlılığını artırmıştır. Bu dönemde Rus doğal gazına bağımlılığın azaltılması stratejik bir öncelik haline gelmiş, Avrupalı devletler Karadeniz havzasında Rusya'yı devre dışı bırakacak güzergâhlar üzerinde durmuş, Nabucco ve Hazar geçişli doğal gaz boru hattı projeleri ile Beyaz Akım projesine odaklanmıştır. Ancak gerek Rusya'nın doğal gaz arz edebilecek ülkeler üzerindeki baskısı gerekse AB içinde özellikle Almanya ve İtalya ile enerji alanında geliştirdiği yakın işbirliği bu projelerin gerçekleştirilmesini engellemiş veya sürüncemede kalmasına yol açmıştır.

Rusya'nın muhalefeti, Güney Akım hattının inşası ve doğal gaz arz edebilecek ülkelerin projeden çekilmek zorunda kalması Nabucco projesinin gerçekleştirilmesini engellemiştir. Nabucco projesinin gerçekleştirilememesi, Hazar havzasındaki doğal gazın Avrupa'ya naklinde Türkiye ve Azerbaycan'ın teşebbüsüyle TANAP, Şah Deniz Konsorsiyumu'nun tercihiyle TAP ve İran'ın girişimiyle İran-Türkiye-Avrupa (ITE) boru hattı projelerinin öne çıkmasını sağlamıştır. TANAP ve TAP projeleriyle Azerbaycan doğal gazının, ITE projesiyle de Türkmenistan ve İran doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmaktadır. Ancak bu projelerle Avrupa'ya arz edilecek doğal gaz miktarı, Nabucco projesinde planlanan ikmal düzeyini karşılamamakta, AB'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığında kayda değer bir azalma sağlamamaktadır. Nabucco'nun iptali diğer taraftan Balkan ülkelerinin doğal gaz ithalatında Rus tekelinin devamına yol açmakta, Rusya'nın güneydoğu Avrupa'daki nüfuzunu muhafaza etmesine imkân tanımaktadır.

Batılı ülkeler, Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının Avrupa'ya taşınması için Hazar Denizi'nin altından geçecek boru hattı projeleri üzerinde de

durmuş, ancak henüz bu proje önerileri uygulamaya dönüştürülememiştir. 1990'larda ABD'nin gündeme getirdiği Hazar geçişli boru hattı projesi, Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili belirsizlik, Rusya ve İran'ın muhalefeti ve Şan Deniz doğal gaz yatağının keşfedilmesiyle sürüncemede kalmıştır. 2006'da Rusya-Ukrayna doğal gaz krizinin ardından tekrar gündeme gelen projede, Kremlin'in 2007'de Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının Rus toprakları üzerinden taşınması için bu ülkelerle anlaşması üzerine ilerleme sağlanamamıştır. Avrupalı devletler Hazar geçişli boru hattı projesini 2008'den itibaren Nabucco projesi kapsamında yeniden gündeme getirmiş, Türkmenistan doğal gazının Hazar Denizi'nin altından geçecek bir boru hattı ile Azerbaycan'a taşınması için girişimlerde bulunmuştur.

AB, 2011'de Avrupa Enerji Komisyonu'nu Hazar geçişli boru hattı projesi kapsamında Türkmenistan ve Azerbaycan'la müzakereler için yetkilendirmiş, komisyon taraflarla görüşmelere başlamıştır. Nabucco'nun iptal edilmesine, Rusya ve İran'ın itirazlarına rağmen Avrupa Enerji Komisyonu'nun Türkmenistan ve Azerbaycan'la yürüttüğü müzakereler neticesinde projede mesafe kaydedilmiştir. Geline aşamada Hazar Denizi'nin statüsüyle ilgili belirsizliğe bağlı kalmaksızın sadece Bakü ve Aşkabat'ın rızasıyla projenin gerçekleştirilebileceği yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Tasarı aşamasındaki proje kapsamında Hazar Denizi'nin altından geçecek yaklaşık 300 kilometre uzunluğundaki boru hattı ile Türkiye ve Avrupa'ya nakledilmek üzere yıllık 30 milyar metreküp doğal gaz taşınması planlanmaktadır. Projenin gerçekleşmesi halinde Kazakistan ve Türkmenistan doğal gazının Rusya ve İran devre dışı bırakılarak Azerbaycan-Gürcistan güzergâhı ile Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınması, böylece Türkiye ve AB'nin Rusya'dan ithal edilen enerjiye bağımlılığının azalması beklenmektedir.

Avrupa-Atlantik topluluğu Güney Gaz Koridoru stratejisi doğrultusunda, Ukrayna'nın doğrudan Hazar havzasından doğal gaz ithal etmek maksadıyla geliştirdiği Beyaz Akım fikrini de desteklemiştir. Beyaz Akım projesi kapsamında Azerbaycan'ın Şah Deniz yatağından çıkarılan ve Bakü-Tiflis-Erzurum hattı ile Gürcistan'a gelen doğal gazın, Karadeniz'in altından Avrupa'ya uzatılacak boru hattı vasıtasıyla taşınması planlanmıştır. Beyaz Akım hattının Karadeniz'deki güzergâhı için iki seçenek düşünülmüş, ilk seçenekte hattın Kırım üzerinden Romanya'nın Köstence limanına uzatılması öngörülürken ikinci seçenekte hattın doğrudan Romanya'ya, Romanya'dan da diğer Avrupa ülkelerine uzatılması tasarlanmıştır. Beyaz Akım projesi kapsamında Hazar havzasından Avrupa'ya ilk etapta yıllık 8 milyar metreküp doğal gaz taşınması hedeflenmiştir. Hazar geçişli boru hattı projesinin gerçekleşmesi durumunda ise arz edilen gazın artırılmasına bağlı olarak Beyaz Akım'ın yıllık 32 milyar

metreküp civarında gaz taşıyabileceği hesap edilmiştir. Ancak Beyaz Akım hattında AB'nin desteğine rağmen hedeflenen ilerleme kaydedilememiş, proje Kırım'ın Rusya'nın denetimine girmesiyle de çıkmaza girmiştir.

Rusya'nın Kırım'ı İlhakının Etkileri

Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhak etmesi, Avrupa-Atlantik topluluğuyla Rusya arasında gerilime yol açmış, Karadeniz havzasındaki enerji kaynakları ve bölgeden geçen boru hatlarının güvenliğini yeniden gündeme getirmiştir. Kırım'ın ilhakı Karadeniz'deki enerji rekabetinde iki önemli sonuç doğurmuştur. Birinci sonuç, Moskova'nın Karadeniz'de iddia ettiği münhasır ekonomik bölgenin genişlemesi ve Kırım'ın kıta sahanlığında keşfedilen enerji kaynaklarının Rusya'nın denetimine girmesidir. İkincisi ise Kırım kriziyle birlikte AB'nin Rusya haricindeki kaynaklara yönelme ve kaynak çeşitlendirme eğiliminin güçlenmesi, Avrupa'da Güney Akım'a karşı ortaya çıkan tepki ve Hazar Denizi'nden geçmesi planlanan boru hattı projesinin öneminin artmasıdır.

Rusya, Kırım'ın ilhakıyla yarımada'nın yüzölçümünün yaklaşık üç katı genişliğinde bir deniz alanını Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesine dâhil etmiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesi 67 bin kilometrekareden 160 bin kilometrekareye genişlemiş, Moskova Kırım açıklarındaki enerji kaynaklarına fiilen hâkim olmuştur. Rusya böylece Kırım'ın kıta sahanlığında keşfedilen yaklaşık 12 trilyon metreküp büyüklüğündeki doğal gaz rezervlerini ele geçirmiş, Ukrayna'nın bu rezervlerle enerji bağımlılığını azaltma hedefini sekteye uğratmıştır. Kiev'in Kırım'ın kıta sahanlığındaki fiili egemenliğinin sona ermesi, Batılı enerji şirketleriyle imzalanan sözleşmeleri zora sokmuş, yarımada çevresinde keşfedilen petrol ve doğal gaz yataklarındaki sondaj faaliyetlerinin askıya alınmasına yol açmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ayrıca Beyaz Akım doğal gaz boru hattı projesinin gerçekleştirilme ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Kırım kriziyle birlikte Karadeniz havzasında Avrupa-Atlantik topluluğu ile Rusya Federasyonu arasındaki enerji rekabeti belirginleşmiş, AB'de Rusya kaynaklı enerji tedarik projelerine karşı ciddi bir tepki ortaya çıkmıştır. Batılı ülkelerin bu tepkisi ise ağırlıklı olarak Güney Akım projesine karşı geliştirilen itirazlara dönüşmüştür. Avrupa Komisyonu Mart 2014'de Güney Akım doğal gaz boru hattı projesi kapsamında Rusya ile yürütülen görüşmeleri durdurmuştur. Avrupa Parlamentosu Nisan 2014'de Rusya'ya karşı başlatılan yaptırımlar çerçevesinde Güney Akım projesine alternatif enerji kaynakları bulunması yönünde bir karar almıştır. AB'nin Rusya'ya uygulayacağı yaptırımların, Gazprom'la birlikte İtalyan enerji şirketi Eni, Alman Wintershall ve

Fransız EDF'nin yer aldığı Güney Akım projesini tamamen engelleyemeyeceği, ancak projenin ertelenmesine yol açabileceği tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Rusya, projedeki mevcut güzergâhın değişmesi halinde boru hattını Bulgaristan yerine Türkiye'nin Trakya bölgesinden geçirmeyi planlamaktadır. Hattın Trakya'dan geçmesinin ise Türkiye'nin enerji koridoru stratejisine katkı sağlayacağı, Avrupa'ya enerji naklinde Türkiye'nin konumunu güçlendireceği değerlendirilmektedir.

4. KARADENİZ HAVZASINDAKİ MUHTEMEL ÇATIŞMA ALANLARI

Karadeniz'de geçmişte dondurulmuş anlaşmazlıklar, Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkmış ve bölgede çatışma alanları doğurmuştur. Genel olarak Rusya'nın SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletler içindeki ayrılıkçı hareketlere müzahir tutumu bu çatışma alanlarının çözüme kavuşturulmasını engellemiştir. Karadeniz bölgesinde 1990'lardan bugüne devam eden ve nihai bir çözüme kavuşturulamayan çatışma alanları Rusya-Ukrayna arasındaki problemler, Kırım meselesi, Kerç Boğazı anlaşmazlığı, Moldova'nın Transdinyester sorunu Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Dağlık Karabağ anlaşmazlığı¹² ve Çeçenistan meselesi¹³ olarak sıralanabilir.

Karadeniz bölgesinde SSCB'nin dağılmasıyla gündeme gelen Romanya-Ukrayna arasındaki Yılan Adası anlaşmazlığının ise büyük ölçüde çözüme kavuşturulduğu görülmektedir. 1948'de Romanya'dan SSCB'ye devredilen Yılan Adası, ada çevresinde 1980'li yıllarda petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesiyle önem kazanmış ve adanın Sovyetlerin dağılmasıyla Ukrayna'na miras kalması ihtilafa neden olmuştur. Ukrayna-Romanya arasındaki görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış, Romanya Eylül 2004'te Yılan Adası sorununu BM Uluslararası Adalet Divanı'na taşımıştır. Uluslararası Adalet Divanı Şubat 2009'da taraflar arasında karara varmış, 12.200 metrekaarelik adanın 9.700 metrekaresinin Romanya'ya devredilmesini kararlaştırmıştır. Romanya Başbakanı bu kararla Karadeniz'de petrol ve doğalgaz araştırmalarına hak kazandıklarını açıklamıştır.

12 Dağlık Karabağ kriziyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov ve Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, Rapor No: 60 (İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2014), 19-24.

13 Çeçenistan meselesiyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz: Atilla Sandıklı, Elnur İsmayilov ve Orhan Gafarlı, *Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye*, Rapor No: 60 (İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2014), 11-17.

Şekil4: Karadeniz Bölgesinde Çatışma Alanları

Karadeniz bölgesinde Soğuk Savaş sonrasında çatışmaya dönüşmemekle birlikte gelecekte gerilim doğurabilecek farklı anlaşmazlık konuları bulunmaktadır. Romanya'da Moldova'yla birleşme yanlısı yaklaşımlar, Bükreş'in yayılmacı bir dış politika takip etme ihtimalini gündeme getirmekte, Kişinev'de rahatsızlığa yol açmaktadır. Moldova'nın 1991'de bağımsızlığını kazanmasından itibaren Rumen yetkililer Romanya'nın bu ülkeyle birleşebileceği yönünde açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. Romanya'nın Avrupa Birliği'ne kabul edildiği 2007 yılından itibaren ise birleşmenin Moldova'ya da AB'yle bütünleşme imkânı tanıyabileceği doğrultusunda yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Hâlihazırda iki ülkenin birleşme ihtimalinin düşük olduğu gözlemlenmekte, ancak Romanya'nın gelecekte birleşme fikrini uygulamaya tevessül etmesi halinde taraflar arasında gerilimin tırmanabileceği değerlendirilmektedir.

4.1. Ukrayna Krizi

SSCB'nin ikinci en büyük ve en zengin cumhuriyeti olan Ukrayna 1991'de Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış, enerji nakil hatlarının geçiş güzergâhında bulunması, verimli tarım arazileri, sanayi merkezleri ve (2001 yılı verilerine göre) 48 milyonluk nüfusuyla Doğu Avrupa'da önemli bir dev-

let haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte Kırım yarımadası üzerindeki egemenliğini sürdüren Ukrayna, Rusya ile yapılan paylaşımda Karadeniz Filosu'nun yaklaşık beşte birini elde etmiş, Karadeniz'de Türkiye'den sonra en uzun kıyı şeridine ve en geniş deniz yetki alanına sahip olmuştur. Ancak Ukrayna'da devlet inşa süreciyle birlikte, bölgesel farklılıklardan kaynaklanan milli kimlik sorunu ve ortak tarih bilinci eksikliği, doğu ve güneydeki Rus azınlık ve tarihi Rus etkisi gerek iç siyasi dinamiklere gerekse dış politikaya tesir etmiştir. Ukrayna'nın vatandaşlık esasına dayalı kapsayıcı bir milli kimlik inşa etme çabasına ve Rus azınlığa sağlanan özgürlüklere rağmen ülkedeki doğu-batı farklılığı giderilememiş, güneyde ise Kırım'da çoğunluğu oluşturan Rus nüfus 1990'larda bağımsızlık girişimlerinde bulunmuştur.

Ukrayna'da milli kimlik sorununa yol açan kültürel ve ideolojik ayrışma ülkenin doğu, batı ve güney bölgelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ülkenin batısında yaşayan nüfus kendini Avrupa'nın bir parçası olarak görmekte, Rusya'ya bağlılık hissetmemekte, özellikle Rusya ile ilişkilerde daha bağımsızlık yanlısı ve milliyetçi bir tutum sergilemektedir. Geçmişte Avusturya'nın hâkim olduğu batıdaki şehirler aynı zamanda ülkedeki Katolik nüfusun ve daha çok tarımla uğraşan kesimlerin bulunduğu bölgeleri oluşturmaktadır. Ukrayna'nın doğusunda ise kendini Avrasyalı gören, yüzyıllarca Rus hâkimiyetinde kalmış ve Rus milli kimliğine yakın Ortodoks Ukraynalı nüfus bulunmaktadır. Ülkedeki Rus azınlığın bir kısmının da bulunduğu doğu bölgesinde Sovyetler döneminden kalma ağır sanayi ve madencilik sektörleri öne çıkmaktadır. Ülkenin güneyinde ise kozmopolit bir nüfus bulunmakla birlikte başta Rusların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Kırım yarımadası olmak üzere Rus etkisinin belirgin olduğu bölgeler yer almaktadır. Doğü ve güney bölgeleri genel olarak Ukrayna'nın Rusya ile birlikte hareket etmesi gerektiğini düşünmekte, Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme fikrine sıcak bakmamaktadır.

Bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasına öncelik veren Ukrayna, 1994'te Rusya Federasyonu, ABD ve İngiltere ile imzaladığı Budapeşte Anlaşması'yla SSCB döneminde envanterinde bulunan nükleer silahları teslim etmeyi kabul etmiştir. Rusya Federasyonu, ABD ve İngiltere Budapeşte Anlaşması çerçevesinde; Ukrayna'nın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi, (meşru müdafaa ve BM Sözleşmesi'ndeki ilgili diğer şartlar dışında) Ukrayna'nın siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı güç kullanmaktan kaçınmayı taahhüt etmiştir. Ukrayna-Rusya arasında 1997'de imzalanan Paylaşım Anlaşması çerçevesinde Moskova Kiev'in Kırım üzerindeki hâkimiyetini kabul etmiştir. Ukrayna-Romanya arasında 1997'de imzalanan dostluk anlaşmasıyla da Bükreş Ukrayna'nın bağımsızlık sonrasındaki

sınırlarını tanımıştır. ABD ve Rusya, 2009'da stratejik silahların azaltılması-na ilişkin yürütülen görüşmeler çerçevesinde Budapeşte Anlaşması'nı teyit etmiş, Ukrayna'ya sağlanan güvenlik garantisinin START-I antlaşmasının Aralık 2009'dan itibaren geçerliliğini yitirmesiyle sona ermeyeceğini beyan etmiştir.

Ukrayna bağımsızlığını müteakiben serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmış, Leonid Kravçuk iktidarı (1991-1994) ABD ile ilişkilere, Avrupa ve Karadeniz coğrafyasıyla bütünleşmeye önem vermiştir. Ukrayna'da 1994-2004 yılları arasında iki dönem devlet başkanlığı yapan Leonid Kuçma ise Rusya ile Batı arasında dengeli bir politika takip etmiş, ABD ve AB ile ilişkilerde Kremlin'in kaygılarını dikkate alarak hareket etmiştir. Kuçma iktidarı, 1997'de Sivastopol deniz üssünü 2017 yılına kadar Rusya'ya kiralayan anlaşmayı imzalarken aynı dönemde ABD'nin teşvikiyle Gürcistan, Azerbaycan ve Moldova'yla birlikte GUAM'ı teşkil etmiştir. 2000'li yıllarda ABD ve AB'nin Karadeniz bölgesine yönelmesiyle Ukrayna'da Batı yanlısı siyasi dinamikler güçlenmiş, 2004'te başkanlık seçimlerinin tekrar edildiği Turuncu Devrim sürecinde Viktor Yuşçenko iktidara gelmiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'te NATO'ya, 2007'de AB'ye katılması, Ukrayna'nın da bu teşkilatlara üye olabileceği yönünde bir izlenim doğurmuştur. 1994'ten beri Barış İçin Ortaklık programı kapsamında NATO ile işbirliği yürüten, 2009'da Doğu Ortaklığı Girişimi çerçevesinde AB ile ekonomik bütünleşme sürecine giren Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla entegrasyon hedefi Rusya'yı terdirgin etmiştir.

Kiev'in AB ve NATO'ya katılma ihtimalinden rahatsız olan ve Sivastopol deniz üssünün kullanım hakkını kaybetmekten endişe eden Rusya, 2006'da ve 2009'da Ukrayna'ya doğal gaz arzını durdurarak, gaz fiyatlarını olağanüstü biçimde yükselterek ve bu ülkeden gelen ihracata sınırlamalar getirerek tepki göstermiştir. Rusya, 2010 seçimlerinde ülkenin ağırlıklı olarak doğu ve güney bölgelerinden oy alan Viktor Yanukoviç'in iktidara gelmesini desteklemiş, Yanukoviç iktidarı (2010-2014) selefi Yuşçenko'dan farklı olarak belirgin biçimde Rusya yanlısı bir dış politika izlemiştir. Yanukoviç iktidarı döneminde Ukrayna NATO üyeliğinden vazgeçmiş, Rusya'nın Sivastopol deniz üssünü kullanım süresi 2042'ye kadar uzatılmış ve Rus gemilerine Kerç Boğazı'ndan geçiş serbestliği tanınmıştır. Yanukoviç iktidarının otoriterleşme emareleri göstermesi ve Yuşçenko iktidarı dönemindeki dış politikadan belirgin biçimde ayrılan Rusya yanlısı dış politika, Viktor Yanukoviç'in ülkenin batı bölgelerine giderek yabancılaşmasına yol açmıştır. Yanukoviç iktidarının AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde planlanan antlaşmayı Rusya'nın etkisiyle imzalamaktan vazgeçmesi ise Ukrayna'da AB yanlısı kitlelerin protesto gösterilerini tetiklemiştir.

Kasım 2013-Ocak 2014 döneminde yaygınlaşan gösteriler ve güvenlik güçlerinin gösterilere müdahaleleri sırasında yaşanan can kayıpları krizin büyümesine ve Viktor Yanukoviç'in 22 Şubat 2014 tarihinde ülkeyi terk etmesine sebep olmuştur. Ukrayna meclisinin Yanukoviç'i görevinden azlettiği ve yerine geçici olarak Batı ile güçlü ilişkiler yanlısı Oleksandır Turçinov'u atadığı süreci Rusya darbe, Batılı ülkeler devrim olarak nitelendirmiştir. Rusya, Yanukoviç iktidarının devrilmesinin ardından Kırım'daki Rus nüfusun güvenliğini gerekçe göstererek yarımada'yı işgal etmiş, 16 Mart 2014 tarihinde bölgede bir referandum gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Uluslararası tepkilere rağmen Budapeşte Anlaşması'nı ihlal ederek Ukrayna egemenliğindeki Kırım'ı işgal eden Moskova, referandumda yarımada'daki Rus çoğunluğun bağımsızlık ve Rusya'ya katılma yönünde oy kullanmasına zemin hazırlamıştır.

Moskova'nın, Kırım'ın ilhakıyla birlikte Ukrayna'nın doğu bölgelerindeki Rus azınlığı ve Rusya yanlısı unsurları harekete geçirdiği, Luhansk, Donetsk, Slavyansk ve Harkiv'deki gösterileri teşvik ettiği ve Rus medyasının yoğun bir Kiev karşıtı propagandaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte Rusya, Ukrayna'nın doğu kısmına tekabül eden Donbas bölgesinde eylemcilerin devlet dairelerini işgal etmesini, federasyon içinden bu bölgeye silahlı grupların geçişini ve bu bölgede Kırım'daki gibi bir referandum gerçekleştirilmesini sağlamıştır. 11 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleştirilen referandumda bölgedeki Rusya yanlısı unsurlar, Donetsk ve Luhansk bölgelerinde halkın %90 civarında bağımsızlığı desteklediğini iddia etmiş, ayrılıkçı lider Oleg Tsarev kurmayı hedefledikleri Novorossiya (Yeni Rusya) Cumhuriyeti'ne aynı coğrafyada bulunan diğer bölgelerin de katılabileceğini açıklamıştır. Tartışmalı referandumun ardından bölgedeki isyancı gruplar, Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin özerkliğini ilan etmiştir.

Ancak isyancıların iddia ettiği gibi Donbas bölgesindeki halkın %90'ının bağımsızlığı desteklemediği, referanduma katılımın çok düşük olduğu ve isyancı grupların katılımın yüksek olduğu yönünde bir izlenim oluşturmaya çalıştığı basına yansımıştır. İsyancı grupların oy kullanılan sandıkların sayısını azaltarak sandık önlerinde kuyruk görüntülerinin oluşmasını sağladığı, Rus medyasının da referandum sonrasında bu görüntülerden hareketle katılımın yüksek olduğu yönünde propaganda yaptığı gözlenmiştir. Kremlin'in Donbas bölgesindeki Rusya yanlısı grupları kullanarak Ukrayna'yı istikrar-sızlaştırmaya, bu grupları ülkenin doğu ve güneyinde dış politika kararlarında etkili özerk yönetimlere dönüştürmeye ve Kiev'i gevşek bir federasyona razı etmeye çalıştığı değerlendirilmektedir. Moskova'nın böylece doğu ve güneydeki özerk yönetimler vasıtasıyla Ukrayna'nın dış politikasını etkilemeyi ve Kiev'in Batıya yönelmesini engellemeyi hedeflediği anlaşılmaktadır.

Ukrayna güvenlik güçleri, Nisan sonundan itibaren doğudaki ayrılıkçı bölgelere müdahale etmeye başlamıştır. NATO da Rusya sınırına yakın Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerindeki askeri faaliyetlerini artırmış, Baltık ülkelerinde hava devriye faaliyetleri icra edilmeye başlanmış ve ABD'ye ait F-15 savaş uçakları Rusya-Litvanya sınırında uçuşlar gerçekleştirmiştir. ABD, bu dönemde Karadeniz bölgesindeki askeri hareketliliğini artırmış, Romanya ve Bulgaristan'la Karadeniz'de tatbikatlar düzenlemiştir. NATO ve ABD'nin bölgedeki artan askeri hareketliliği yanında taraflar, Rusya'nın Kırım'ı işgaliyle başlayan sorunun çözümü için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. ABD, AB, Rusya ve Ukrayna, 17 Nisan 2014 tarihinde Cenevre'de bir anlaşma imzalamış, Donbas bölgesindeki Rusya yanlısı militanların devlet dairelerini boşaltması, Ukrayna sınırındaki 40 bin Rus askerinin geri çekilmesi ve krizin tırmanmaması için uzlaşma sağlanması gerektiği kararlaştırılmıştır. Buna rağmen bölgedeki çatışmalar devam etmiş, Poroşenko iktidarının ateşkes uygulamasına rağmen ayrılıkçı unsurlar silah bırakmaya yanaşmamış ve Rusya ayrılıkçı unsurları silahlandırmayı sürdürmüştür.

Ukrayna krizi Avrupa-Atlantik topluluğuyla Rusya Federasyonu arasında gerilime yol açmış, Batılı ülkeler Rusya'nın Kırım'ı ilhakına ve ülkenin doğusundaki ayrılıkçı unsurlara sağladığı desteğe karşı ortak bir tepki geliştirmiştir. ABD ve AB, bu süreçte Putin'in yakın çevresindeki kişilere seyahat yasağı getirmiş ve bu kişilerin Batılı ülkelerdeki malvarlıklarını dondurmuş, Rus bankalarını ve savunma sanayisini hedef alan yaptırımlar başlatmıştır. ABD ve Avrupa'da Rusya Federasyonu'na ihracatı teşvik eden krediler askıya alınmış ve Rus enerji sektörüne yönelik ihracata kısıtlamalar getirilmiştir. Yaptırımlar neticesinde Rusya'nın petrol ve bankacılık sektörlerinin zarar görmeye başladığı, petrol sektörünün Batılı teknolojiden mahrum kaldığı ve Rusya'da bankaların devletten yardım talebine bulunduğu gözlemlenmiştir. Rusya Federasyonu, Avrupa-Atlantik topluluğu tarafından başlatılan bu müeyyidelere ABD'li Temsilciler Meclisi üyelerine, Obama'nın danışmanlarına ve Kanada'lı milletvekillerine benzer yaptırımlar uygulayarak ve Batılı ülkelere gıda ürünlerinin ithalatına yasak getirerek karşılık vermiştir. Rusya'nın ABD ve AB tarafından uygulanan yaptırımların genişletilmesi halinde Batılı ülkelere otomobil ithalatına da yasak getirmeyi planladığı basına yansımıştır.

17 Temmuz 2014 tarihinde Malezya Havayolları'na ait Amsterdam'dan Kuala Lumpur'a giden MH17 sefer sayılı yolcu uçağının Ukrayna hava sahasında seyrederken vurularak düşürülmesi ve 298 sivilin hayatını kaybetmesi Ukrayna krizinin gidişatını etkilemiştir. Boeing 777 tipi yolcu uçağının ülkenin doğusunda Rusya yanlısı silahlı grupların denetimindeki bölge üzerindeyken düşürülmesi ve hadisenin ardından bu grupların sosyal medyada Ukrayna'ya

ait bir kargo uçağını düşürdüklerini açıklaması, uçağın Donetsk bölgesindeki ayrılıkçı unsurlar tarafından vurulduğuna işaret etmiştir. Yolcu uçağının daha önce ayrılıkçı gruplar tarafından düşürülen Ukrayna'ya ait kargo uçaklarının kullandığı güzergâhta seyrederken düşürülmesi de bu yöndeki iddiayı güçlendirmiştir. Rusya Savunma Bakanlığı ise Ukrayna silahlı kuvvetlerine ait bir savaş uçağının düşürülen yolcu uçağıyla aynı seviyede uçtuğunu ve uçağın oldukça yakınından geçtiğini gösteren radar kayıtlarının bulunduğunu iddia etmiş, bu kayıtlardan hareketle Ukrayna'yı itham etmiştir.¹⁴ Neticede Malezya yolcu uçağının düşürülmesiyle Rusya Federasyonu'nun Ukrayna krizi bağlamındaki konumu zayıflamış, Batılı ülkelerin kamuoylarında Moskova'ya duyulan tepki artmış ve Rusya'ya uygulanan yaptırımlar genişletilmiştir.

4.1.1. Kırım Meselesi

Kırım, Karadeniz'in kuzey kıyılarına dar bir kıstakla bağlı ve güneydeki Türkiye kıyılarına doğru uzanan, 27.000 kilometrekare yüzölçümüne sahip (yaklaşık Sivas ili genişliğinde) bir yarımadadır. Yarımada'nın güneyinde kıyı hattı ile aynı istikamette Kırım Dağları uzanırken, kuzeybatı uçtaki dağlık arazi dışında kuzey bölgelerinde genelde geniş düzlükler hâkimdir. Kırım yarımadasının güney ucu ile Kastamonu'nun Kerempe burnu arasındaki 260 kilometrelik mesafe, Karadeniz'in kuzey-güney doğrultusundaki en dar bölgesini oluşturmaktadır. Kuzeyde Azak Denizi, güneyde ise Karadeniz'le çevrili olan yarımada aynı zamanda Karadeniz'in doğu-batı hattının merkezinde yer almaktadır. Kırım yarımadası kuzeyde Ukrayna anakarasına 5-7 kilometre genişliğindeki Perekop Kıstağı'yla bağlanırken, Rusya Federasyonu'nun güneybatısındaki Kuban bölgesinden Kerç Boğazı ile ayrılmaktadır. Azak Denizi, Kırım'ın doğusundaki Kerç yarımadası ile Kuban'ın batısındaki Taman yarımadası arasında kalan Kerç Boğazı üzerinden Karadeniz'e açılmaktadır. Kerç Boğazı, Volga-Don kanalı ile Hazar Denizi-Karadeniz bağlantısını sağlamaktadır.

Kırım yarımadası, Karadeniz'e kuzeyden hâkim olmaya elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Kırım'ın denetimi, gerek doğu-batı hattında gerekse kuzey-güney doğrultusunda Karadeniz'de stratejik üstünlük sağlamakta, yarımada'ya hâkim olan aktör denizin büyük bir bölümünü gemilere veya uçuşa kapatma yeteneği kazanabilmektedir. Kırım yarımadası Karadeniz'in doğu, güney ve batı kıyılarına yakınlığı nedeniyle, Kafkasya, Türkiye ve Doğu Avrupa'nın güvenliği açısından hassas bir bölgedir. Karadeniz'deki enerji keşifleriyle birlikte Kırım toprakları kadar yarımada'nın kıta sahanlığının da doğal gaz kaynakları açısından zengin olduğu ortaya çıkmıştır. Yarımada'nın Karadeniz'de

¹⁴ Habibe Özdal, "Düşürülen Malezya Uçağı ve Tırmanan Ukrayna Krizi," *Analist*, (Ağustos 2014): 42.

Şekil 5: Rusya'nın Münhasır Ekonomik Bölgesindeki Genişleme¹⁵

Kırım'ın İlhakından Önce

Kırım'ın İlhakından Sonra

15 William J. Broad, "In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves," *The New York Times*, 17 Mayıs 2014, Erişim tarihi: 20 Temmuz 2014, http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=0.

bulunan batı ve güney kıyıları ile Azak Denizi'nde yer alan doğu kıyılarında doğal gaz yatakları bulunmaktadır. Karadeniz'in merkezine doğru uzanan toprakları Kırım yarımadasının çevresinde geniş bir deniz yetki alanı oluşturmaktadır. Kırım'ın Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesi, yarımada'nın yüzölçümünün yaklaşık üç katı genişliğindedir. Dolayısıyla Kırım'ın hâkimiyeti askeri-stratejik açıdan olduğu kadar Karadeniz'deki ekonomik kaynaklara erişim açısından da önem arz etmektedir.

Kırım tarihi süreçte jeopolitik önemi nispetinde Karadeniz'deki güç mücadelesinden etkilenmiştir. 18. yüzyılın son çeyreğine kadar Türk hâkimiyetinde kalan yarımada'da bu tarihten itibaren Rus kolonizasyonu başlamıştır. 1783'de Kırım Hanlığı yıkılmış, bu dönemden itibaren bölgedeki Kırım Tatar Türkleri baskı ve asimilasyona maruz kalmış, Rus İmparatorluğu yarımada'ya Slav nüfus yerleştirmeye başlamıştır. Kırım Hanlığı döneminde yarımada'da 2 milyon civarında olduğu tahmin edilen Tatar nüfusu 19. yüzyıl boyunca devam eden Rus tahakkümünden dolayı yüzyılın sonunda 200 bine kadar azalmıştır. Rus İmparatorluğu, Kırım'daki Türk kültürünü yok etmeyi amaçlamış, Kırım Tatarlarının bir bölümü Osmanlı topraklarına göç ederken, kalmayı tercih eden Türkler ise anavatanlarında baskı altına yaşamıştır. Baskı ve asimilasyona rağmen yarımada'daki Türk milli bilinci muhafaza edilmiş, 1917'de Rus İmparatorluğu dağılınca Kırım Tatar Milli Kurultayı, Kırım Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Ruslar 1921'de Kırım'ın bağımsızlığını sona erdirmiş, yarımada'yı Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüyle SSCB'ye dâhil etmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet yönetimi, yarımada'daki bütün Türkleri Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Sibirya'ya ve Orta Asya'ya sürmüş, sürgün neticesinde 100 binin üzerinde Kırım Türkü hayatını kaybetmiştir. Stalin yönetimi, Kırım'ı Türk nüfustan tamamen arındırmayı hedeflemiş, bölgeye yoğun bir Slav göçü başlatmış, böylece Rusların yarımada'da 1930'lardan itibaren sağladığı çoğunluğu kesinleştirmeyi amaçlamıştır. 1954 yılında ise SSCB lideri Kruşçev, Rusya-Ukrayna arasında 300 yıldır devam eden dostluk anısına Kırım yarımadasını Ukrayna'ya hediye etmiş, Sovyetler dağılana kadar Kırım Ukrayna'ya bağlı kalmıştır. Diğer taraftan 1950'lerde sürgündeki Tatar Türkleri arasında Kırım Tatar Milli Hareketi ortaya çıkmış, Kırım Türklerinin milli bilincinin korunması, Kırım meselesinin dünya gündemine gelmesi ve anavatana geri dönüş için faaliyet göstermeye başlamıştır. Kırım Tatar Milli Hareketi, 1980'lerde Kırım Türklerine vatana dönüş çağrısı yapmış, SSCB'de demokratikleşme hareketlerinin başladığı bu konjonktürde netice almayı amaçlamıştır.

**Kırım Hanlığı
döneminde
yarımada'da 2 milyon
civarında olduğu
tahmin edilen Tatar
nüfusu 19. yüzyıl
boyunca devam eden
Rus tahakkümünden
dolayı yüzyılın
sonunda 200 bine
kadar azalmıştır.**

Moskova, 1994'de imzalanan Budapeşte Anlaşması'yla, Kiev'in SSCB döneminden kalan nükleer silahları Rusya Federasyonu'na iadesi karşılığında Ukrayna'nın Kırım üzerindeki egemenliğini kabul etmiştir.

SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın Kırım üzerindeki fiili hâkimiyeti sona ermiş, yarımada Ukrayna'nın egemenliğinde kalmıştır. Ukrayna egemenliği altında Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin tekrar tesis edildiği bu dönemde Kırım Tatar Türkleri anavatanlarına geri dönmeye başlamış, Kırım'da Tatar Türklerini temsilen Kırım Tatar Milli Meclisi kurulmuştur. Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu önderliğinde kurulan Kırım Tatar Milli Meclisi, Tatar Türklerinin anavatanlarına geri dönmeleri ve gerek Kırım'daki özerk yönetimde gerekse Ukrayna siyasetinde etkili olmaları için çaba göstermiştir. Ancak Kırım Tatar Milli Meclisi'nin çabalarına rağmen 1990'larda Tatar Türklerinin Kırım'a geri dönmesi için Ukrayna'nın proaktif bir politika izlememesi ve dönüş yapan Türklerin yerleşim sırasında karşılaştıkları güçlükler geri dönüşlerin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Tatar Türklerinin geri dönüşlerinin sınırlı olması, Kırım'da çoğunluğu oluşturan Rus nüfusun bağımsızlık girişimlerinde bulunmasına zemin hazırlamış, Kiev'in bu girişimlere karşı merkezi yönetimi güçlendirmeye çalışması ise Rusya-Ukrayna arasında gerilimlere neden olmuştur.

Moskova, Kırım'da etnik Rusların nüfusun çoğunluğunu oluşturması, yarımadanın Karadeniz bölgesindeki önemli konumu ve güneydeki Sivastopol deniz üssünden dolayı Ukrayna'nın bölge üzerindeki hâkimiyetini kabullenmemiştir. Kremlin, Ukrayna'nın bağımsızlığının ardından Sivastopol deniz üssündeki askeri varlığına süreklilik kazandırmayı ve açıkça beyan etmese de Kırım üzerindeki egemenliğini uzun vadede yeniden tesis etmeyi hedeflemiştir. 1990'lı yılların başlarında Rusya Parlamentosu, Kırım'ın Ukrayna'ya devrinin geçersiz olduğu ve Sivastopol'ün Rusya'ya ait olduğu yönünde kararlar almış, ancak Kremlin bu kararları uluslararası toplumun tepkisinden dolayı hemen uygulamaya çalışmamış, şartların olgunlaşmasını beklemiştir. Moskova, 1994'te Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilen Yuri Meşkov'un yarımadanın Rusya Federasyonu'na katılması doğrultusundaki girişimini desteklememiş, Ukrayna Parlamentosu'nun 1995'de Kırım'ın özerklik anayasasını ve başkanlık makamını yürürlükten kaldırmasından rahatsız olsa da, Kiev'in bu adımlarını engellemeye teşebbüs etmemiştir.

Moskova, 1994'de imzalanan Budapeşte Anlaşması'yla, Kiev'in SSCB döneminden kalan nükleer silahları Rusya Federasyonu'na iadesi karşılığında Ukrayna'nın Kırım üzerindeki egemenliğini kabul etmiştir. Budapeşte Anlaşması'yla Rusya, ABD ve İngiltere ile birlikte Ukrayna'nın bağımsızlığına ve bağımsızlık sonrasındaki sınırları dâhilinde toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanmaktan kaçınmayı taahhüt etmiştir. Rusya, 1995'de Karadeniz donanmasının paylaşımını düzenleyen Soçi Anlaşması çerçevesinde Sivastopol deniz üssü için kira ödemeyi kabul ederek Ukrayna'nın Kırım üzerindeki hâkimiyetini dolaylı olarak tanımıştır. Moskova, Ukrayna-Rusya arasında

1997'de imzalanan nihai Paylaşım Anlaşması¹⁶ çerçevesinde de Kiev'in Kırım üzerindeki egemenliğini kabul etmiştir. Paylaşım Anlaşması doğrultusunda Rusya Federasyonu ve Ukrayna Karadeniz'de iki farklı donanmaya sahip olurken, Rusya Sivastopol deniz üssünü 2017'ye kadar kiralamıştır.

Putin iktidarıyla birlikte Rusya Federasyonu, AB ve NATO'nun doğuya doğru genişleme stratejisine karşı Karadeniz bölgesini de ihtiva eden eski Sovyet coğrafyasındaki nüfuzunu artırmayı ve Sivastopol'de konuşlu Karadeniz filosunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. Turuncu Devrim'in ardından Kiev'in Batılı ülkelerle yakınlaşması ve Yuşçenko döneminde (2005-2010) Ukrayna'nın NATO'ya katılma hedefi ise Rusya'nın Sivastopol deniz üssünün kullanım hakkını kaybetme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Moskova bu nedenle 2010 yılında Ukrayna'daki seçimlerde Viktor Yanukoviç'i desteklemiş, Yanukoviç iktidarı döneminde Rusya'nın Sivastopol limanını kullanım süresi 2042'ye kadar uzatılmış ve Rus gemilerine Kerç Boğazı'ndan geçiş serbestliği sağlanmıştır. Yanukoviç iktidarı döneminde Sivastopol'deki askeri varlığını güçlendirmek için gerekli şartlara kavuşan Kremlin, Kasım 2013'e gelindiğinde ise Sivastopol üssünü kaybetme ihtimaliyle tekrar karşı karşıya kalmıştır. 2008'de Gürcistan'la savaşta Batı'nın verebileceği tepkiyi ölçen, Suriye krizinde yürüttüğü stratejiden sonuç alan Rusya, Obama iktidarının çekimser dış politika tercihindense istifade ederek Kırım'ın ilhakına yönelmiştir.¹⁷

Rus ordusu Şubat 2014'te Viktor Yanukoviç'in Ukrayna'yı terk etmesinin ardından Kırım'ı işgale başlamış, yüzleri maskeli Rus askerleri Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu'nu basarak Rusya yanlısı Sergey Aksenov'un başbakan seçilmesini sağlamıştır. Kremlin, Rus Birlik Partisi lideri Sergey Aksenov başbakanlığında kurulan hükümete Kırım'da referandum kararı aldırarak, 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen referandumda sandığa giden Rus çoğunluk Rusya Federasyonu'na katılma yönünde oy kullanmıştır. Aksenov hükümeti, referandumun ardından Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan etmiş, Kremlin'le Rusya Federasyonu'na katılım anlaşmasını imzalamış ve taraflar 2015'e kadar Kırım'ın federasyona entegre edilmesini kararlaştırmıştır. Rusya, Kırım'ın ilhakıyla Karadeniz'de stratejik üstünlüğü yeniden elde etmiş, Sivastopol'deki deniz üssüne tamamen hâkim olmuş ve Akdeniz'e daha rahat kuvvet intikal ettirme imkânına kavuşmuştur. Rusya, bu adımla aynı zamanda Kırım'ın Karadeniz'deki deniz yetki alanına, kıta sahanlığında tespit edilen doğal gaz yataklarına ve arama platformlarına sahip

Rusya, Kırım'ın ilhakıyla Karadeniz'de stratejik üstünlüğü yeniden elde etmiş, Sivastopol'deki deniz üssüne tamamen hâkim olmuş ve Akdeniz'e daha rahat kuvvet intikal ettirme imkânına kavuşmuştur.

16 Ilya Kramnik, "Black Sea Fleet: a 23 year adventure," *Russian International Affairs Council*, 12 Mart 2014, Erişim tarihi: 18 Nisan 2014, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=3281#top.

17 Fatih Özbay, "Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi," 2023 Sayı: 155 (Mart 2014): 10.

olmuş, yarımadaadaki doğal gaz şirketi Çernomor Neftgaz'ı ve gaz depolama merkezlerini ele geçirmiştir.

Kremlin, 16 Mart referandumuyla Kırım'ın ilhakını hukuki bir zemine oturtmaya çalışmış, ancak gerek uluslararası hukuk ilkelerine gerekse Ukrayna iç hukukuna aykırılık teşkil eden referandum dünya kamuoyunda meşruiyet kazanamamıştır. Nitekim Batılı ülkeler ve başta NATO ve AB olmak üzere devletlerarası teşkilatlar, Kırım'da Rus işgali altında gerçekleştirilen referandumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve geçerlilik taşımadığını beyan etmiştir. Referandumda, büyük çoğunluğu 20. yüzyılda Sovyet yönetimi tarafından Kırım'a yerleştirilmiş Rus nüfus Rusya Federasyonu'na katılmak için oy kullanmış, bölgenin yerli halkı olan Tatar Türklerinin iradesi yok sayılmıştır. Rusya, Kırım'ı işgalinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne karşı güç kullanarak 1994 tarihli Budapeşte Anlaşması'nı ihlal etmiştir. BM Genel Kurulu, 27 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirdiği oturumda 100 kabul, 58 çekimser ve 11 ret oyuyla Kırım'da yapılan referandumun geçersiz olduğu yönünde karar almıştır. Diğer taraftan Ukrayna anayasasına göre Kırım Özerk Cumhuriyeti, herhangi bir konuda referandum düzenleme yetkisine sahip değildir. Bu nedenle Ukrayna Parlamentosu ve Anayasa Mahkemesi, Kırım Özerk Yönetimi Meclisi'nin aldığı referandum kararının anayasaya aykırı olduğu, dolayısıyla geçerlilik taşımadığı yönünde kararlar almıştır.

Kırım'ın işgali sürecinde Rusya, yarımadaadaki nüfusun %13'ünü oluşturan 300 bin civarındaki Tatar Türklerinin desteğini almak için Kırım Türkçesi'nin resmi dil ilan edileceğini ve Tatarların bölgesel yönetimde temsil edileceğini vaat etmiştir. Ancak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduklarını beyan eden Tatar Türkleri Rusya'nın Kırım'ı işgalini protesto etmiş, Kırım Tatar Milli Meclisi referandumu boykot çağrısında bulunmuştur. Tatarlar da büyük ölçüde referandumu boykot etmiş, Rusya'nın Kırım'ı işgaline ve ilhakına destek vermemiştir. Tatar Türkleri, 19. ve 20. yüzyıl boyunca Rusların bölgedeki politikalarını göz önünde bulundurarak Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakını endişe ile karşılamaktadır. Nitekim işgalin ardından Kırım Tatarlarının manevi lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nun ve Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Rifat Çubarov'un bölgeye girişinin engellenmesi, Rus işgalini protesto eden Tatar aktivistlerin faili meçhul cinayetlere maruz kalması ve Kremlin'in Kırım Tatar Milli Meclisi'ni parçalamaya yönelik girişimleri bu endişeleri doğrulamaktadır. İlhakın ardından Kırım'daki yerel yönetimin söylem ve uygulamaları da Rusya'nın, ilhakı kabullenmeleri ve işbirliği yapımları için Tatar Türklerini baskı altına almaya çalıştığına işaret etmektedir.

4.1.2. Kerç Boğazı Anlaşmazlığı

Kerç Boğazı, Kırım yarımadası ile Rusya Federasyonu'na ait Taman yarımadası arasında kalan ve Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan stratejik bir suyoludur. Kerç Boğazı'nın iki yakası arasındaki genişlik 3-15 kilometre arasında değişmekte, boğazın doğu yakasında Tuzla adası ile çevrili Taman körfezi yer almaktadır. Volga-Don kanalıyla Hazar Denizi-Karadeniz bağlantısını sağlayan Kerç Boğazı, Hazar Denizi'ne kıyıdaş ve açık denizlere çıkışı olmayan ülkeler için önem arz etmektedir. Volga-Don kanalına göre daha kısa olması planlanan Avrasya Kanalı projesinin gerçekleştirilmesi halinde boğazın stratejik değerinin artacağı değerlendirilmektedir. SSCB'nin dağılmasıyla Kerç Boğazı'nın batı yakası Ukrayna sınırları içinde kalırken batı yakası Rusya'nın egemenliğinde kalmaya devam etmiş, boğazdaki sınırlar üzerinde mutabakat sağlanamaması Moskova-Kiev arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Kiev 1990'larda, Sovyetler dönemindeki idari sınırları esas alarak Kerç Boğazı'ndaki deniz sınırını Tuzla Adası'nı kapsayacak şekilde tayin etmiştir. Rusya, Kiev'in tek taraflı olarak belirlediği sınırı kabul etmemiş, Sovyetler dönemindeki idari sınırların geçerliliğini korumadığını ve boğazın iki ülke tarafından ortak kullanılması gerektiğini öne sürmüştür.

2003'te Rusya'nın boğazın batı yakasından, Ukrayna sınırları içinde kalan Tuzla Adası'na doğru set yapma girişimi, iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. Kiev, Rusya'nın bu girişimini toprak bütünlüğüne tehdit olarak değerlendirmiş, 1994 ve 1997 yıllarında taraflar arasında imzalanan anlaşmalarda adanın Ukrayna sınırları içinde kabul edildiğini ifade etmiştir. Kremlin ise adanın Rusya sınırları içinde kalan Tuzla Burnu'nun parçası olduğunu iddia etmiş, set inşaatına devam etmiştir. Rusya'nın, Taman yarımadasını Tuzla Adası'na bağlayacak seti inşa ederek Kerç Boğazı'ndaki egemenlik sınırını genişletmeye çalıştığı, böylece boğazdaki nihai sınırın tayininde konumunu güçlendirmeyi hedeflediği anlaşılmıştır. Tuzla Adası üzerindeki egemenlik tartışmasından dolayı tırmanan gerilim üzerine Rusya-Ukrayna arasında görüşmeler başlatılmıştır. İlk görüşmelerden netice alınamamışsa da, Ekim 2013'e gelindiğinde tekrar başlatılan görüşmeler sonucunda Rusya set yapımından vazgeçtiğini açıklamıştır. Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı ilhakı sonrasında da Kerç Boğazı ve Tuzla Adası tamamen Moskova'nın denetimine girmiştir.

4.2. Transdinyester Sorunu

Transdinyester, Moldova'nın Ukrayna sınırında yer alan, yaklaşık 4.200 kilometrekare genişliğinde bir bölgedir. 550 bin civarında nüfusu bulunan Transdinyester'in yaklaşık %32'si Moldovalı, %30'u Rus, %28'i ise Ukray-

Rusya, 2027 yılına kadar toplam 6 adet uçak gemisi üretmeyi, bu gemileri Pasifik ve Atlantik filolarında bulundurarak küresel ölçekte birinci sınıf bir deniz gücü statüsüne terfi etmeyi hedeflemektedir.

nalılardan oluşmaktadır.¹⁸ 1989'da Moldova Parlamentosu'nun Rusça'nın yerine resmi dil olarak Moldova dilini kabul etmesi ve alfabeyi Kiril alfabesinden Latin alfabesine dönüştürmesi, Transdinyester bölgesinde anlaşmazlığa neden olmuştur. Transdinyester bölgesi, 1990'da referandum gerçekleştirmiş, 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve 1992'de merkezi yönetimle kısa süreli bir iç savaşın sonucunda Moldova'dan ayrıldığını duyurmuştur.

Transdinyester meselesi, 1992 yılından bu yana Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) öncülüğünde diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmaktadır. Rusya, Transdinyester ihtilafını kullanarak Moldova'nın AB ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmaktadır. 2006'da yapılan referandum sonucunda Rusya ile birleşmek istediklerini açıklayan Transdinyester'in talebi, Moskova tarafından kabul edilmemiştir. Moldova yönetimi, Transdinyester bölgesine özerklik verebileceğini açıklamıştır. Şubat 2006'dan itibaren sorunun çözümü için Rusya, Ukrayna, AGİT, Moldova ve Transdinyester'in yanında ABD ve AB'nin gözlemci olarak katıldığı 5+2 görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Girişimlerinden sonuç alamayan Transdinyester, Eylül 2011'de bağımsızlığını ilan etmiş, Nisan 2014'te BM ve AGİT'te 2006 referandumunun sonuçlarının ve bağımsızlığının tanınması talebinde bulunmuştur.¹⁹

Rusya'nın askeri ve ekonomik desteği ile Moldova'dan ayrılan Transdinyester bölgesinde Rus askerleri barış gücü adı altında görev yapmaya devam etmektedir. Halihazırda Transdinyester'de barış gücü olarak 2500 Rus askeri bulunmaktadır. Rusya Transdinyester'deki askeri varlığını sürdürerek bölgedeki durumu etkilemeyi, Moldova üzerindeki nüfuzunu muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Temmuz 2013'de Transdinyester'deki askeri gücünü, ancak Moldova ve Transdinyester arasında uzun dönemli bir anlaşma sağlanması halinde çekebileceğini ifade etmiştir.²⁰

Kırım'ın işgalinden sonra Rusya'nın Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerini de işgal ederek Odesa limanını kontrol altına almaya çalışabileceği, zaman içinde dikkatini Moldova'daki Transdinyester bölgesine yoğunlaştı-

18 "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples-Transnistria (unrecognized state)", *Minority Rights Group International*, 2007, Erişim tarihi: 10 Nisan 2014, <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=country&category=&publisher=&type=COUNTYPROF&coi=RUS&rid=&docid=4954ce57c&skip=0>.

19 "Приднестровье обратилось к России, ООН и ОБСЕ за признанием своей независимости" (Transdinyester bağımsızlığının tanınması için Rusya'ya, BM'e ve AGİT'e müracaat ünvanlandı), 16 Nisan 2014, Erişim tarihi: 29 Nisan 2014, <http://regnum.ru/news/fd-abroad/transdnistria/1791988.html>.

20 "Lavrov: Munitions in Transnistria will be disposed when conflict terminated", 24 Temmuz 2013, Erişim tarihi: 19 Nisan 2014, <http://www.trm.md/en/politic/lavrov-evacuarea-munitiilor-din-transnistria-va-fi-posibila-dupa-reglementarea-conflictului/>.

rabileceği değerlendirilmektedir. Kremlin'in böylece Moldova'yı Batı ile işbirliği geliştirmekten vazgeçirmek için bu ülke üzerindeki baskısını artırabileceği tahmin edilmektedir. Moskova, üniter yapıya sahip olan Moldova'ya Transdinyester'le federasyon oluşturması için baskı yapabilir. Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi halinde ülkenin güneyindeki Gagavuz Özerk Cumhuriyeti ve kuzeyindeki Balti/Belz bölgesi de federal Moldova'nın bir parçası olabilir. Rusya özerk bölgelerin dış politika kararlarında veto hakkına sahip olmasını talep etmekle, Moldova'nın AB ve NATO ile ilişkilerini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Transdinyester sorununda başarısızlıkla sonuçlanan Viyana görüşmeleri sonrasında taraflar 5+2 formatında görüşmelerin bir sonraki turunun Eylül 2014'de yapılmasına karar vermiştir.

4.3. Abhazya ve Güney Osetya Sorunları

Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan arasında yaşanan savaş Karadeniz bölgesinin uluslararası sistemdeki önemini artırmış, bölgedeki jeopolitik dengelerin değişmesine neden olmuştur. Abhazya ve Güney Osetya'nın Rusya tarafından tanınmaları ile Kremlin, Karadeniz bölgesinde daha etkili bir aktör haline gelmiştir. Savaş sonrası dönem bölgedeki siyasi ve ekonomik işbirliği süreçlerini zayıflatmıştır. Gürcistan, 2009'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde başkanlıktan imtina etmiş ve Türkiye'nin Güney Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu önerisi gerçekleşmemiştir.

Rusya, Gürcistan'da 1991'de bağımsızlığı müteakiben toprak bütünlüğüne karşı Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçı dinamikleri desteklemiş, 2008 Ağustos savaşı ile bu doğrultuda hedeflediği sonuca ulaşmıştır. 2000'li yıllardan itibaren NATO ve AB'nin Karadeniz havzası devletlerine artan ilgisi ve genişleme vizyonu ve Gürcistan'da 2003'de gerçekleşen Gül Devrimi Tiflis-Moskova arasında ilişkilerde problemlere yol açmıştır. Gürcistan'ın NATO'ya üyelik hedefi Rusya'yı tedirgin etmiş, Karadeniz'de Bulgaristan ve Romanya'yı üyeliğe kabul eden ittifakın Ukrayna ve Gürcistan'ın da üyeliklerine yeşil ışık yakması, Kremlin'in tepkisel hareket etmeye başlamasına yol açmıştır. Rusya, 2008 savaşı sonrasında Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Bu gelişme ise bölgeye yakın konumdaki Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına tehlike arz etmiştir. Rusya'nın Kafkasya'da veya Karadeniz'deki menfaatlerini tehlikede görmesi durumunda Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını kontrol etmeye teşebbüs edebileceği değerlendirilmektedir. Böyle bir gelişmenin ise sadece Azerbaycan ve Türkiye'nin değil, ABD ve AB'nin de bölgedeki çıkarlarını zedeleyeceği ifade edilebilir.

5. RUSYA'NIN KARADENİZ STRATEJİSİ

Karadeniz, Rusya'nın doğal etki alanı olarak gördüğü Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri arasında uzanmaktadır. Rusya'nın çıkarları ve güvenliği açısından oldukça önemli bir coğrafi konuma sahip olan Karadeniz havzası, Moskova tarafından "arka bahçe" olarak nitelendirilmektedir. Rusya'nın Karadeniz donanmasının merkezi Kırım yarımadasında yer alan Sivastopol şehrinde yer almaktadır. Rusya son dönemde Batı'nın ve diğer güçlerin artan nüfuzunu engellemek için bölgede baskıcı bir dış politika takip etmektedir. Rusya ayrıca bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini de artırmayı planlamaktadır.

Moskova, eski Sovyet bölgelerindeki Batı yanlısı demokratikleşme hareketlerine muhalefet ederek ve ayrılıkçı eğilimleri kullanarak bu ülkelerin Rusya'nın etki alanından çıkmasını engellemeye çalışmıştır. NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden tehdit algılayan Rusya, özellikle Ukrayna ve Gürcistan gibi sınır komşusu konumundaki ülkelerin Avrupa-Atlantik güvenlik sistemine dâhil edilmesini engellemek için proaktif bir politika izlemiştir. Moskova, 2006 ve 2009'da Ukrayna'ya doğal gaz ihracatını durdurarak Gürcistan'a ise 2008'de savaş açarak bu tepkisini dışa vurmuş, ABD'nin Karadeniz havzasında artan etkinliğini sınırlandırmaya çalışmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla Karadeniz'deki stratejik üstünlüğü zayıflayan Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz havzasını kapsayan eski Sovyet bölgelerini "yakın çevre" olarak tanımlamış, bu bölgeleri nüfuz alanı haline getirmeye yönelik bir güvenlik stratejisi geliştirmiştir. Artan enerji fiyatlarıyla ekonomik istikrara kavuşan ve SSCB dönemindeki askeri dinamizmine kavuşmayı arzu eden Rusya, 2027 yılına kadar toplam 6 adet uçak gemisi üretmeyi, bu gemileri Pasifik ve Atlantik filolarında bulundurarak küresel ölçekte birinci sınıf bir deniz gücü statüsüne terfi etmeyi hedeflemektedir. Kremlin, açık denizlerde ve okyanuslardaki donanma bulundurma hedefi çerçevesinde Karadeniz'deki donanma gücünü tahkim etmeye yönelmiş, Ukrayna ile Sivastopol kentindeki deniz üssünün kullanım süresini 2017 yılından itibaren 25 yıl daha uzatan bir anlaşma imzalamıştır.²¹

Putin döneminden itibaren eski Sovyet bölgelerindeki etkinliğini artırdığı müşahade edilen Rusya, Karadeniz bölgesini Akdeniz'den başlayan aşamalı bir güvenlik anlayışı ile değerlendirmeye başlamıştır. Deniz Kuvvetleri Komutanı Vladimir Masorin'in, 2007 yılında Sivastopol'daki Rus deniz üssünü ziyaret-

21 "Russia's 25000 troop allowance and other facts you may not know about Crimea", *Russia Today*, 4 Mart 2014, Erişim: 15 Nisan 2014, <http://rt.com/news/russian-troops-crimea-ukraine-816/>.

tinde Akdeniz'in Karadeniz Filosu için stratejik önem arz ettiği, Kuzey Denizi ve Baltık Denizindeki filolarla işbirliği içinde Rus donanmasının Akdeniz'de yeniden daimi varlığa kavuşması gerektiği yönündeki açıklamaları bu anlayışı yansıtmıştır. Nitekim Kremlin'in bu dönemde Akdeniz'de sürekli donanma bulundurma seçeneğini değerlendirmeye başladığı ve Suriye krizi ile birlikte bu doğrultuda adım attığı müşahade edilmiştir.

Şekil 6: Karadeniz Bölgesindeki Rus Nüfus Yoğunluğu

Rusya'nın bölgedeki askeri dengeler açısından sürdürdüğü hegemonyasını Makyavelci bir anlayışla kullandığı gözlemlenmektedir. Transdinyester'den, Güney Osetya ve Abhazya'ya, Dağlık Karabağ'dan Türkiye'deki PKK/KCK meselesine bölgedeki ayrılıkçı hareketleri destekleyen Moskova, Ukrayna'da Rus yanlısı partileri desteklemiş, Ermenistan'da kendi kontrolünde bir iktidar oluşturmuş, 2008'de Gürcistan'la savaşmış ve Ukrayna'daki krizi fırsat bile- rek Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir.

5.1. Karadeniz Donanmasını Genişletme ve Akdeniz'e Açılma Hedefi

Rusya'nın güney sınırlarının güvenliği açısından Karadeniz donanması, büyük bir öneme sahiptir. SSCB'nin dağılmasından sonra Ukrayna toprakları içerisinde kalan Karadeniz donanmasının statüsü, savaş gemilerinin paylaşımı, Sivastopol limanında bulunan üssün statüsü ve Kırım'da egemenlik sorunu gibi konular Moskova ve Kiev arasında tartışma konusu olmuştur. İki taraf da donanmaya sahip çıkmak için farklı politikalar takip etmiş, diplomatik görüşmeler sonucunda 1992'de Karadeniz donanmasının BDT tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Dagomis Mutabakatı olarak da bilinen diplomatik görüşmeler sorunu çözmemiş ve Ağustos 1992'de Yalta'da Moskova ile Kiev arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma sonrasında donanma, BDT'nin komutasından alınmış ve 1995'e kadar Rusya-Ukrayna ortak komutanlığına verilmiştir. Ancak Rusya ile Ukrayna arasındaki sorun çözüme kavuşturulamamıştır.

Haziran 1995'te varılan anlaşma neticesinde donanmanın %82'si Rusya'ya, %18'i de Ukrayna'ya bırakılmıştır. Rusya'ya ait olan Karadeniz donanmasının statüsüyle ilgili Mayıs 1997'de Kiev'de imzalanan anlaşma, 1999'da iki ülke tarafından onaylanmıştır.²² Anlaşma sonrasında Rusya, Sivastopol'de savaş gemisi bulundurma ve füze üssünün yanı sıra Gvardeyskoye ve Kaça askeri havaalanlarının kullanım hakkını da elde etmiştir. Ukrayna Sivastopol limanını Rusya'ya kiralamış, deniz kuvvetlerini Donuzlav limanının güneyinde bulundurmıştır. İki ülke Nisan 2010'da anlaşmanın 2042 senesine kadar uzatılması konusunda uzlaşmaya varmıştır.²³ Kırım krizi sonrasında Rusya, Karadeniz donanmasıyla ilgili Ukrayna ile arasındaki mevcut anlaşmaların geçersiz olduğunu açıklamıştır.

Karadeniz Donanması'nın 2008'deki savaşta kilit rol oynaması sonrasında Rusya, donanmanın önemini daha iyi kavramış, modernleştirilmesi ve Karadeniz'deki deniz gücünün artırılması için çaba göstermiştir. Karadeniz Donanması'nın Sivastopol'de bulunan askeri üssünde Rusya'ya ait 38 savaş gemisi, 2 denizaltı, 26 savaş uçağı ve 38 helikopter bulunmaktadır. Karadeniz Donanması'nın ayrıca Novorossisk, Tuapse, Feodosya ve Temrük'te üsleri bulunmaktadır. Moskova ayrıca 2020'ye kadar Sivastopol'daki donanmayı savaş gemileri ve fırkateynler ile güçlendirmeyi planlamaktadır.

22 Robert H. Donaldson and Joseph L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, New York, 2009, p.172

23 Luke Harding, "Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet", *The Guardian*, 21 Nisan 2010, Erişim tarihi: 15 Nisan 2014, www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia.

Rusya lideri Putin, Haziran 2013'te Akdeniz bölgesinin Rusya'nın birinci derece ulusal çıkar alanı olduğunu açıklamış ve Akdeniz Filosu komutanına görev talimatı vermiştir. Rus savaş gemileri eski adı SOVMEDRON olarak bilinen Akdeniz Filosu'nda Mart 2013'ten itibaren görev yapmaya başlamıştır. Karadeniz ve Pasifik donanması da Rusya'nın Akdeniz Filosu'na gemi sağlamakla görevlendirilmiştir. Aynı yıl Rus donanması, Karadeniz'de 7 bin asker ve 36 savaş gemisinin katıldığı kapsamlı bir tatbikat gerçekleştirmiştir.

Suriye'nin Tartus limanında askeri üsse sahip olan Rusya, Akdeniz Donanması'nın lojistik desteği için Tartus üssünü kullanmaktadır. Rusya sınırları dışında bulunan tek deniz üssü, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığı için stratejik bir öneme sahiptir. Eylül 2008'de Rusya ve Suriye arasında imzalanan anlaşma ile Tartus'taki deniz üssü kalıcı hale getirilmiştir. Suriye'deki iç savaş bahane eden Rusya, Amiral Kuznetsov ve Büyük Petro adlı savaş gemilerini Ocak 2013'te Tartus deniz üssüne göndermiştir.²⁴

2012'de Rusya'nın Suriye'deki Keseb bölgesine radar üssü kurduğu ve Adana'daki Amerikan askeri üssünü takip edeceği de iddia edilmiştir. Rusya, Mayıs 2013'te Doğu Akdeniz havzasındaki Suriye kıyılarında petrol ve doğalgaz yataklarının işlenmesi konusunda Esed rejimiyle anlaşma imzalamıştır.²⁵ Rusya'nın Soyuzneftgaz adlı enerji şirketi anlaşmaya uygun olarak, Suriye'ye ait 2190 km²'lik alanda bulunan petrol ve doğalgaz yataklarını işletme yetkisini 25 yıllığına almıştır.

5.2. Bölgedeki Askeri Üsleri

Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi ile Moskova-Kiev arasında imzalanan Sivastopol üssü konusundaki anlaşma da geçerliliğini kaybetmiştir. Sivastopol'de bulunan Karadeniz Donanması'nın statüsünün Rus Anayasası doğrultusunda belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Rusya, deniz üssü için Ukrayna'ya kira ödemekten vazgeçmiş, Ukrayna'nın ödeyeceği borcun iptal edilmesi ile ilgili kararını değiştirmiştir. Sivastopol deniz üssünün statüsü ile ilgili Rusya-Ukrayna arasında mevcut olan 4 anlaşmanın şartları da Moskova tarafından askıya alınmıştır. Rusya Duma'sı ayrıca Sivastopol'de bulunan deniz üssünün 2042'ye kadar kiralanmasını öngören anlaşmayı da feshetmiştir.

Bölgede renkli devrimler sonrasında Rusya'nın Karadeniz ve Hazar deni-

**Gudauta ve Oçamçı-
ra askeri üsleri
Gürcistan'a yakın
olmasının yanında
Karadeniz'in
doğusunda
gerçekleşecek her-
hangi bir savaş veya
askeri operasyon
sırasında Moskova'ya
önemli bir avantaj
sağlayacaktır.**

24 Zachary Keck, "Russia's Aircraft Carrier to Visit Syrian Naval Base", *The Diplomat*, 4 Eylül 2013, Erişim tarihi: 19 Nisan 2014, <http://thediplomat.com/2013/09/russias-aircraft-carrier-to-visit-syrian-naval-base/>

25 "Syria Signs Oil Exploration Deal with SoyuzNefteGaz", *RIA Novosti*, 25 Aralık 2013, Erişim tarihi: 17 Nisan 2014, <http://en.ria.ru/russia/20131225/185921289/Syria-Signs-Oil-Exploration-Deal-With-SoyuzNefteGaz.html>

zi ekseninde askeri açıdan yeni bir yapılanmaya gittiği gözlenmiştir. Putin 2005'te Rus Donanması için Novorossisk'te yeni bir deniz üssü kurulmasını öngören kararnameyi imzalamıştır. Rusya, Abhazya ve Güney Osetya ile de askeri üs kurulması ve savaş ve barış dönemlerinde ortak askeri birlikler oluşturulması konusunda anlaşma imzalamıştır. Rusya Abhazya'daki Gudauta ve Oçamçıra'da, Güney Osetya'daki Şinvali'de iki senedir askeri üs bulundurmaktadır. Gudauta ve Oçamçıra askeri üsleri Gürcistan'a yakın olmasının yanında Karadeniz'in doğusunda gerçekleşecek herhangi bir savaş veya askeri operasyon sırasında Moskova'ya önemli bir avantaj sağlayacaktır. Abhazya'da 4 bin civarında Rus askeri bulunmaktadır. Rusya güvenliği sağlamak amacıyla bölgeye S-300 hava savunma sistemleri de yerleştirmiştir. Rusya, bölgede ayrıca stratejik hava üslerine de sahiptir. Dünyanın en büyük ağır bombardıman uçaklarından olan Tupolov TU-160'ın bulunduğu Engels hava üssü, Kırım krizi sırasında Avrupa sınırına yakınlığından dolayı dikkat çekmiştir. Rusya'nın ayrıca Krasnodar, Morozovsk, Krymskaya, Mozdok ve Astrahan'da hava üssü bulunmaktadır.

5.3. Radar İstasyonları

Rusya Savunma Bakanlığı, Ocak 2014'te erken uyarı sistemi özelliğine sahip iki radar istasyonunun Kaliningrad ve Irkutsk'da kurulacağını açıklamıştır. Rusya'nın Leningrad bölgesinde Voronej M istasyonu, Krasnodar'da Voronej-DM istasyonu, Kaliningrad bölgesinde Voronej-DM istasyonu ve Irkutsk bölgesinde Voronej-M istasyonu olmak üzere dört adet yeni nesil radar istasyonu vardır. Bu istasyonların dışında Rusya'nın Krasnoyarsk, Altay, Orenburg ve Arktik'te radar istasyonları kurma faaliyeti devam etmektedir.

Rusya Hava Savunma Kuvvetleri bünyesindeki Armavir radar üssünde erken uyarı sistemi faaliyet göstermektedir. Armavir üssünde Orta Doğu'yu izleme kapasitesine sahip iki radar sistemi bulunmaktadır. Rusya'nın kuzeybatısında Kola yarımadasında bulunan Olenogorsk Radar üssü (Olenegorsk-1 ve ya Murmansk) Skruna-1'le birlikte Sovyetler döneminde ilk iki erken uyarı radarlarından birisi konumundaydı. Üs, balistik füze saldırıları için Rusya'nın önemli erken uyarı sistemlerinden biridir ve Kuzey Denizi ile birlikte Norveç Denizi'ni kontrol etmektedir.

Ukrayna'nın güney batısında bulunan Mukachevo radar istasyonu ise balistik füze saldırıları için erken uyarı sistemine sahiptir. İstasyonda ayrıca nükleer füze saldırısı için erken uyarı özelliği ve A-135 balistik füzeleri bulunmaktadır. Sovyet döneminde yapılmış en son radar olarak bilinen Dnepr radarı, 3 bin kilometrelik alanı izleme kapasitesine sahiptir. Rusya ve Ukrayna arasında soruna neden olan Sivastopol'deki radar istasyonu, Rusya tarafından kiralanmıştır. 2008 yılına gelindiğinde Ruslar, Mukachevo ve Sivastopol'deki radar

istasyonu bilgi edinmeyi durdurmuştur. Şubat 2009'da faaliyete başlayan Ar-mavir'deki Voronej radar istasyonu, Rusya'nın Ukrayna'ya bağımlılığına son vermiştir.

5.4. Rusya'nın ABD ve AB'nin Karadeniz Stratejisine Bakışı

Karadeniz havzasında bulunan devletlerle savunma alanında imzaladığı anlaşmalarla etkisini artıran ABD'nin bölgedeki Batı yanlısı iktidarları desteklemesi, Moskova tarafından hoş karşılanmamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında Moskova, ABD'nin bölgeye uzun vadeli yerleşmek istemesini Rusya'yı çevreleme politikası olarak algılamıştır. Ayrıca Romanya ve Bulgaristan'ın AB ve NATO üyesi olması, Rusya tarafından bölgedeki faaliyetini sınırlandırmak için düşünülen stratejinin bir parçası olarak görülmüştür.

2005 ve 2006'da ABD'nin Romanya ve Bulgaristan'la savunma alanında imzaladığı anlaşmalardan sonra Amerikan askerlerinin bölgeye konuşlandırılması, Moskova tarafından ulusal ve bölgesel güvenliğe tehdit olarak değerlendirilmiştir. Rusya, NATO'nun füze kalkanı projelerini ve ABD-Gürcistan deniz tatbikatlarını eleştirmektedir. Batı'nın Ukrayna üzerindeki politikalarını da eleştiren Rusya, ABD ve AB'yi karşısına almayı göze alarak Kırım'ı işgal ve ilhak etmiştir.

5.5. Rusya'nın Türkiye'nin Karadeniz Stratejisine Bakışı

Karadeniz havzasının iki önemli gücünün tarihsel rekabeti, Sovyetlerin dağılması sonrasında farklı alanlarda ortaya çıkmıştır. Rusya'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesine karşı çıkan Türkiye bölgedeki devletlerin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Putin döneminden itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik işbirliğine dönüşmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında iki ülke terörle mücadele içerikli Avrasya Faaliyet Planı'nı imzalamış, siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmiştir.

NATO ve AB devletlerinden farklı olarak Türkiye'nin Karadeniz politikası Moskova'yı tedirgin etmemektedir. Ankara ziyareti sırasında Putin, Karadeniz'e yabancı gemilerin girmesine ve Montrö sözleşmesinin şartlarının değiştirilmesine karşı olduklarını, bölgesel güvenliği Türkiye ile birlikte sağlamaya çalıştıklarını ifade etmiş, iki ülkenin bu konudaki ortak tutumuna vurgu yapmıştır.

Kırım'ın işgali ile savaş gemisi trafiği artan Karadeniz'de gerilim daha da artmıştır. Rusya'nın savaş gemilerine karşın, 21 gün savaş gemisi bulundurma hakkına sahip olan ABD, bölgeye savaş gemisi göndermiştir. Gelişmeler sonrasında Rusya, Montrö Sözleşmesi'nin şartlarını hatırlatarak Amerikan savaş

gemilerinin Boğazlardan geçerek Karadeniz'de bulunma sürelerinin anlaşmaya aykırı olarak uzatılmaması konusunda Türkiye'yi uyarmıştır.

Kırım kriziyle birlikte Karadeniz'de Türkiye-Rusya gerilimini artırabilecek gelişmeler gözlemlenmektedir. Rus istihbarat uçakları bu dönemde Türk tarafını bilgilendirmeden Karadeniz'de uluslararası hava sahasında Türkiye kıyılarına paralel keşif uçuşları gerçekleştirmiş, Türkiye de F-16 savaş uçaklarını Rus uçaklarının tespit edildiği bölgelere sevk etmiştir. Rusya'nın Putin iktidarı döneminde birlikte başlattığı ve Ağustos 2008'deki savaş sonrasında artırdığı bu uçuşları Ukrayna kriziyle birlikte sıklaştırdığı gözlenmektedir. Moskova'nın bu uçuşları Türkiye'nin tepkisini ölçmek, radarların uçakları ne zaman tespit ettiğini ve önleme uçaklarının kaç dakika içinde kalktığını öğrenmek amacıyla gerçekleştirdiği değerlendirilmektedir.

ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya açılımları için stratejik bir önem attığı Karadeniz havzasında, Bulgaristan-Romanya-Polonya ekseninde askeri hat oluşturmak istediği bilinmektedir.

6. AVRUPA-ATLANTİK GÜVENLİK SİSTEMİ VE KARADENİZ

SSCB sonrasında Karadeniz havzası, Avrupa-Atlantik güvenlik sisteminin etkili olduğu bir coğrafyaya dönüşmüştür. 20. yüzyılın son on yılı Karadeniz'de pasif kaldığı gözlenen Batı, 21. yüzyılın başlarından itibaren, bölgeye olan ilgisini artırmıştır. 1990'lı yıllarda etnik savaşlar ve az gelişmiş demokrasilerin mevcut olmasıyla dikkat çeken Karadeniz havzası, 11 Eylül saldırıları ve Rusya'nın bölgede güçlenmeye başlamasıyla Avrupa-Atlantik güvenlik sisteminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Batı'nın enerji güvenliği, demokratikleşme çabaları ve renkli devrimlerle gündeme gelen politikaları bölgede giderek etkisini artırmış ve Rusya'nın tepkisini çekmiştir.

6.1. ABD'nin Karadeniz Stratejisi

ABD'nin Karadeniz bölgesine yönelik politikalarında 11 Eylül saldırıları sonrası değişiklik gözlenmiştir. Terörle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, uyuşturucu maddele kaçakçılığı gibi tehditler ve enerji güvenliği konusu göz önünde bulundurulduğunda ABD, bölgedeki varlığını devam ettirmek istemektedir. Washington ayrıca Hazar Denizi ile Avrupa'yı birleştiren Avrupa-Asya enerji hattını kontrol etmek için yeni politikalar belirlemiştir. ABD, 2002 yılında hazırladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde Karadeniz havzasının zengin enerji kaynaklarının yanında, Güney Doğu Asya pazarlarına açılan önemli bir coğrafya olduğunu belirtmiştir. Bölgedeki devletlerde gerçekleşen renkli devrimlerin bu stratejiyle bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Batı yanlısı iktidarlara destek veren ABD, bölge devletleri üzerindeki etkisini artırmaya çalışmakta, bu durum Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Hatırlanacağı üzere 2003 yılında Gürcistan, 2004'te ise Ukrayna'da yaşanan devrimler Rusya'nın küresel çıkarlarına büyük darbe vurmuştur.

Bölgenin doğal aktörü olma çabasını sürdüren ABD, Mart 2006'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olarak katılmıştır. ABD, tehditlere karşı bölgedeki devletlerle operasyon amaçlı askeri üsler kurmaya ve etki alanı oluşturmaya çalışmıştır. Bu amacını gerçekleştirmeye yönelik Romanya ve Bulgaristan'la askeri üs anlaşması imzalamıştır. ABD ve Romanya arasında Aralık 2005'te imzalanan anlaşmayla Karadeniz kıyısında bulunan Köstence limanına yakın Kogalniceanu'da 1500 Amerikan askeri konuşlandırılmıştır. Romanya'da ABD askeri kuvvetlerine ait bir radar istasyonu da bulunmaktadır. ABD ile Bulgaristan arasında da 2006 yılında 10 yıllık Savunma İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma gereği ABD, Bulgaristan'da 2500 Amerikan askeri 4 farklı askeri üste konuşlandırılmıştır. Üsler Bulgaristan komutasında olmak şartıyla, Amerikan askerleri tarafından eğitim amaçlı olarak kullanılmaktadır.

ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya açılımları için stratejik bir önem atfettiği Karadeniz havzasında, Bulgaristan-Romanya-Polonya ekseninde askeri hat oluşturmak istediği bilinmektedir. Karadeniz'de askeri üs ve radar istasyonu kuran ABD, Rusya'nın askeri harekâtını kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Zengin Hazar kaynaklarının kontrolü ve İran'ın çevrelenerek hareket alanının daraltılması da ABD'nin Karadeniz'de 2000'li yıllarda uyguladığı stratejinin bir parçasıdır. ABD, 2010 yılında Karadeniz Rotasyonel Kuvveti (CTF BCRF/Black Sea Rotational Force) oluşturmuş ve 350 civarında Amerikan deniz piyade askerinden oluşan bir birlik kurmuştur. Kafkasya, Baltık ve Balkan devletlerini de içine alan geniş bir coğrafyayı kapsamasına rağmen birliğin faaliyetinin hedef bölgesi Karadeniz'dir. Birliğin faaliyetlerine ilk olarak 14 ülke katılmış, günümüzde ise üye sayısı 21'i bulmuştur.

Washington'ın Karadeniz stratejisi genel olarak bölgedeki güvenlik ve istikrarın sürdürülmesi, bölgedeki demokratik değişim hareketlerinin desteklenmesi ve bölgede ABD'nin çıkarlarını destekleyen oluşumların teşkili şeklinde özetlenebilir. NATO kapsamındaki programların yanında Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki etkisini azaltmak amacıyla ABD, GUAM'ın kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Türkiye ve Rusya ile ikili ilişkilerinde ikna politikalarını kullanan ABD, bölgedeki varlığını garantiye almak için Ankara ile Moskova'nın birlikte hareket etmesini engellemeye çalışmaktadır. ABD ayrıca dondurulmuş çatışmalarda Rusya'nın etkisini zayıflatmayı ve Batı ile yakınlaşan ülkelerdeki bu sorunları yok etmeyi istemektedir. ABD'nin Karadeniz'de konumunu güçlendirmek için politikalarını NATO üzerinden de yürüttüğü söylenebilir.

6.2. NATO ve Karadeniz

1990'lı yıllardan itibaren Karadeniz'de yeni bir güvenlik stratejisi belirleyen NATO, eski Sovyet cumhuriyetleri ile işbirliğini geliştirmeye başlamıştır. 1994'te kurulan Barış için Ortaklık (PfP) Projesi, bu ülkelerin üyelikleri için demokratik değerlere saygı, pazar ekonomisi, komşu devletlerle sorunların çözümü, sivil-asker ilişkileri ve NATO'nun askeri kapasitesine katkıda bulunabilmeyi önemli şartlar olarak açıklamıştır.

1997'deki Madrid zirve toplantısında genişleme stratejisini belirleyen NATO, Karadeniz'e kıyısı bulunan Bulgaristan ve Romanya'nın yanı sıra Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni de uzun vadede üyeliğine kabul etme kararı almıştır. Zirve toplantısının hemen sonrasında Doğu Avrupa'daki ülkelerin NATO'ya uyumunu ve güvenliğini sağlamayı amaçlayan Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (EAPC) kurulmuştur. NATO'nun 1999 Washington zirvesinde ise üyelik için eylem planı oluşturulmuş ve bölgedeki devletlerin üyeliğine olanak tanınmıştır. Washington zirvesinde kabul edilen ve ağırlıklı olarak kolektif savunmaya vurgu yapan yeni güvenlik konsepti, Karadeniz havzasını da kapsayan entegrasyon sürecinde ortaya çıkabilecek engelleri ve açmazları göstermiştir.

11 Eylül saldırıları sonrasında yeni tehditlere karşı güvenlik anlayışını değiştiren ABD ve NATO, enerji koridorundaki Karadeniz'i de kapsayan politikalara ağırlık vermeye başlamıştır. NATO, Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında yürüttüğü Aktif Çaba Harekâtı faaliyetlerinin Karadeniz havzasına kadar uzatılmasını önerdiyse de Rusya ve Türkiye bu öneriye karşı çıkmıştır. Türkiye, kendi kontrolünde ve ulusal düzeyde yürüttüğü KUH'a paralel olabilecek terörle mücadele adı altında yeni bir operasyonu gereksiz bulduğu için NATO'nun önerisini kabul etmemiştir. ABD ise Karadeniz'de insan kaçakçılığı, yasadışı göç, silah ve uyuşturucu ticareti, terörizm ve nükleer silahların yayılması gibi tehditlerin NATO'nun da etkili olmasıyla ortadan kalkacağını savunmuştur. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Ross Wilson da Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz'e askeri güç girmesi konusunda engel teşkil etmediğini, Karadeniz'in uluslararası sularda bulunmasından dolayı da bu haklarından yararlanmak istediklerini ifade etmiştir.

2000'li yılların başlarında Rusya-NATO ilişkileri pozitif anlamda iyi bir gelişme kaydetmiş ve 28 Mayıs 2002'de teşkilatın Roma Zirve Toplantısında NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur. İlişkiler terörle mücadele, askeri işbirliği ve diğer alanları kapsamaktaydı. Bu ilişkilerin boyutu, Rusya'ya NATO üyeliği için müracaat edebileceği yetkisi verecek bir düzene gelmiş, fakat taraflar arasında en önemli tartışma konusunu ortak savunma ve genişlemeye yönelik sorunlar ile Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelikleri teşkil etmiştir.

Nisan 2008'de gerçekleşen NATO'nun Bükreş Zirve toplantısında ABD'nin ısrarı, Almanya ve Fransa'nın karşıt görüşleri sonucunda Gürcistan ve Ukrayna'nın teşkilata üyelikleri konusunda uzun vadede söz verilmesi Kremlin'de tedirginliğe neden olmuştur. Fakat Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan arasında yaşanan 5 günlük savaş, NATO-Rusya ilişkilerinde soğuk rüzgarların estiği yeni bir dönemin başlangıcı olarak tarihe geçmiştir. Ağustos 2008'de yaşanan Rus-Gürcü savaşı sırasında NATO'nun Karadeniz'de gemi bulundurması da Batı ve Rusya arasında başka bir gerginliğe neden olmuştur. NATO ise gemilerin insani yardım amacıyla Karadeniz'de bulunduğunu açıklamıştır.

Mayıs 2012'de NATO'nun Chicago toplantısında Gürcistan'ın teşkilata entegrasyon sürecinin desteklenmesi kararı alınmış; Ukrayna'da ise Yanukoviç iktidarının ülkesinin NATO'ya üyeliğini düşünmediğini beyan etmesiyle ilişkilerde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ukrayna'da yaşanan iktidar değişikliği sonrasında NATO Genel Sekreteri Rasmussen Ukrayna'nın ittifaka üyeliğini tekrar gözden geçirebileceğini beyan etmiştir. Petro Poroşenko iktidarı NATO üyeliğine sıcak bakmaktadır. Bununla birlikte Almanya ve Fransa, Rusya ile karşı karşıya gelmemek için Ukrayna'nın üyeliğiyle ilgili olumsuz tutumlarını sürdürmektedir.

Nisan 2014'de NATO'nun Brüksel toplantısında Kırım'da yaşanan gelişmelerden dolayı Rusya'yla askeri ve sivil düzeyde ilişkilerin, NATO-Rusya Konseyi kapsamındaki görüşmelerin askıya alınması konusunda mutabakata varılmıştır. Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier, ilişkilerin tekrar kurulması için Rus askeri güçlerinin Ukrayna sınırından çekilmesinin şart olduğunu beyan etmiştir.

6.3. AB'nin Karadeniz Stratejisi

1990'lı yıllarda AB açısından Karadeniz çatışmalar, demokratik olmayan tutumlar ve insan hakları ihlalleri ile anılmaktaydı. 1993'te BM'nin desteği ile bölge devletleri arasında işbirliğini geliştirmek için Karadeniz Çevre Programı'nı başlatan AB, sonrasında TRACECA gibi projelerle bölge devletlerini bir araya getirmek için çaba göstermiştir. AB'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü vermesi de Karadeniz politikasında önemli atılımlardan birisi olmuştur. AB'nin Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliği ile genişlemesinin ardından Karadeniz, Brüksel için stratejik açıdan daha önemli bir coğrafya haline gelmiş ve AB'nin kıyıları bulunan bir deniz statüsü kazanmıştır.

Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri ile birliğin sınırlarının bölgedeki ça-

tışma alanlarına ulaşmasıyla birliğin güvenliğine tehditlerin artması, 2006-2009'da Ukrayna-Rusya doğal gaz krizi ve AB'nin enerji güvenliğini tehdit eden yeni sorunların ortaya çıkması, AB'nin Karadeniz'de işbirliğine önem vermesine neden olan başlıca nedenlerdir. AB'nin Karadeniz'deki faaliyetlerinden rahatsız olan ve bölgesel güç vurgusu yapan Rusya, Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir parçası olmaktan kaçınmış, AB ile ilişkilerini karşılıklı işbirliği şeklinde geliştireceğini açıklamıştır. Rusya ile birlikte Türkiye de AB'nin bölgedeki güvenlik politikalarında kendileri ile istişare edilmeden gerçekleştirdikleri projelere karşı çıkmıştır.

2000'li yıllardan itibaren Karadeniz'de yumuşak güç politikasını devreye sokan AB, 2004 ile 2007 yıllarını kapsayan son genişleme dönemlerine kadar bölge devletleriyle ikili ilişkileri geliştirmeye öncelik vermiştir. AB bu nedenle Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'la ortaklık ve işbirliği anlaşması imzalamış ve bölge devletlerinin politik ve ekonomik alanlarda Avrupa modeline yaklaşmasını amaçlamıştır. Mart 2003'te AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Dışişleri Bakanları tarafından kabul edilen "Daha Geniş Avrupa" (*Wider Europe Neighborhood*) programı çerçevesinde AB, Karadeniz havzasındaki devletler ile ilişkileri geliştirme yönünde strateji belirlemiştir. Mayıs 2003'te ise St. Petersburg'da AB-Rusya stratejik ortaklığının temelleri atılmıştır. 2004 yılına gelindiğinde AB, tüm bölge devletlerini kapsayacak bir anlaşmayı Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) çerçevesinde imzalamıştır.

2006'da Almanya'nın önderliğinde AB'nin yeni bir Doğu Politikası önerisi ve Avrupa Komisyonu'nun Komşuluk Politikası, Karadeniz havzasını da kapsayan aktif bir dış politika ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde bölgedeki çatışmaların ve sorunların çözümü için geliştirdiği politikalara, Nisan 2007'de Avrupa Komisyonu'nun "Karadeniz Sinerjisi: Yeni Bölgesel Teşebbüs" belgesi de eklenmiştir. Karadeniz Sinerjisi; bölge devletlerinde demokratik ve ekonomik reformları teşvik etmeyi, bölgedeki istikrarı desteklemeyi ve bölgedeki çatışmaların çözümü için ılımlı atmosfer oluşturmayı amaçlamaktaydı. Karadeniz Sinerjisi ayrıca AB'nin bölge devletleriyle arasındaki ikili ilişkileri ve işbirliğini geliştirmeyi de amaçlamaktaydı. Karadeniz Sinerjisi belgesi AB'nin komşuluk politikasında beş doğu Avrupa ülkesi ile ilişkilerine ve Rusya ile stratejik işbirliğine uyumlu bir şekilde hazırlanmıştır.

Haziran 2007'de Avrupa Komisyonu'nun Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nda gözlemci statüsüne sahip olmasıyla Karadeniz Sinerjisi'nin bölgedeki faaliyeti tartışma konusu olmuştur. Rusya ve Türkiye, KEİT'in

Karadeniz Sinerjisi'nin bir parçası olarak değil, eşit haklara sahip bir proje olmasında ısrar etmiştir. 2008'de Kiev'de bölge devletleri ve AB üyelerinin katıldığı Dış İşleri Bakanları toplantısında resmi olarak faaliyete geçmiştir. Beklenilenin aksine Karadeniz Sinerjisi bölgesel bir işbirliği projesine dönüşmemiş ve politik mekanizmalar faaliyete geçirilememiştir. Finansal kaynakların azlığı da bölgesel projelerin gerçekleşmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Karadeniz Sinerjisi'nin başarısız olması sonrasında AB'nin Karadeniz'e kıyısı olan devletleri birliğin Karadeniz stratejisini uygulamaya çalışmıştır. Örneğin, Romanya önderliğinde bölgede Çevresel Ortaklık programı başlatılmış, Karadeniz Forumu ve Karadeniz Avro Bölgesi (*Black Sea Euroregion*) projelerini gerçekleştirmiştir.

AB için Karadeniz havzası öncelikle Hazar'dan sağladığı enerji kaynakları için önemli bir geçiş güzergâhı konumundadır. Bölgedeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşası projeleri Karadeniz'in stratejik önemini her geçen gün artırmaktadır. Ocak 2011'de Romanya'nın öncülüğünde Avrupa Parlamentosu, "AB'nin Karadeniz Stratejisi" adlı belgesi kabul etmiştir.²⁶ AB'nin bölgesel projelerinin daha etkili olması gerektiği vurgulanan belgede, Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester gibi dondurulmuş çatışma alanlarının tüm bölgenin güvenliğine tehdit olduğu belirtilmekte ve AB'nin bu tür sorunların çözümü için arabuluculuk görevini geliştirmesinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Bulgaristan ve Romanya'nın birliğe katılmasıyla genişleyen AB, Karadeniz bölgesinde üç önemli hedefini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu hedefler Güney-Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe entegrasyonu ve Türkiye ile üyelik müzakereleri; Rusya ile stratejik ortaklığın geliştirilmesi ve Doğu Ortaklığı çerçevesinde Karadeniz havzasındaki Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova ile karşılıklı yardım ve ticaret anlaşmalarının imzalanmasıdır. Nitekim Karadeniz'deki en önemli ekonomik ve politik bölgesel aktörlerden biri konumunda bulunan AB, 2004'den itibaren bölgedeki devletlerin tümü ile ortak ticaret anlaşması yapmıştır. 2009'da AB'nin Rusya'nın genel ticaretindeki payı %41, Ermenistan'da %27, Azerbaycan'da %45,6 ve Gürcistan'da %27,2 olmuştur.²⁷

AB, Karadeniz havzasını kapsayan önemli ulaşım projelerini de hayata ge-

26 European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea (2010/2087(INI)), 20 Ocak 2011, Erişim tarihi: 17 Nisan 2014, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>.

27 Judy Dempsey, "The Economics of the EU-Russia Relationship", *Euronews*, 18 March 2014, Erişim tarihi: 15 Nisan 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/03/18/economics-of-eu-russia-relationship/h4qv>.

çirmeye çalışmaktadır. Litvanya tarafından önerilen ve AB Doğu-Batı Ulaştırma Koridoru Fonu'nun desteklediği Viking tren yolu projesi, Ukrayna'nın Karadeniz'de bulunan Illichevsk limanını Baltık denizindeki Klaipeda limanına bağlamaktadır. 1734 km'lik hatta faaliyet gösterecek ve deniz, demiryolu ve karayolu projesi, Baltıkların Akdeniz'e, İskandinavya'nın Türkiye ve Ortadoğu'ya ulaşımını kolaylaştıracaktır. Proje, Türkiye'nin Karadeniz'deki limanlarının uluslararası ulaştırma ağı merkezine dönüşmesini ve Ortadoğu ve Güney Kafkasya'dan gelen ürünlerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması sağlayacaktır. Türkiye'deki Samsun ve Derince limanları da bu projeye bağlanmaktadır. Nisan 2013'de Türkiye ve Litvanya arasında iki ülkenin Ulaştırma Bakanları tarafından Viking projesi çerçevesinde işbirliği ile ilgili mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Litvanya ve Türkiye, projeye Kafkasya'daki ülkelerin de katılması için çaba göstermektedir.

AB'nin önde gelen ülkelerinden Almanya, Birlik içerisinde Karadeniz'e yönelik alınan kararlarda büyük ölçüde yetkiye sahiptir. 2008'de Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliklerinin gündeme gelmesinden sonra Almanya, ABD'nin bu politikasını eleştirerek buna gerek olmadığını açıklamıştır. KEİ'ye gözlemci üye olan Almanya, bölge devletleri ile ekonomik alanda işbirliğini geliştirme stratejisine ağırlık vermektedir. Karadeniz havzasındaki çatışmalarda devletlerin toprak bütünlüğü ilkesinin dikkate alınması gerektiği Almanya'nın Karadeniz politikasının en belirleyici unsurlarından biridir. Güney Osetya ve Abhazya sorunlarında arabuluculuk yapan Almanya, Karadeniz'deki ülkelerin AB'ye entegrasyonu için çaba göstermiştir. Almanya'nın dönem başkanlığı sırasında AB, Karadeniz Sinerji Girişimini başlatmıştır. Almanya ayrıca AB çerçevesinde bölgedeki devletleri kapsayan Doğu Ortaklığı projelerinin gerçekleşmesini de desteklemektedir.

Kırım'ı işgal eden Rusya'ya Batı'nın uygulamak istediği yaptırımlara sıcak bakmayan Almanya, doğalgaz ihtiyacının %36'nı Moskova'dan karşılamaktadır. Almanya, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Kırım Krizi dolayısıyla Weimar Üçlüsü olarak bilinen Almanya, Fransa ve Polonya Dışişleri Bakanları Berlin'de toplanarak, Rusya'nın işgalini eleştirmiştir. Almanya Dışişleri Bakanı Steinmeier, NATO ile Ukrayna arasında işbirliğinin geliştirilmesinden yana olduklarını ve krizin genel olarak Avrupa'da bir anlaşmazlığa dönüşmesinin önlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

6.4. Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan

Karadeniz'e kıyısı bulunan üç ülkenin küresel ve bölgesel politikaları benzer özellikler göstermektedir. Üç ülke bölgede istikrar ve güvenin sağlanması,

ekonomik kalkınma ve işbirliği, ulaşım ve enerji yollarının güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Romanya ve Bulgaristan, AB ve NATO üyesidir, Gürcistan ise her iki kuruma da üye olmak isteğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Her üç ülke de Rusya'nın bölgede etkisinin sınırlandırılması amacıyla ABD ve AB'nin bölgede etkisinin artmasından yana politika izlemektedir.

Romanya'nın 2006'da başlattığı; uyuşturucu trafiği, insan kaçakçılığı gibi sorunlarda üye devletler arasında işbirliği oluşturmayı amaçlamıştır Forum ayrıca, Karadeniz'deki kurumlar ve sivil toplum örgütleri arasında bölgesel işbirliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Buna ek olarak Romanya, Karadeniz'de Türk ve Rus etkisini ortadan kaldırmak niyetiyle ABD'yi bölgeye çekmeyi ve diğer bölgesel güçlerin etkisini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Türkiye, Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu'nu KEİ'ye rakip ve onu zayıflatıcı bir gelişme olarak görmüştür. Forum'u ciddiye almayan Rusya ise toplantıya Bükreş Büyükelçisi'ni göndermiştir. Türkiye ve Rusya'nın olumlu yaklaşmadığı Forum, faaliyetleri kalmış, toplantı sonucunda üye ülkelerde demokrasinin gelişimi ve işbirliğinin güçlendirilmesi ABD'nin finanse ettiği Karadeniz Fonu kurulması kararlaştırılmıştır.

Gürcistan, Ukrayna ile birlikte demokrasinin gelişimi, dondurulmuş çatışmaların çözümü ve Belarus ile Orta Asya arasında bulunan tüm demokratik rejimlerle işbirliğini amaçlayan Demokratik Seçenekler Topluluğu (*Community of Democratic Choice*) oluşturmuştur. Gürcistan ve Ukrayna'nın yanı sıra Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Moldova, Slovenya ve Makedonya'nın da üye olduğu topluluk, 2005'de kurulmuştur. Rusya karşıtı ülkelerin topluluğu olarak görülen toplulukta Bulgaristan, Azerbaycan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, ABD, AB ve AGİT gözlemci statüsünde bulunmaktadır.

ABD'nin desteğiyle Rus askeri üslerinin kendi topraklarından çıkarılması için de Moskova'ya baskı yapan Gürcistan'da Saakaşvili döneminde Vaziani askeri üssü ABD'nin kullanımına açılmıştır. 2008'deki savaş sonrasında Rus ordusu, Gürcistan'a ait Senaki ve Gori, Kocori, Vaziani askeri üssü, Marneuli ve Koptinari askeri hava alanları ve Makhata radar tesisi, Tiflis ve Kojori özel kuvvetler askeri üssü ve Poti tesislerine büyük zarar vermiştir.

Romanya ve ABD Dışişleri Bakanları arasında Eylül 2011'de Washington'da imzalanan anlaşmayla NATO Füze kalkını projesi kapsamında Amerikan SM-3 füzesavar füzelerinin Romanya'ya konuşlandırılması karara bağlanmıştır.²⁸ Antlaşma aynı zamanda ABD'nin Romanya'nın güneyinde Deveselu

²⁸ Ballistic Missile Defense Agreement Between the United States of America and Romania, U.S. Department of State, 13 Eylül 2011, Washington DC, Erişim: 19 Nisan 2014, <http://www.>

Hava Üssünü kullanmasını ve füzelerin bu bölgeye konuşlandırmasını içermektedir. Romanya'daki tesisin 2015'de faaliyete geçmesi öngörülmektedir.

Mart 2014'de Kırım'da Rusya-Ukrayna arasında yaşanan gelişmeler sırasında, Romanya'nın Köstence limanı açıklarında uluslararası sulara ABD-Bulgaristan ve Romanya deniz kuvvetlerinin ortak tatbikatı gerçekleştirmiştir. ABD'nin savaş gemisinin katıldığı tatbikata Bulgaristan'ın firkateyni de katılmıştır. 2013'te savunma bütçesini 1,9 milyar dolardan 2 milyar dolara çıkaran Romanya, Ukrayna'daki gelişmeler sonrasında savunma harcamalarını 215 milyon dolar daha artıracığını açıklamıştır.²⁹

6.5. Karadeniz Bölgesindeki Diğer Uluslararası Kuruluşlar

Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın katılımıyla kurulan GUAM, Avrupa Konseyi'nin 1997 Strasburg toplantısında ilan edilmiştir. GUAM, Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik yayılmacı politikalarını önlemek için kurulmuş, üye devletler toprak bütünlüklerini tehdit eden ayrılıkçı bölgelere sağlanan Rus desteği karşısında ABD ve genel olarak Batı'nın desteğini almayı amaçlamıştır. Haziran 2001'de Yalta'da taraflar arasında imzalanan ve Yalta Şartı olarak bilinen belgede GUAM'ın amaç ve ilkeleri belirlenmiştir. GUAM'ın uluslararası bir teşkilata dönüştürülmesi yönünde 2005'teki Kişinev zirve toplantısında karar almıştır. Birlik, 2006'daki Kiev zirvesinden itibaren uluslararası teşkilat hüviyeti kazanmış ve GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Teşkilatı unvanını almıştır. Ancak GUAM'ın gerek eski Sovyet coğrafyasında gerekse Güney Kafkasya'da beklenen düzeyde etkili olamadığı, ekonomik ve kültürel alanlarla sınırlı bir işbirliği platformuna dönüştüğü değerlendirilmektedir.

Güneydoğu Avrupa İşbirliği İnisiyatifi SECI, 1996'da ABD'nin Güvenlik Konseyi'nin Doğu Avrupa için sorumlu Başkanı Richard Schifter tarafından bölge devletlerinin kalkınması için Marşal Planına benzer bir yardım şeklinde önerilmiştir. Başta bölge devletlerine direk finansal yardım sağlanması söz konusu olmamış, ABD'nin teknik yardımı şeklinde bölge devletlerinin kalkınması planlanmıştır. Aralık 1995'de Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra Schifter, etnik sorunlarla mücadele eden bölge devletlerini bir araya getirerek işbirliği inisiyatifi için ikna edebildi. SECI'nin kurucu üyeleri Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Makedonya, Macaristan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Yugoslavya, Slovenya ve Hırvatistan olmuş sonrasında

state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/172258.htm

29 "Romania calls for more NATO warships in Black Sea", *EurActive*, 02 Mayıs 2014, Erişim: 5 Mayıs 2014, <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/romania-calls-more-nato-warships-black-sea-301877>

Türkiye'de üye olarak örgüte kabul edilmiştir. SECI, Ekim 2011'den sonra ismini SELEC olarak değiştirmiştir.

1996'da Güney Doğu Avrupa Savunma Bakanları'nın (SEDM) Güneydoğu Avrupa'da güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesine katkıda bulunmak ve bölge devletleri arasında işbirliğini geliştirmek amaçlı başlattığı bir süreç, daha sonra 1999'da Balkan ülkeleri arasında oluşturulan SEEBRIG, Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü Antlaşması ile kurulan Güneydoğu Avrupa Tugayı (GDAT) girişimi ile devam etmiştir. Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerden Türkiye, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan SEDM üyeleridir; Moldova ve Gürcistan ise gözlemci olarak SEDM toplantılarına katılmaktadırlar. BM ve AGİT yönergesinde NATO ve AB'nin yürüttüğü barışa destek sağlamak amaçlı ve insani yardım operasyonlarına destek için kurulan SEEBRIG'e Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve İtalya üyelerdir. GDAT'ın Karargâhı kuruluş antlaşmasına uygun olarak dörder yıllık rotasyonlarla üye ülkelerde konuşlanmaktadır. Söz konusu Karargâh, Haziran 2007'de Romanya'nın Köstence şehrinden 2011 yılına kadar geçerli olmak üzere İstanbul'a yerleştirilmiştir. Tugay Komutanlığı görevi de anlaşma gereği ikişer yıllık süreyle üye devletler arasında devretmektedir. 1999-2001 yıllarında ilk Tugay Komutanlığı görevini üstlenen Türkiye, 2013-2015 yılları arasında bu görevi tekrar devralmıştır.

CMEPCSEE, Nisan 2001'de Bulgaristan başkenti Sofya'da Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya arasındaki antlaşma ile kurulmuştur. Kuruma 2002'de Romanya, 2003'te Türkiye üye olmuştur. Konseyin en önemli görevi olağanüstü durumlarda bölge ve antlaşmaya taraf devletlerde bölgesel işbirliğini geliştirmekten ibarettir. Karadeniz Koordinasyon ve Enformasyon Merkezi (BBCIC) ise Karadeniz'e kıyısı bulunan 6 ülkenin sahil güvenlikleri tarafından Bulgaristan'da kurulmuştur. SECI ile ortak işbirliğinin olmaması BBCIC'in faaliyet alanını zayıflatmaktadır. Karadeniz Avro Bölgesi platformu da Mart 2006'da Karadeniz'deki 10 ülkenin bir araya gelmesiyle Romanya'da kurulmuştur. Avrupa Konseyi'ne bağlı Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından yerel ve bölgesel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek amaçlanmıştır.

7. ÇİN VE KARADENİZ

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin müttefiki olan Çin, SSCB'nin dağılması sonrasında Rusya ile uluslararası sorunların çözümünde ortak bir politika izlemiştir. Çin, Mart 2014'deki BM Güvenlik Konseyi'nde Kırım referandumunun sonuçlarının geçersizliğine ait kararın oylaması sırasında tarafsız kalmıştır. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün Rusya tarafından bozulmasına

İran-Ermenistan demiryolları hattının kurulmasını da destekleyen Çin, Ermenistan ve Gürcistan üzerinden Karadeniz'e açılmayı hedeflemektedir.

Çin'in sessiz kalması, etnik açıdan sorunlu bölgeleri Tibet ve Doğu Türkistan için bir ikilem oluşturmaktadır. Ukrayna krizi sırasında ABD ve Rusya'nın Karadeniz'de karşı karşıya gelmesi, Çin açısından Pasifik'teki ABD tehdidini büyük oranda azaltmıştır. Karadeniz'deki ekonomik yatırımlarını farklı alanlara yaymayı planlayan Pekin, bölgedeki ülkeler ile arasındaki ticaret hacmini her geçen yıl artırmaktadır.

Rusya-Gürcistan savaşında tarafsız kalan Çin, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Karadeniz'de Çin-Gürcistan ilişkileri lojistik ve ticaret üzerinde gelişme göstermiştir. Karadeniz havzasında ulaşım alanında projeler gerçekleştiren Çin, Gürcistan'daki demiryollarının inşası için önemli yatırımlar yapmıştır. İran-Ermenistan demiryolları hattının kurulmasını da destekleyen Çin, Ermenistan ve Gürcistan üzerinden Karadeniz'e açılmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin NATO gemilerinin Karadeniz'e geçmesine izin vermemesi için girişimlerde bulunan Çin'e ait güdümlü füze donanımlı Qingdao ve Yantai gemisi Ukrayna'nın daveti üzerine Temmuz 2012'de Karadeniz'e girmiştir.

8. İRAN VE KARADENİZ

Kırım krizinde tarafsız politika izleyen İran, Karadeniz'deki devletlerin toprak bütünlüğünü savunmaktadır. NATO'nun Karadeniz'de genişlemesine tepki gösteren Tahran, AB'yi Ukrayna krizinde ülkenin iç işlerine karışmakla suçlamıştır. Karadeniz havzasındaki çatışmalarda devletlerin toprak bütünlüğü ilkesinin dikkate alınması gerektiğini savunan İran, bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler tesis etmeye çalışmaktadır. Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımayan İran, Karadeniz'e açılmak için Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmektedir. İran, Ukrayna'daki kriz sırasında Suriye'de birlikte hareket ettiği Moskova ile de ilişkilerini güçlendirme fırsatı bulmuştur. Karadeniz'deki hedeflerini menfaatleri kapsamında belirleyen Tahran, uzun vadede bölge ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini daha da geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Karadeniz havzası, İran'ın petrol ve doğal gaz ihracı için önemli bir konumda yer almaktadır. İran, Ukrayna başta olmak üzere bölge ülkelerine enerji kaynaklarının temini noktasında alternatif oluşturma gayreti içerisinde. Karadeniz'deki ülkeler de İran'ı Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif olarak görmektedir. Bölgede Türkiye ve Gürcistan, İran'dan önemli miktarda doğalgaz ithal etmektedir. İran ayrıca Karadeniz havzasını kapsayan demiryolu projesini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Tahran, demiryolu projesi ile Basra Körfezi'ni Karadeniz ve Akdeniz'e bağlamak için

girişimlerini sıklaştırmıştır. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Haziran 2014'te Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında Karadeniz demiryolu projesi de gündeme gelmiştir. İran, Karadeniz havzasına ulaşımını kolaylaştıracak bu proje ile bölgedeki ekonomik etkinliğini artırmayı hedeflemektedir.

9. KARADENİZ'DEKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE

Türkiye, Karadeniz'in açık denizlere ulaşımına imkân tanıyan İstanbul ve Çanakkale boğazlarına, Karadeniz'de en uzun kıyı hattına ve en büyük deniz yetki alanına sahiptir. Ankara, Karadeniz havzasında Avrupa-Atlantik güvenlik sistemi ile Rusya arasında ortaya çıkan rekabetin tarafı haline gelmeden bölge ülkeleri arasında güvenlik alanında işbirliği geliştirmeye çalışmıştır. Karadeniz havzasında barış ve istikrarın sürdürülmesi ve bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Türkiye, 1998'de çokuluslu bir deniz gücü oluşturulması fikrini öne sürmüştür.

Şekil 7: Karadeniz Bölgesindeki Türk Nüfus Yoğunluğu

1990'lı yıllarda Türkiye'nin öncülüğünde gelişen KEİ, Haziran 1992'deki İstanbul zirvesinde yayımlanan Boğaziçi Bildirisi ile kurulmuştur. Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan ve Makedonya KEİ'ye üyedir. Ekonomik alanda işbirliği amacıyla kurulan KEİ, zamanla çatışma bölgelerinin bulunduğu üye devletlerin bazılarının talepleriyle güvenlik konularını da ele almaya çalışmıştır. Ancak Türkiye ve Rusya örgütün faaliyetini etkisiz hale getireceği düşüncesiyle bu duruma karşı çıkmıştır. Nitekim AB ve NATO'nun Karadeniz'e yönelmesi ve kıyıdaş devletlerin Batılı kurumlarla işbirliğine öncelik vermesi, KEİ kapsamındaki işbirliğinin gelişmesini dolaylı biçimde olumsuz etkilemiştir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Rusya Federasyonu-ABD arasında bölgesel rekabetin tekrar ortaya çıkması nedeniyle KEİ faaliyetini etkili bir şekilde devam ettirememiştir. Ticari ve kültürel işbirliklerinin geliştirilmesi gibi teşkilatın kuruluş amaçlarından birisi olan bölgesel barışın sağlanması hedefinde de KEİ etkili olamamıştır.

2001'de kıyıdaş devletler arasında imzalanan anlaşma ile Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ihdas edilmiştir. İlk aşamada arama-kurtarma ve çevre koruma amaçlı faaliyet gösteren donanma gücünün görev kapsamına 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmle mücadele de dâhil edilmiştir. Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerinin ihlaline yol açabileceğinden NATO'nun Akdeniz'de konuşlu Aktif Çaba Harekâtı görev gücünün Karadeniz'e genişletilmesine sıcak bakmamış, 11 Eylül sonrası konjonktürde NATO ile eşgüdüm halinde icra edilmek üzere kıyıdaş devletlerin katılabileceği müstakil bir harekât tasarlamıştır.

Bu kapsamda Türk Deniz Kuvvetleri, Karadeniz'de muhtemel asimetrik tehditleri kıyıdaş devletlerle birlikte caydırmak ve önlemek amacıyla BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları uyarınca 2004 yılında Karadeniz Uyum Harekâtı'nı başlatmıştır. Karadeniz Uyum Harekâtı kapsamında Karadeniz'de terörizm ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, şüpheli gemilerin tanımlanması, uyuşturucu veya silah kaçakçılığı şüphesi taşıyan gemilerin denetlenmesi ve edinilen bilgilerin NATO makamları ile paylaşılması amaçlanmıştır. Türkiye ilk etapta milli nitelik taşıyan bu deniz harekâtına başta Rusya Federasyonu olmak üzere Karadeniz'deki bütün kıyıdaş devletleri davet etmiştir. Karadeniz Uyum Harekâtı'na Rusya 2006'da, Ukrayna ise Türkiye ile ilgili işbirliği protokolünü imzalayarak 2007'de katılmıştır. Harekât'a Rusya ve Ukrayna'nın ardından 2010 yılında Romanya da dâhil olmuştur.

Karadeniz'de kalıcı barış ve istikrarın tesisini ve devamını hedefleyen Türkiye, Rusya Federasyonu ile Avrupa-Atlantik topluluğu arasında kalabil-

mektedir. NATO üyesi olan Türkiye, bölgesel güvenlik konularında ABD ve AB ile ortak çıkarlara sahiptir. NATO'nun Karadeniz ülkelerini ittifaka dâhil etme politikasına olumlu bakan Türkiye diğer taraftan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Ankara'ya sağladığı haklardan vazgeçmek istememektedir. Türkiye, Karadeniz politikasını bu sözleşme çerçevesinde belirlemekte ve bölge dışı aktörlerin Karadeniz'de sürekli askeri varlık göstermesine sıcak bakmamaktadır.

Türkiye, Kırım krizinde ise Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamış, krizin Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı temelinde ve taraflar arasında diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini beyan etmiştir. Kırım'da Mart 2014'de işgal altında gerçekleşen referandumun sonuçlarını tanımayan Ankara, bölgedeki Kırım Tatarlarının güvenliğini ve haklarının korunması gerektiğini ifade etmektedir. Ankara aynı zamanda Karadeniz'de Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemine işaret etmekte, Kırım krizinin ikili ilişkileri olumsuz etkilemesine de müsaade edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

9.1. Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR)

Karadeniz'de fiilen görev yapacak çokuluslu deniz gücü oluşturulması fikri ilk kez 1998'de 2. Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlarının Varna toplantısında Türk Deniz Kuvvetleri tarafından önerilmiştir. Bu öneriler sonrasında kurulan Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR), Karadeniz'de deniz güvenliği alanında ilk işbirliği mekanizmasını oluşturmuştur. BLACKSEAFOR, Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'ın Nisan 2001'de İstanbul'da imzaladığı antlaşma ile kurulmuştur. İnsani yardım, arama kurtarma ve çevre koruma, organize suçla ve terörizmle mücadeleyi amaçlamaktadır. BLACKSEAFOR ayrıca yasa dışı deniz trafiği ve asimetrik tehditlerle mücadele yetkisine de sahiptir. Üye devletlerin alacağı kararla, Karadeniz havzası dışında ve BM-AGİT kapsamında gerçekleştirilebilecek harekâta görevler de üstlenebilmektedir. Teşkilatın komutası 6 aylık sürelerle kıyıdaş ülkeler arasında değişmektedir.

Bulgaristan ve Romanya, NATO'nun Akdeniz'de sürdürdüğü Aktif Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'e genişletilmesini desteklemesine karşın Türkiye, bu öneriye sıcak bakmamıştır. Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz'de Rusya'yı dengelemek için Aktif Çaba Harekâtı'nın Karadeniz'e genişletilmesine olumlu bakmakta, Türkiye ise Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olan bu talebi kabul etmemektedir. Türkiye ve Rusya Federasyonu, Karadeniz'de güvenliğin yalnızca kıyıdaş ülkeler tarafından sağlanması fikrini desteklemektedir.

Kırım'da Mart 2014'de işgal altında gerçekleşen referandumun sonuçlarını tanımayan Ankara, bölgedeki Kırım Tatarlarının güvenliğini ve haklarının korunması gerektiğini ifade etmektedir.

Günümüzde BLACKSEAFOR, bölgesel güvenliğin korunması için gereken önlemleri almakta yetersiz kalmaktadır. Askeri-deniz projesi olarak kurulmuş, fakat zamanla politik potansiyelini kaybetmiş ve hedeflerine ulaşamamıştır. Bunun nedeni olaraksa, üye devletlerin askeri ve politik stratejilerinde farklı uluslararası teşkilatlarla işbirliklerine önem vermelerinden kaynaklanmaktadır. Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'nin NATO üyelikleri, diğer taraftan Rusya'nın KGAÖ önderliğinde bölgesel politikalara ağırlık vermesi son yıllarda kıyıdaş ülkelerin BLACKSEAFOR çerçevesindeki faaliyetini olumsuz etkilemiştir.

9.2. Karadeniz Uyumu Harekâtı

Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH) bölgenin güvenliği kapsamında Türk Deniz Kuvvetleri tarafından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarına uygun olarak Mart 2004'den itibaren uygulanmaktadır. KUH, fırkateynler, hücumbotları, korvetler, tuzla sınıfı karakol botları ve denizaltılardan oluşan görev grubu tarafından icra edilmektedir.

KUH, BM Güvenlik Konseyi Kararları çerçevesinde ve NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Etkin Çaba Harekâtı'nın amaç ve hedefleri ile uyumlu ve eşgüdüm içerisinde yürütülmektedir. Türkiye, diğer ülkelerin de KUH'a katılımı ve ülkeler arasında bilgi değişimi ve koordinasyon kurulması amacıyla KUH Daimi Koordinasyon Merkezi'ni Ekim 2005'te kurmuştur.

Karadeniz'de istikrar ve güvenliğe büyük katkı sağlayan, olası terör girişimlerini ve yasa dışı faaliyetleri önlemek amaçlı kurulan KUH projesi şüpheli gemilerin tespit ve takip edilmesini de amaçlamaktadır. Proje, Türkiye tarafından diğer kıyıdaş ülkelere sunularak, harekâtın çok uluslu bir projeye dönüştürülmesi amaçlanmaktaydı. Türkiye'nin davetine Rusya, Ukrayna ve Romanya olumlu yanıt vermiştir. Rusya, Aralık 2006'dan itibaren resmen KUH'a katılmış bulunmaktadır. 2007'de Ukrayna ve Türk Deniz Kuvvetleri arasında Ukrayna'nın harekâta katılması ve iki ülke arasında işbirliğini geliştirmeyi öngören protokoller imzalanmıştır. Romanya da Mart 2009'dan itibaren harekâta katılmıştır.

9.3. Ekonomik İşbirliği

Ahmet Davutoğlu Aralık 2013'de Ermenistan başkenti Erivan'da gerçekleşen Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında KEİ'yi hem Karadeniz bölgesinde, hem de bölgenin ötesinde barış ve istikrara katkı sağlayan önemli bir aktör olarak değerlendirmiştir. Bölgenin stratejik öneminin ana nedeninin ise Avrasya ana enerji hatlarının kesişme noktasında olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Türkiye'nin Geniş Karadeniz stratejisinde ağırlıklı olarak bölge devletleri ile ticari işbirliklerinin geliştirilmesi ve enerji alanında herhangi bir devletle rekabetten kaçınan politika izlediği şeklinde değerlendirilebilir. TANAP ve Trans-Hazar gibi Rusya'yı devre dışı bırakan boru projelerinin gerçekleştirilmesi için büyük çaba gösteren Türkiye, aynı zamanda Mavi Akım ve Güney Akım gibi projelerde de Rusya ile işbirliği içerisinde. Bu bağlamda Türkiye'nin Karadeniz havzasında uyguladığı politikanın ekonomik çıkarlar üzerinde kurulduğu ifade edilebilir.

Türkiye, ekonomik ve enerji alanlarında Rusya'dan büyük ölçüde bağımlıdır. Rusya, Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı olmasıyla birlikte en çok ithalat yaptığı ülkedir (2 milyar 44 milyon dolar). Türkiye, Rusya'dan doğal gaz ve petrol ithal eden ikinci devlettir. 2013 yılı verilerine göre Türkiye-Rusya arasında ticaret hacmi 33 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2023 yılına kadar iki ülke arasında ticaret hacminin 100 milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir.

Son yıllarda Moskova-Ankara arasında gelişen işbirliğinin bir sonucu olarak, Türkiye'de yapılması planlanan ilk nükleer enerji santralinin Rus şirketi Rosatom tarafından inşa edilmesine onay verilmesidir. 20 milyar dolarlık yatırımla Akkuyu nükleer santrali Rusya'nın da en büyük projesi olarak bilinmektedir.

Kırım işgalinden sonra Rusya, Türkiye'ye Güney Akım boru hattının Karadeniz'in altından Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesinden geçerek Bulgaristan'a ulaşmasını önermiştir.

Ukrayna, Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük 4cü devlet olarak bilinmektedir. 2013 yılı verilerine göre iki ülke arasında 6,7 milyar dolarlık ticaret gerçekleşmiştir. Bu rakamın 2015 yılında 20 milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir. Romanya ile dış ticaret hacmi 2013 yılı itibarıyla 6,2 milyar dolar iken; Bulgaristan'la bu rakam 4,5 milyar dolar olmuştur.

10. SONUÇ VE ÖNERİLER

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz havzası, arz ettiği güvenlik riskleri sınırlı olmakla birlikte çatışma alanlarının öne çıktığı nispeten istikrarsız bir coğrafyaya dönüşmüştür. Bölgede Abhazya ve Güney Osetya sorunları ile Transdinyester meselesinde çözümsüzlük devam etmektedir. Moskova, 2008'deki Rusya-Gürcistan savaşının ardından Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin bağımsızlığını tanımış durumdadır ve Moldova'nın Transdinyester bölgesindeki ayrılıkçı yönetimi desteklemeye devam etmektedir. Moskova yanlısı Yanukoviç iktidarının Şubat 2014'te devrilmesinden sonra Rusya'nın Kırım yarımadasını ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerin-

deki ayrılıkçı unsurları harekete geçirmesi bölgedeki istikrarsızlığı artırmıştır. ABD'nin Karadeniz'deki askeri varlığına süreklilik kazandırma hedefi ve Rusya'nın bölgedeki ayrılıkçı dinamiklere müzahir tutumunun bölgedeki gerilimi tırmandırmaya devam edeceği değerlendirilmektedir. ABD'nin küresel ölçekteki ağırlığının nispeten zayıfladığı ve Karadeniz'de güç dengelerinin Rusya lehine değiştiği bu dönemde Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri teyak-kuzla takip etmesi gerekmektedir.

Karadeniz'de işbirliğini geliştirmek maksadıyla Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bölgedeki uyuşmazlıklar ve farklı stratejik öncelikler nedeniyle beklendiği ölçüde etkin olamamıştır. Karadeniz Donanma İşbirliği Görev Grubu (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekâtı ise bölgedeki yumuşak tehditlerle mücadelede beklenen yeterliliği göstermekle birlikte kıyıdaş devletler arasında Karadeniz ölçeğinde ortak bir güvenlik anlayışının gelişmesini sağlayamamıştır. Türkiye, Karadeniz'e kıyıdaş devletler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki yaklaşımını muhafaza etmeli, bu oluşumların etkinliğini artırmaya çalışmalıdır. Türkiye, Karadeniz havzasında kalıcı barış ve istikrarın temini istikametinde gayret göstermeli, bölgedeki ihtilaflarda ülkelerin toprak bütünlüğü yanlısı tutumunu sürdürmelidir. Karadeniz havzasında Rusya'nın katılımı ve desteği olmadan herhangi bir projeyi hayata geçirmenin Türkiye açısından oldukça zor olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle Türkiye'nin Karadeniz bölgesindeki menfaatlerini gözetirken Moskova ile işbirliği imkânlarını göz önünde bulundurması ve Rusya ile doğrudan karşı karşıya gelmemeye özen göstermesi elzemdir.

Rusya-Gürcistan savaşı ve Ukrayna kriziyle birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin şartlarının gündeme geldiği gözlemlenmekte ve ABD'li yetkililer gayri resmi biçimde de olsa sözleşmenin Türkiye tarafından titizlikle uygulanmasıyla ilgili rahatsızlığını dile getirmektedir. Rusya Federasyonu ise sözleşmenin yürürlükte kalmasını desteklemekte ve sözleşmenin uygulanışını dikkatle takip etmektedir. Kıyıdaş devletler lehine Karadeniz'in güvenliğine katkı sağlayan Montrö Sözleşmesi'nin mevcut şekliyle korunması Türkiye açısından oldukça önemlidir. Ankara'nın sözleşmenin değiştirilmesine yönelik girişimleri desteklememesinin faydalı olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Kanal İstanbul projesi çerçevesinde Montrö Sözleşmesi'nin yeniden gündeme gelebileceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle Kanal İstanbul'un statüsü konusunun Montrö Sözleşmesi dikkate alınarak incelenmesi, projenin hukuki, siyasi, güvenlik ve ekolojik açılardan taşıdığı risklerle ilgili endişelerin izale edilmesi gerekmektedir.

Karadeniz havzası etnik Türk azınlıklarının ve akraba toplulukların yaşadığı bir coğrafya olması bakımından Türkiye için önemlidir. Bölgede

Bulgaristan'da, Romanya'da, Moldova'da ve başta Kırım yarımadası olmak üzere Ukrayna'da Türk azınlıklıklar bulunmaktadır. Ukrayna kriziyle birlikte Kırım'da yaşayan Tatar Türklerinin yarımadaadaki durumunun hassasiyet arz etmeye başladığı, Rusya'nın yarımadayı ilhakına muhalefet eden Tatar Türkleri üzerindeki baskının arttığı gözlemlenmektedir. Bölgede yaşayan etnik Türk azınlıkların hakları dikkatli bir şekilde izlenmeli, bu konuda dengeli ve gerçekçi bir politika takip edilmelidir.

Karadeniz'de keşfedilen enerji kaynakları ve enerji nakil hatları üzerindeki rekabet bölgenin jeostratejik ve jeoekonomik öneminin artmaya devam edeceğine işaret etmektedir. Ukrayna krizi, Karadeniz bölgesinin Yeni Büyük Oyunun parçası haline dönüştüğünü göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin, enerji alanında Rusya'ya bağımlı bir ülke olduğu göz ardı edilmemelidir. Türkiye, enerji bağımlılığını ortadan kaldırmak için Azerbaycan ve Türkmenistan doğalgazı ve petrolünün Gürcistan üzerinden geçecek boru hatlarıyla taşınmasını sağlayacak projeleri desteklemelidir. Türkiye, yeni bir Soğuk Savaş durumunda Karadeniz havzası devletlerinden olan Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan'ın Rusya karşısında yalnızlaşmasına müsaade etmemeli, bu devletlerin Batılı kurumlara özellikle NATO'ya entegrasyonu konusunda destek sağlamalıdır.

EK

Montreux Boğazlar Sözleşmesi

(20 Temmuz 1936)

BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN OLARAK, MONTREUX'DE 20 TEMMUZ 1936'DA İMZALANAN SÖZLEŞME

MAJESTE BULGARLAR KRALI, FRANSA CUMHURİYETİ BAŞKANI, MAJESTE BÜYÜK BRİTANYA, İRLANDA VE DENİZLER ÖTESİ BRİTANYA ÜLKELERİ KRALI, HİNDİSTAN İMPARATORU, MAJESTE ELENLER KRALI, MAJESTE JAPONYA İMPARATORU, MAJESTE ROMANYA KRALI, TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞKANI, SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ MERKEZİ YÜRÜTME KOMİTESİ VE MAJESTE YUGOSLAVYA KRALI;

“Boğazlar” genel deyimiiyle belirtilen Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'ndan geçişi ve gemilerin-gidiş gelişini (ulaşımı), Lozan'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış olan Barış Antlaşmasının 23. maddesiyle saptanmış ilkeyi (1), Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'de, kıyıdaş devletlerin güvenliği çerçevesinde koruyacak biçimde, düzenlemek isteğiyle duygulu olarak;

İşbu Sözleşmeyi, 24 Temmuz 1923'de Lozan'da imzalanmış olan Sözleşmenin (2) yerine koymayı kararlaştırmışlar ve tam yetkili Temsilcilerini aşağıda belirtildiği üzere atamışlardır:

MAJESTE BULGARLAR KRALI:

Doktor Nicolas P. NICOLAEV, Tam yetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Genel Sekreteri;

B. Pierre NEICOV, Tam yetkili Ortaelçi, Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığı Siyasal İşler Müdürü.

FRANSA CUMHURİYETİ BAŞKANI:

B. PAUL-BONCOUR, Senatör, Milletler Cemiyeti'nde Fransa'nın Sürekli Temsilcisi, eski Başbakan, eski Dışişleri Bakanı, Légion d'honneur nişanının Chevalier rütbesi, Savaş Haçı nişanı;

B. HENRI PONSOT, Fransa Cumhuriyeti'nin Ankara'da Olağanüstü ve Tam yetkili Büyükelçisi, Légion d'honneur nişanının Grand Officier rütbesi.

**MAJESTE BÜYÜK BRİTANYA, İRLANDA VE DENİZLER ÖTESİ
BRİTANYA ÜLKELERİ KRALI, HİNDİSTAN İMPARATORU:**

BÜYÜK BRİTANYA, KUZEY İRLANDA VE BRİTANYA
İMPARATORLUĞUNUN BİREYSEL OLARAK MİLLETLER
CEMİYETİ'NE ÜYE OLMAYAN BÜTÜN PARÇALARI İÇİN:

Çok Sayın Lord STANLEY, P.C., M.C., M.P., Amirallik Dairesinde Parla-
mento Üyesi Müsteşar;

AVUSTRALYA COMMONWEALTH'I İÇİN:

Çok Sayın Stanley Melbroune BRUCE, C.H., M.C., Avustralya
Commenwealth'inin Londra'da Yüksek Komiseri.

MAJESTE ELENLER KRALI:

B.Nicolas POLITIS, Yunanistan'ın Paris'te Olağanüstü Temsilcisi ve Tam
yetkili Ortaelçisi, eski Dışişleri Bakanı;

B.Raoul BIBICA-ROSETTI, Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli
Temsilcisi.

MAJESTE JAPONYA İMPARATORU:

B.Naotake SATO, Judammi, Doğan-Güney nişanının Büyük-Kordan rüt-
besi, Paris'te Olağanüstü Temsilci ve Tam yetkili Büyükelçi;

B.Massa-aki HOTTA, Jushii, Doğan-Güney nişanının İkinci Sınıf rütbesi,
Bern'de Olağanüstü Temsilci ve Tam yetkili Ortaelçi.

MAJESTE ROMANYA KRALI:

B.Nicolas TITULESCO, Dışişleri Bakanı;

B.Constantin CONTZESCO, Tam yetkili Ortaelçi, Tuna ve Avrupa
Uluslararası Komisyonlarında Romanya Temsilcisi;

B.Vespasien PELLA, La Haye'de Olağanüstü Temsilci ve Tam yetkili Or-
taelçi,

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞKANI:

Dr. Tevfik Rüştü ARAS, Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili;

B.Suad DAVAZ, Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris'te Olağanüstü ve Tam yetkili Büyükelçisi;

B.Numan MENEMENCİOĞLU, Türkiye Büyükelçisi, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri;

B.Asım GÜNDÜZ, Korgeneral, Genelkurmay İkinci Başkanı;

B.Necmeddin SADAK, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi, Sivas

Milletvekili, Dışişleri Komisyonu Raportörü.

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ MERKEZİ YÜRÜTME KOMİTESİ:

B.Maxime LITVINOFF, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkezi Yürütme Komitesi Üyesi, Dışişleri Halk Komiseri.

MAJESTE YUGOSLAVYA KRALI:

B.Ivan SOUBBOTITCH, Yugoslavya'nın Milletler Cemiyeti'nde Sürekli Temsilcisi.

BU TEMSİLCİLER, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

MADDE 1.

Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar'da denizden geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesini kabul ederler ve doğrularlar.

Bu özgürlüğün kullanılışı bundan böyle işbu Sözleşme hükümleriyle düzenlenmiştir.

BÖLÜM I. TİCARET GEMİLERİ

MADDE 2.

Barış zamanında, ticaret gemileri, gündüz ve gece, bayrak ve yük ne olursa olsun, aşağıdaki 3. madde hükümleri saklı kalmak üzere, hiçbir işlem (formalite) olmaksızın, Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) tam özgürlüğünden yararlanacaklardır. Bu gemiler, Boğazlar'ın bir limanına uğramaksızın transit geçerlerken, Türk makamlarınca, alınması işbu

Sözleşmesinin I sayılı Ek'inde öngörülen vergilerden ve harçlardan başka, bu gemilerden hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır.

Bu vergilerin ya da harçların alınmasını kolaylaştırmak üzere, Boğazlar'dan geçecek ticaret gemileri, 3. maddede belirtilen istasyonun görevlilerine adlarını, uyrukluklarını, tonajlarını, gidecekleri yer ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalmaktadır.

MADDE 3.

Ege Denizi'nde ya da Karadeniz'den Boğazlar'a giren her gemi, uluslararası sağlık kuralları çerçevesinde Türk yasalarıyla konulmuş olan sağlık denetimi için, Boğazlar'ın girişine yakın bir sağlık istasyonunda duracaktır. Bu denetim, bir temiz sağlık belgesi (patentesi) ya da işbu maddenin 2. fıkrasındaki hükümlerin kapsamına girmediklerini doğrulayan bir sağlık bildirisi gösteren gemiler için, gündüz ve gece, olabilen en büyük hızla yapılacak ve bu gemiler Boğazlar'dan geçişleri sırasında başka hiçbir duruş zorunda bırakılmayacaklardır.

İçinde veba, kolera, sari humma, lekeli humma (typhus exanthématique) ya da çiçek hastalığı olayları bulunan ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan gemilerle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi-dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan gemiler, Türk makamlarının gösterebilecekleri sağlık koruma görevlilerini gemiye almak üzere, sağlık istasyonunda duracaklardır. Bu yüzden, hiçbir vergi ya da harç alınmayacaktır; sağlık koruma görevlileri Boğazlar'ın çıkışında bir sağlık istasyonunda gemiden indirileceklerdir.

MADDE 4.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, ticaret gemileri, bayrak ve yük ne olursa olsun, 2. ve 3. maddelerde öngörülen koşullar içinde Boğazlar'dan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) isteğe bağlı kalmaktadır.

MADDE 5.

Savaş zamanında, Türkiye savaşansa, Türkiye ile savaşta olan bir ülkeye bağlı olmayan ticaret gemileri, düşmana hiçbir biçimde yardım etmemek

koşuluyla, Boğazlar'da geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bu gemiler Boğazlar'a gündüz girecekler ve geçiş, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilecek yoldan yapılacaktır.

MADDE 6.

Türkiye'nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması durumunda,

2. madde hükümlerinin uygulanması yine de sürdürülecektir; ancak, gemilerin Boğazlar'a gündüz girmeleri ve geçişin, her seferinde, Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekecektir.

Kılavuzluk, bir durumda, zorunlu kılınabilecek, ancak ücrete bağlı olmayacaktır.

MADDE 7.

“Ticaret gemileri” terimi, işbu Sözleşmenin II. kesiminin kapsamına girmeyen bütün gemilere uygulanır.

BÖLÜM II. SAVAŞ GEMİLERİ

MADDE 8.

İşbu Sözleşme bakımından, savaş gemilerine ve bu gemilerin nitelikleriyle tonajlarının hesabı için uygulanacak tanımlama, işbu Sözleşmenin II sayılı Ek'inde yer alan tanımlamadır.

MADDE 9.

Deniz kuvvetlerinin, sivil olsun ya da olmasın, yakıt taşımak için özellikle yapılmış olan yardımcı gemileri, 13. maddede belirtilen ön-bildirim koşuluna bağlı tutulmayacaklar ve Boğazlar'ı tek başlarına geçmek koşuluyla, 14. ve 18. maddeler gereğince sınırlamaya bağlı tonajlar hesabına katılmayacaklardır. Bununla birlikte, bu gemilerin, öteki geçiş koşulları bakımından, hattiharp gemileriyle bir tutulmaları sürdürülecektir.

Bir önceki fıkrada belirtilen yardımcı gemiler, öngörülen kurul dışılıktan, ancak silahları: yüzer hedeflere karşı en çok 105 milimetre çapında iki toptan, hava hedeflerine karşı en çok 75 milimetre çapında iki silahtan çok değilse yararlanabileceklerdir.

MADDE 10.

Barış zamanında, hafif su üstü gemileri, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler, ister Karadeniz'e kıyıdaş olan ister olmayan Devletlere bağlı bulunsunlar, bayrakları ne olursa olsun, Boğazlar'a gündüz ve aşağıdaki 13. ve sonraki maddelerde öngörülen koşullar içinde girerlerse, hiçbir vergi ya da harç ödemeksizin, Boğazlar'dan geçiş özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen sınıflara giren gemiler dışında kalan hattiharp gemilerinin ancak 11. ve 12. maddelerde öngörülen özel koşullar içinde geçiş hakları olacaktır.

MADDE 11.

Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, 14. maddenin 1. fıkrasında öngörülen tondan yüksek bir tondan bulunan hattiharp gemilerinin (1) Boğazlar'dan geçirebilirler; şu koşulla ki, bu gemiler Boğazlar'ı ancak tek başlarına ve en çok iki torpido (2) eşliğinde geçerler.

MADDE 12.

Karadeniz'e kıyıdaş Devletler, bu deniz dışında yaptırdıkları ya da satın aldıkları denizaltılarını, tezgaha koyuştan ya da satın alıştan Türkiye'ye vaktinde haber verilmişse, deniz üslerine katılmak üzere Boğazlar'dan geçirme hakkına sahip olacaklardır.

Söz edilen Devletlerin denizaltıları, bu konuda Türkiye'ye ayrıntılı bilgiler vaktinde verilmek koşuluyla, bu deniz dışındaki tezgahlarda onarılmak üzere de Boğazlar'dan geçebileceklerdir.

Gerek birinci gerek ikinci durumda, denizaltıların gündüz ve su üstünden gitmeleri ve Boğazlar'dan tek başlarına geçmeleri gerekecektir.

MADDE 13.

Hattiharp gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi için, Türk Hükümetine diplomasi yoluyla bir ön-bildirimde bulunulması gerekecektir. Bu ön-bildirimmin olağan süresi sekiz gün olacaktır; ancak, Karadeniz kıyıdaş olmayan Devletler için bu sürenin onbeş güne çıkartılması istenmeğe değer sayılmaktadır. Bu ön-bildirimde gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş için ve gerekirse, dönüş için geçiş tarihleri belirtilecektir. Her tarih değişikliğinin üç günlük bir ön-bildirim konusu olması gerekecektir.

Gidiş için geçişte Boğazlar'a girişin, ilk ön-bildirimde belirtilen tarihten

başlayarak beş günlük bir süre içinde yapılması gerekecektir. Bu sürenin bitiminden sonra, ilk ön bildirim için olan aynı koşullar içinde yeni bir ön bildirimde bulunulması gerekecektir.

Geçiş sırasında, Deniz Kuvvetinin Komutanı, durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazı'nın ve Karadeniz Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan kuvvetin tam kuruluşunu bildirecektir.

MADDE 14.

İşbu Sözleşme'nin 11. maddesinde ve III sayılı Ek'inde öngörülen koşullar dışında, Boğazlar'da transit geçiste bulunabilecek bütün yabancı deniz kuvvetlerinin en yüksek (tavan) toplam tonajı 15.000 tonu aşmayacaktır.

Bununla birlikte, bir önceki fıkrada belirtilen kuvvetler dokuz gemiden çok gemi içermeyeceklerdir.

Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan Devletlerin, 17. madde hükümleri uyarınca Boğazlar'daki bir limanı ziyaret eden gemileri bu tonaja katılmayacaktır.

Geçiş sırasında bir kazaya uğramış olan hattiharp gemileri de bu tonaja katılmayacaktır; bu gemiler, onarım sırasında, Türkiye'ce yayımlanan özel güvenlik hükümlerine bağlı tutulacaklardır.

MADDE 15.

Boğazlar'da transit olarak bulunan hattiharp gemileri taşımakta olabilecekleri uçakları (1); hiçbir durumda, kullanamayacaklardır.

MADDE 16.

Boğazlar'da transit olarak bulunan hattiharp gemileri, kaza (2) ya da geminin teknik yönetimine bağlı olmayan bir aksaklık (3) durumları dışında, geçişleri için gerekli süreden daha uzun süre Boğazlar'da kalamayacaklardır.

MADDE 17.

Yukarıdaki maddelerin hükümleri, herhangi bir tonajda ya da kuruluştaki bir deniz kuvvetinin, Türk Hükümetinin çağrısı üzerine, Boğazlar'daki bir limana sınırlı bir süre için bir nezaket ziyaretinde bulunmasına hiçbir biçimde engel olmayacaktır. Bu kuvvet, 10., 14. ve 18. maddeler hükümleri uyarınca, Boğazlar'dan transit olarak geçmek için istenilen koşullar içinde bulunmuyorsa, Boğazlar'dan, giriş için izlediği yoldan ayrılacaktır.

MADDE 18.

1. Karadeniz kıyıdaşı olmayan Devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri toplam tonaj aşağıdaki gibi sınırlandırılmıştır.

a) Aşağıda b) paragrafında öngörülen durum dışında, sözü geçen Devletlerin toplam tonajı 30.000 tonu aşmayacaktır;

b) Herhangi bir anda, Karadeniz'in en güçlü donanmasının (filosunun) tonajı işbu Sözleşmenin imzalanması tarihinde bu denizde en güçlü olan donanmanın (filonun) tonajını en az 10.000 ton aşarsa, a) paragrafında belirtilmiş olan 30.000 tonluk toplam tonaj aynı ölçüde ve en çok 45.000 tona varıncaya değin arttırılacaktır. Bu amaçla, kıyıdaş her Devlet, işbu Sözleşmenin IV sayılı Ek'i uyarınca, Türk Hükümetine, her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihlerinde, Karadeniz'deki donanmasının (filosunun) toplam tonajını bildirecektir; Türk Hükümeti de, bu bilgiyi, öteki Bağlı Yüksek Taraflara ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ulaştıracaktır.

c) Karadeniz'e kıyıdaş olmayan Devletlerden herhangi birinin bu denizde bulundurabileceği tonaj, yukarıdaki a) ve b) paragraflarında öngörülen toplam tonajın üçte ikisiyle sınırlandırılmış olacaktır.

d) Bununla birlikte, Karadeniz kıyıdaşı olmayan bir ya da birkaç Devlet, bu denize, insancıl bir amaçla deniz kuvvetleri göndermek isterse, toplamı hiçbir varsayımda 8.000 tonu aşmaması gereken bu kuvvetler, işbu Sözleşmenin 13. maddesinde öngörülen ön- bildirime gerek duyulmaksızın, aşağıdaki koşullar içinde Türk Hükümetinden alacakları izin üzerine, Karadeniz'e girebileceklerdir: Yukarıdaki a) ve b) paragraflarında öngörülen toplam tonaj dolmamışsa ve gönderilmesi istenilen kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılmayacaksa, Türk Hükümeti, kendisine yapılmış olan istemi aldıktan sonra en kısa süre içinde bu izni verecektir; sözü geçen toplam tonaj daha önce kullanılmış bulunuyorsa ya da gönderilmesi istenilen kuvvetlerle bu toplam tonaj aşılabacaksa, Türk Hükümeti, bu izin isteminden, Karadeniz kıyıdaş Devletleri hemen haberli kılacak ve bu Devletler, haberli kılındıklarından yirmi-dört saat sonra bir karşı görüş öne sürmezlerse, ilgili Devletlere istemlerine ilişkin olarak verdiği kararı en geç kırk-sekiz saat içinde bildirecektir.

[Karadeniz'e] kıyıdaş olmayan Devletler deniz kuvvetlerinin, Karadeniz'e bundan sonraki her girişi ancak yukarıdaki a) ve b) paragraflarında öngörülen kullanılabilir toplam tonajın sınırları içinde yapılacaktır.

2. Karadeniz'de bulunmalarının amacı ne olursa olsun, kıyıdaş olmayan Devletlerin hattiharp gemileri bu denizde yirmi-bir günden çok kalamayacaklardır.

MADDE 19.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan değilse, hattiharp gemileri 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen koşullarla aynı koşullar içinde, Boğazlar'da tam bir geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Bununla birlikte, savaşan herhangi bir Devletin hattiharp gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacaktır; şu kadar ki, işbu Sözleşmenin 25. maddesinin uygulama alanına giren durumlarla, saldırıya uğramış bir Devlete, Milletler Cemiyeti Misali çerçevesi içinde yapılmış, bu Misak'ın 18. maddesi hükümleri uyarınca kütüğe yazılmış (tescil edilmiş) ve yayımlanmış, Türkiye'yi bağlayan bir karşılıklı yardım anlaşması gereğince yapılan yardım durumları bunun dışında kalmaktadır.

Yukarıdaki fıkrada öngörülen kuraldışı durumlarda, 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen kısıtlamalar uygulanamayacaktır.

Yukarıdaki 2. fıkrada konulmuş geçiş yasağına karşın, Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan savaş Devletlere ait olup da bağlama limanlarından ayrılmış bulunan hattiharp gemileri, bu limanlara dönebilirler.

Savaşan Devletlerin hattiharp gemilerinin Boğazlar'da herhangi bir el koymaya (1) girişmeleri, denetleme (ziyaret) hakkı (2) uygulamaları ve başka herhangi bir düşmanca eylemde bulunmaları yasaktır.

MADDE 20.

Savaş zamanında, Türkiye savaşan ise, 10. maddeden 18. maddeye kadar olan maddelerin hükümleri uygulanamayacaktır; hattiharp gemilerinin geçişi konusunda Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecektir.

MADDE 21.

Türkiye kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayarsa, Türkiye'nin, işbu Sözleşmenin 20. maddesi hükümlerini uygulamaya hakkı olacaktır.

Yukarıdaki fıkranın Türkiye'ye tanıdığı yetkinin Türkiye'de kullanılmasından

önce Boğazlar'dan geçmiş olan, böylece bağlama limanlarından ayrılmış bulunan hattiharp gemileri, bu limanlara dönebileceklerdir. Bununla birlikte, su da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, davranışıyla işbu maddenin uygulanmasına yol açmış olabilecek Devletin gemilerini bu haktan yararlandırmayabilecektir.

Türk Hükümeti, yukarıdaki birinci fıkranın kendisine verdiği yetkiyi kullanırsa, Bağlı Yüksek Taraflara ve Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine bu konuyla ilgili bir bildiri gönderecektir.

Milletler Cemiyeti Konseyi, üçte iki çoğunlukla, Türkiye'nin böylece almış olduğu önlemlerin hakli olmadığına karar verirse, ve işbu Sözleşmenin imzacıları Bağlı Yüksek Tarafların çoğunluğu da aynı görüşte olursa, Türk Hükümeti, söz konusu önlemlerle, işbu Sözleşmenin 6. maddesi uyarınca alınmış olabilecek önlemleri kaldırmayı yükümlenir.

MADDE 22.

İçinde veba, kolera, sarı humma, lekeli humma (typhus exanthématique) ya da çiçek hastalığı olayları bulunan, ya da yedi günden az bir süre önce bu hastalıklar bulunmuş olan hattiharp gemileriyle, bulaşık bir limandan beş kez yirmi dört saatten az bir süreden beri ayrılmış olan hattiharp gemileri, Boğazları karantina altında geçecekler ve Boğazlar'ın bulaştırılmasına hiçbir olanak bırakmamak için gerekli korunma önlemlerini gemideki araçlarla uygulamak zorunda olacaklardır.

BÖLÜM III. UÇAKLAR

MADDE 23.

Sivil uçakların Akdeniz ile Karadeniz arasında geçişini sağlamak amacıyla, Türk Hükümeti, Boğazlar'ın yasak bölgeleri dışında, bu geçişe ayrılmış hava yollarını gösterecektir; sivil uçaklar, Türk Hükümetine, ara sıra (tarifesiz) yapılan uçuşlar için üç gün öncesinden bir ön-bildirim ile, düzenli (tarifeli) servis uçuşları için geçiş tarihlerini belirten genel bir ön- bildirimde bulunarak, bu yolları kullanabileceklerdir.

Öte yandan, Boğazların yeniden askerleştirilmiş olmasına bakılmaksızın, Türk Hükümeti, yine de Türkiye'de yürürlükte olan hava ulaşımı yönetim kuralları uyarınca, Avrupa ile Asya arasında Türk ülkesi üzerinden uçmalarına izin verilmiş olan sivil uçaklara, tam bir güvenlik içinde geçmeleri için gerekli kolaylıkları sağlayacaktır. Bir uçuş izninin verilmiş olduğu durumlarda, Boğazlar bölgesinde izlenecek yol belirli dönemlerde gösterilecektir.

BÖLÜM IV. GENEL HÜKÜMLER

MADDE 24.

Bogazlar rejimine ilişkin 24 Temmuz 1923 tarihli Sözleşme gereğince kurulmuş olan Uluslararası Komisyonun yetkileri Türk Hükümetine aktarılmıştır.

Türk Hükümeti, 11., 12., 14. ve 18. maddelerin uygulanmasına ilişkin istatistikleri toplamağı ve gerekli bilgileri vermeğı yükümlenir.

Türk Hükümeti, işbu Sözleşmenin, hattiharp gemilerinin Bogazlar'dan geçişine ilişkin her hükmünün yürütülmesine göz kulak olacaktır.

Türk Hükümeti, yabancı bir deniz kuvvetinin yakında Bogazlar'dan geçeceği kendisine bildirilir bildirilmez, bu kuvvetin kuruluşunu, tonajını, Bogazlar'a giriş için öngörülen tarihi ve gerekirse, olası dönüş tarihini, Bağlıklı Yüksek Tarafların Ankara'daki temsilcilerine bildirecektir.

Türk Hükümeti, Bogazlar'da yabancı savaş gemilerinin gidiş-gelişini gösteren, ayrıca ticarete ve işbu Sözleşme'de öngörülen deniz ve hava ulaşımına yararlı bütün bilgileri kapsayan yıllık bir raporu Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ve Bağlıklı Yüksek Taraflara sunacaktır.

MADDE 25.

İşbu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Türkiye için ya da Milletler Cemiyeti'ne üye herhangi bir başka Bağlıklı Yüksek Taraf için, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan doğan haklara ve yükümlülöklere hâlel vermemektedir.

BÖLÜM V. SON HÜKÜMLER

MADDE 26.

İşbu Sözleşme olabilen en kısa süre içinde onaylanacaktır.

Onama belgeleri, Paris'te Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacaktır.

Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğı, Paris'teki diplomatik temsilcisi aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmekle yetinebilecek ve bu durumda, onama belgesini olabilen en kısa süre içinde gönderecektir.

Türkiye'nin onama belgesini de içermek üzere, altı onama belgesi sunulur

sunulmaz, bir sunuş tutanağı (procès-verbal de dépôt) düzenlenecektir. Bundan önceki fıkrada öngörülen bildiri, bu bakımdan, onama belgesi sunuşu ile eşdeğerde olacaktır.

İşbu Sözleşme, bu tutmak tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti, bundan önceki fıkrada öngörülen tutanakla, sonradan sunulacak onama belgelerinin sunuş tutanaklarının doğruluğu onaylanmış birer örneğini bütün Bağlı Yüksek Taraflara verecektir.

MADDE 27.

İşbu Sözleşme, yürürlüğe girişinden başlayarak, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasını imzalamış her Devletin katılmasına açık olacaktır.

Her katılma, diplomasi yoluyla Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, onun aracılığıyla da, bütün Bağlı Yüksek Taraflara bildirilecektir.

Katılma, Fransız Hükümetine yapılan bildiri tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

MADDE 28.

İşbu Sözleşmenin süresi, yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, yirmi yıl olacaktır.

Bununla birlikte, işbu Sözleşmenin 1. maddesinde doğrulanan geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) özgürlüğü ilkesinin sonsuz bir süresi olacaktır.

Sözü edilen yirmi yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, hiçbir Bağlı Yüksek Taraf, Fransız Hükümetine Sözleşmeyi sona erdirmeye ön-bildirim vermemişse, işbu Sözleşme, bir sona erdirmeye ön-bildirim gönderilmesinden başlayarak, iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktır. Bu ön-bildirim, Fransız Hükümetince, Bağlı Yüksek Taraflara iletilecektir.

İşbu Sözleşme, işbu madde hükümlerine uygun olarak sona erdirilmiş olursa, Bağlı Yüksek Taraflar, yeni bir Sözleşmenin hükümlerini saptamak üzere kendilerini bir konferansta temsil ettirmeği kabul etmektedirler.

MADDE 29.

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yıllık dönemin sona ermesinde, Bağlı Yüksek Taraflardan her biri, işbu Sözleşmenin bir ya da birkaç hükmünün değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilecektir.

Bağıtlı Yüksek Taraflardan birinci yapılacak değiştirme isteminin kabul edilebilmesi için, bu istem 14. ya da 18. maddelerin değiştirilmesini amaçlamaktaysa, başka bir Bağıtlı Yüksek Tarafça; başka herhangi bir maddenin değiştirilmesini amaçlamaktaysa, başka iki Bağıtlı Yüksek Tarafça desteklenmesi gerekir.

Böylece desteklenmiş değişiklik istemi, içinde bulunulan beş yıllık dönemin sona ermesinden üç ay önce, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birine bildirilecektir. Bu bildiri, önerilen değişikliğin niteliğini ve gerekçesini kapsayacaktır.

Bu öneriler üzerinde diplomasi yoluyla bir sonuca varmak olanağı bulunamazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflar, bu konuda toplanacak bir konferansta kendilerini temsil ettireceklerdir.

Bu konferans, ancak oybirliğiyle karar alabilecektir; 14. ve 18. maddelere ilişkin değişiklik durumları bu hükmün dışında kalmaktadır; bu durumlar için Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçünden oluşan bir çoğunluk yeterli olacaktır.

Bu çoğunluk, Türkiye'yi de içine alarak Karadeniz kıyıdaşı Bağıtlı Yüksek Tarafların dörtte üçünü kapsamak üzere hesaplanacaktır.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, aşağıda adları yazılı Tam yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

MONTREUX' DE, yirmi Temmuz bin dokuz yüz otuz altı tarihinde on bir nüsha olarak düzenlenmiştir; bu nüshalardan, Temsilcilerce mühürlenmiş olan birincisi, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arşivlerine konulacak, öteki nüshalar da imzaca Devletlere teslim olunacaktır.

N.P.NICOLAEV

Pierre NEICOV

J.PAUL-BONCOUR

H.PONSOT

STANLEY

S.M.BRUCE

N.POLITIS

Raoul BIBICA-ROSETTI

Aşağıda imzaları bulunan Japonya Temsilcileri, işbu Sözleşme hükümlerinin, Milletler Cemiyeti üyesi olmayan bir Devlet sıfatıyla, Japonya'nın durumunu, gerek Milletler Cemiyeti Misakı'na göre, gerek bu Misak çerçevesi içinde yapılmış karşılıklı yardım antlaşmalarına göre, hiçbir biçimde değiştirmedigini ve Japonya'nın özellikle 19. ve 25. maddeler hükümleri içinde bu Misal ve bu antlaşmalar konusunda tam bir değerlendirme özgürlüğünü elinde tuttuğunu, Hükümetleri adına bildirirler.

N.SATO

Massa-aki HOTTA

N.TITULESCO

Cons.CONTZESCO

V.V.PELLA

Dr.R.ARAS

Suad DAVAZ

N.MENEMENCIOGLU

Asım GÜNDÜZ

N.SADAK

Maxime LITVINOFF

Dr.I.V.SOUBBOTITCH.

EK I.

1. İşbu Sözleşmenin 2. maddesi uyarınca alınabilecek olan vergiler ve harçlar aşağıdaki çizelgede gösterilenler olacaktır. Türk Hükümetinin bu vergilerde ve harçlarda kabul edebileceği indirimler, bayrak ayırımı gözetilmesizin uygulanacaktır.

Kütüğe yazılı darasız tonajın yapılan hizmetin niteliği (jauge nette, net register tonnage) herbir tonu üzerinden alınacak vergi ya da harçlar tutarı Altın-Frank 1

a) Sağlık denetimi 0.075

b) Fenerler, ışıklı şamandıralar ve geçit şamandıraları, ya da başka şamandıralar:

800 tona kadar 0.42

800 tonun üstünde 0.21

c) Kurtarma hizmeti: Kurtarma sandallarını, palamar taşıyan füze istasyonlarını, sis düdüklerini, radyo farları ve b) paragrafına girmeyen ışıklı şamandıralarla, aynı türden başka döşemeleri (tesisleri) kapsamak üzere... 0.10

2. İşbu Ek'in, 1. paragrafına ekli çizelgede belirtilen vergiler ve harçlar, Boğazlar'dan bir gidiş-dönüş geçişine uygulanacaktır (başka bir deyimle, Ege Denizi'nden Karadeniz'e bir geçiş ve Ege Denizi'ne doğru dönüş yolculuğu ya da Karadeniz'den Ege Denizi'ne Boğazlar'dan bir geçiş, bunun ardından da Karadeniz'e dönüş); bununla birlikte, bir ticaret gemisi, gidiş yolculuğu için Boğazlar'a girdiği tarihten başlayarak altı aydan çok bir süre sonra, duruma göre, Ege Denizi'ne ya da Karadeniz'e dönmek üzere Boğazlar'dan yeniden geçerse, bu gemi, bayrak ayırımı yapılmaksızın, bu vergileri ve harçları ikinci kez ödemekle yükümlü tutulabilecektir.

3. Bir ticaret gemisi, gidiş geçişinde, dönmeyeceğini bildirirse, işbu Ek'in birinci paragrafının b) ve c) fıkralarında öngörülen vergiler ve harçlar bakımından yalnız tarifenin yarısını ödemesi gerekecektir.

4. İşbu Ek'in birinci paragrafına ekli çizelgede tanımlanan ve söz konusu hizmetlerin gerektirdiği giderlerin karşılanmasına ve yedek akçe ya da aşırı olmayan bir döner sermaye fonu elde etmek için gerekli miktardan yüksek olmayacak olan vergiler ve harçlar, ancak işbu Sözleşmenin 29. maddesi hükümleri uygulanarak arttırılabilecek ya da tamamlanabilecektir. Bunlar altın-Frank ya da ödeme tarihindeki kambiyo değerine göre Türk parası olarak ödenecektir.

5. Ticaret gemileri, kılavuzluk ve yedekçilik (römorkörcülük) gibi isteğe bağlı hizmetler karşılığı vergileri ve harçları, böyle bir hizmet, söz konusu geminin acentesinin ya da kaptanının istemesi üzerine, Türk makamlarınca gereği gibi yerine getirilmişse, ödemek zorunda tutulabileceklerdir. Türk Hükümeti, isteğe bağlı bu hizmetler için alınacak vergilerin ve harçların tarifelerini zaman zaman yayınlayacaktır.

6. Bu tarifeler, söz konusu hizmetler 5. maddenin uygulanmasıyla zorunlu kılındığı durumlarda arttırılmayacaktır.

EK II (1)

A. STANDART SU TAŞIRIMI (MAİMAHRECİ) (2)

1. Bir su üstü gemisinin standart su taşıması [maimahreci], bütün gemi adamlarıyla, makineleri ve kazanlarıyla, denize açılmağa hazır olan ve -makinelerinin ve kazanlarının beslenmesine özgü yakıtla yedek yakıt dışında- bütün silahlarını ve her türlü cephanesini, döşemelerini [tesisatını], donatımını, gemi adamlarının kumanyasını, tatlı suyunu, çeşitli yiyeceklerini ve savaş sırasında taşıyacağı her çeşit araç ve gereçlerini ve yedek parçalarını bulunduran, yapımı tamamlanmış bir geçidinin su taşımasıdır.

2. Bir denizaltının standarda su taşıması, bütün gemi adamlarıyla, yürütücü makineleriyle, denize açılmağa hazır olan ve -yakıtı, yağlama yağı, tatlı suyu ve her çeşit balast suyu dışında- bütün silahlarını, her türlü cephanesini, döşemelerini [tesisatını], donatımını, gemi adamlarının kumanyasını ve savaş sırasında taşıyacağı çeşitli araç ve gereçleri ve her çeşit yedek parçalarını taşıyan (dalma sarnıçlarının suyu dışında) yapımı tamamlanmış geminin su üstündeki su taşımasıdır.

3. “Ton” (tonne) sözcüğü, “metrik ton” (tonnes metriques) teriminde kullanılışı dışında, 1.016 kilogramlık (2.240 litrelik) bir ton anlamına gelmektedir.

B. SINIFLAR

1. Hattiharp gemileri(3), aşağıdaki iki alt-sınıftan birine giren su üstü hattiharp gemileridir:

a) Uçak gemileri, yardımcı gemiler ya da b) alt sınıfına giren hattiharp gemileri dışında, standart su taşıması [maimahreci] 10.000 tonun (10.160 metrik tonun) üstünde olan ya da 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan, su üstü gemileri;

b) Uçak gemileri dışında, standart su taşıması [maimahreci] 8.000 tonun (8.128 metrik tonun) üstünde olmayan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan su üstü Hattiharp gemileri.

2. Uçak gemileri(1), su taşıması [maimahreci] ne olursa olsun, başlıca uçak taşımak ve bu uçakları denizde harekete getirmek için yapılmış ya

da buna göre düzenlenmiş su üstü Hattiharp gemileridir. Bir savaş gemisi başlıca uçak taşımak ve bunları denizde harekete getirmek için yapılmamışsa ya da buna göre düzenlenmemişse, bu gemiye bir inme ya da havalanma güvertesinin konulması, bu geminin, uçak-gemisi sınıfına sokulması sonucunu vermez.

Uçak gemileri sınıfı iki alt sınıfa ayrılır; şöylece:

a) Uçakların havalanabilecekleri ya da konabilecekleri bir güverte ile donatılmış olan gemiler;

b) Yukarıda a)paragrafında tanımlanan bir güverteyle donatılmamış olan gemiler.

3. Hafif su üstü gemileri(2), uçak gemileri, küçük savaş gemileri ya da yardımcı gemiler dışında, standart su taşıyımı [maimahreci] 10.000 tonu (10.160 metrik tonu) geçmemek üzere 100 tonun (102 metrik tonun) üstünde olan ve 203 milimetre (8 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan su üstü hattiharp gemileridir.

Hafif su üstü hattiharp gemileri üç altı sınıfa ayrılır; şöylece:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı bir top taşıyan gemiler;

b) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı top taşımayan ve standart su taşıyımı [maimahreci] 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olan gemiler;

c) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı top taşımayan ve standart su taşıyımı [maimahreci] 3.000 tonun (3.048 metrik tonun) üstünde olmayan gemiler.

4. Denizaltılar (3), denizin yüzeyi altında gidip-gelmek üzere yapılmış bütün gemilerdir.

5. Küçük savaş gemileri (4), yardımcı gemiler dışında, standart su taşıyımı [maimahreci] 2.000 tonu (2.023 metrik tonu) geçmemek üzere, 100 tondan (102 metrik tondan) büyük olan, ancak aşağıdaki niteliklerden hiçbirini kendilerinde bulundurmeyen su üstü savaş gemileridir:

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapında büyük çaplı bir topla donatılmış olmak;

b) Torpil atmak için yapılmış ya da donatılmış bulunmak;

c) 20 milden çok hız sağlamak üzere yapılmış olmak;

6. Yardımcı gemiler(1), askeri donanmaya bağlı olup, standart su taşıyımı [maimahreci] 100 tondan (102 metrik tondan) büyük olan, olağanlıkla donanma hizmetinden ya da asker taşıma ya da savaşan gemilerin kullanıldıkları hizmetten başka herhangi bir hizmette kullanılan, savaşan gemi olmak üzere yapılmamış olan ve aşağıdaki niteliklerden hiçbirini kendinde bulundurmayan su üstü gemileridir;

a) 155 milimetre (6.1 pus) çapından büyük çaplı bir topla donatılmış olmak; **b)** 76 milimetreden (3 pustan) büyük çapta sekiz toptan çok topla donatılmış olmak; **c)** Torpil atmak üzere yapılmış ya da donatılmış olmak; **d)** Zırhlı kaplamalarla korunmak üzere yapılmış olmak; **e)** 28 mili aşan bir hıza erişmek üzere yapılmış olmak; **f)** Uçakları denizde harekete geçirmek üzere özellikle yapılmış ya da düzenlenmiş olmak; **g)** Uçak fırlatmak için, ikiden çok araçla donatılmış bulunmak.

C. YAŞINI DOLDURMUŞ GEMİLER

Aşağıdaki sınıflara ve alt-sınıflara giren gemiler, yapımlarından başlayarak, aşağıda sayıları gösterilen yıllar geçince, “yaşını doldurmuş”(2) sayılacaklardır:

a) Bir savaş gemisi için 26 yıl;

b) Bir uçak gemisi için..... 20 yıl;

c) a) ve b) alt sınıflarından bir hafif su üstü gemisi için:

(i) 1 Ocak 1920 den önce kızağa konulmuşsa 16 yıl

(ii) 31 Aralık 1919 dan sonra kızağa konulmuşsa..... 20 yıl

d) c) alt sınıfından bir hafif su üstü gemisi için 16 yıl

e) Bir denizaltı için 13 yıl

EK III.

Japon donanmasının aşağıda belirtilen, yaşını doldurmuş üç okul gemisinden ikisinin Boğazlar'daki limanları birlikte ziyaretine izin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu iki geminin toplam tonajı, bu durumda, 15.000 tona eşdeğerde sayılacaktır.

9.240 IVx200mm

Asama 20-X-1896 18-111-1899

XIIx150mm

Yakumo 1-XI-1898 20-VI-1900 9.010 IVx200mm

XIIx150mm

Iwate 11-X-1898 18-111-1901 9.180 IVx200mm

XIVx150mm.

EK IV.

1. İşbu Sözleşmenin 18. maddesine öngörülen, Karadeniz kıyıdaşı Devletlere bağlı donanmaların toplam tonajı hesabına katılacak gemilerin sınıfları ve alt sınıfları şunlardır:

Hattiharp gemileri:

Alt sınıf a);

Alt sınıf b);

Uçak gemileri:

Alt sınıf a);

Alt sınıf b);

Hafif su üstü gemileri:

Alt sınıf a);

Alt sınıf b);

Alt sınıf c);

Denizaltılar:

İşbu Sözleşmenin II sayılı Ek'indeki tanımlamalara göre.

Tonaj toplamının hesaplanmasında göz önünde tutulması gereken su taşıyımı [maimahreç], III sayılı Ek'de tanımlanan standart su taşıyımıdır. Sözü edilen Ek'te tanımlanmış oldukları biçimde, ancak “yasini doldurmuş” olmayan gemiler göz önünde tutulacaktır.

2. 18. maddenin b) fıkrasında öngörülen bildirinin ayrıca işbu Ek'in birinci paragrafında belirtilen sınıflarla alt sınıflardaki gemilerin tonaj toplamını kapsamaması gerekir.

PROTOKOL

Bugünkü tarihli sözleşmeyi imza ettikleri sırada, aşağıda imzaları bulunan Tam yetkili Temsilciler, her biri kendi hükümetlerini bağlamak üzere, aşağıdaki hükümleri kabul ettiklerini bildirirler:

1. Türkiye, işbu Sözleşmenin Başlangıç (Préambule) kesiminde tanımlandığı biçimde Boğazlar bölgesini hemen yeniden askerleştirebilecektir.

2. Türk Hükümeti, 15 Ağustos 1936 tarihinden başlayarak işbu Sözleşmede belirlenen rejimi geçici olarak uygulayacaktır.

3. İşbu Protokol bugünkü tarihten başlayarak geçerli olacaktır.

MONTREUX'DE, Yirmi Temmuz bin dokuz yüz otuz altı tarihinde düzenlenmiştir.

N. B. NICOLAEV

Pierre NEICOV

J. PAUL-BONCOUR

H. PONSOT

STANLEY

S. M. BRUCE

N. POLITIS

Raoul BIBICA-ROSETTI

N. SATO (ad referendum)

Massa-aki HOTTA (ad referendum)

N. TITULESCO

Cons. CONTZESCO

V. V. PELLA

Dr. R. ARAS

Suad DAVAZ

N. MENEMENCIOGLU

Asım GÜNDÜZ

N. SADAK

Maxime LITVINOFF

Dr.I.V.SOUBBOTITCH

DİPNOTLAR

1. Lozan Barış Andlaşmasının 23. maddesi şöyledir: “Bağıtlı Yüksek Taraflar, Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihli yapılmış olan Sözleşmede öngörüldüğü üzere, Çanakkale Boğazı’nda, Marmara Denizi’nde ve Karadeniz Boğazı’nda, denizden ve havadan, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği ilkesini kabul ve ilan etmekte görüş birliğine varmışlardır. Bu sözleşme, Yüksek Taraflar bakımından, sanki bu Andlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır.” Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler (çeviren Seha L.MERAY), Takım II, cilt 2, Ankara, 1973, s.8

2. Boğazlar Rejimine İlişkin Lozan Sözleşmesi için bakınız: Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler (çeviren Seha L.MERAY), Takım II, cilt 2, Ankara, 1973, ss.54-64.

1. Fransızca metinde “batiments de ligne”, İngilizce metinde “Capital Ships”, 1936 Türkçe çevirisinde “hattiharp gemileri”. (Çevirenler)

2. Fransızca metinde “torpilleurs”, İngilizce metinde “destroyers”, 1936 Türkçe çevirisinde “torpido”. (Çevirenler)

1. Fransızca metinde “aéronefs”, İngilizce metinde “aircrafts”, 1936 Türkçe çevirisinde “hava sefineleri”. (Çevirenler)

2. Fransızca metinde “avarie”, İngilizce metinde “damage”, 1936 Türkçe çevirisinde “hasar”. (Çevirenler)

3. Fransızca metinde “fortune de mer”, İngilizce metinde “peril of the sea” 1936 Türkçe çevirisinde “deniz arızası”. (Çevirenler)

1. Fransızca ve İngilizce metinlerde “capture”, 1936 Türkçe çevirisinde

“zapt ve müsadere”. (Çevirenler)

2. Fransızca metinde “droit de visite”, İngilizce metinde “right of visit and search”, 1936 Türkçe çevirisinde “muayene hakkı”. (Çevirenler)

1. Fransızca metinde “Aéronefs”, İngilizce metinde “Aircrafts”, 1936 Türkçe çevirisinde “Hava sefineleri”. (Çevirenler)

1. Şimdiki durumda, 100 kuruş, yaklaşık olarak 2 altın-Frans 20 santim değerindedir.

1. İşbu Ek'in metinleri, 25 Mart 1936 tarihli Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşmasından alınmıştır.

2. Fransızca metinde “déplacement-type”, İngilizce metinde “standard displacement”, 1936 Türkçe çevirisinde “mimareç esası”. (Çevirenler)

3. Fransızca metinde “Batiments de ligne”, İngilizce metinde “Capital Ships”, 1936 Türkçe çevirisinde “hattiharp gemileri”. (Çevirenler)

1. Fransızca metinde “batiments porte-aéronefs”, İngilizce metinde “Aircraft-Carriers”, 1936 Türkçe çevirisinde “Tayyare ana gemileri”. (Çevirenler)

2. Fransızca metinde “batiments légers de surface”, İngilizce metinde “Light Surface Vessels”, 1936 Türkçe çevirisinde “hafif su üstü gemileri”. (Çevirenler).

3. Fransızca metinde “sous-marins”, İngilizce metinde “Submarines”, 1936 Türkçe çevirisinde “denizaltı gemileri”. (Çevirenler)

4. Fransızca metinde “petis navires de combat”, İngilizce metinde “Minor War Vessels”, 1936 Türkçe çevirisinde “küçük muharebe gemileri”. (Çevirenler)

1. Fransızca metinde “batiments auxilliaires”, İngilizce metinde “Auxiliary Vessels”, 1936 Türkçe çevirisinde “Muavin gemiler”. (Çevirenler)

2. Fransızca metinde “hors d'age”, İngilizce metinde “over-age” 1936 Türkçe çevirisinde “yaşını doldurmuş”. (Çevirenler)

KAYNAKÇA

Aydın, Mustafa ve Fazlıoğlu, Ömer. "Turkish Policy towards the Wider Black Sea Region and its Chairmanship of the BSEC, May-October 2007." Der. Panagiota Manaoli, *Unfolding the Black Sea Economic Cooperation (1992-1997): Views from the Region* içinde (129-140). Atina: ICBSS, 2007.

Aktürk, Şener. "Kırım Krizinin Uluslararası Sonuçları." *Analist* (Nisan 2014): 28-29.

Ballistic Missile Defense Agreement between the United States of America and Romania. U.S. Department of State, 13 Eylül 2011. Washington DC, Erişim tarihi: 19 Nisan 2014, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/09/172258.htm>.

Başer, Alper. "Kırım'da Rus Kolonizasyonu." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* Sayı: 24 (Kış 2010): 29-42.

Broad, William J. "In Taking Crimea, Putin Gains a Sea of Fuel Reserves." *The New York Times*, 17 Mayıs 2014. Erişim tarihi: 20 Temmuz 2014, http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=0.

"Bulgaria Asks for Permanent US Troops Presence." *Russia Today*, 18 Aralık 2012. Erişim tarihi: 20 Nisan 2014, <http://rt.com/news/bulgaria-nato-us-troops-257/>.

Büyükakıncı, Erhan. "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar." Der. E. Büyükakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna* içinde (137-163). Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.

Dempsey, Judy. "The Economics of the EU-Russia Relationship." *Euro-news*, 18 Mart 2014. Erişim tarihi: 15 Nisan 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/03/18/economics-of-eu-russia-relationship/h4qv>.

Donaldson, Robert H. ve Joseph L. Noguee. *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*. New York: M. E. Sharpe, Inc., 2009.

European Parliament Resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea (2010/2087(INI)). 20 Ocak 2011. Erişim tarihi: 17 Nisan 2014. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>.

Harding, Luke. "Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet." *The Guardian*, 21 Nisan 2010. Erişim tarihi: 15 Nisan 2014. www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia.

Kasım, Kamer. "Türkiye'nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler." *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları* Cilt 3 No 5 (2008): 172-180.

Keck, Zachary. "Russia's Aircraft Carrier to Visit Syrian Naval Base." *The Diplomat*, 4 Eylül 2013. Erişim tarihi: 19 Nisan 2014. <http://thediplomat.com/2013/09/russias-aircraft-carrier-to-visit-syrian-naval-base/>.

Klus, Adam. "The New Strategic Reality in the Black Sea." *The New Eastern Europe*, 22 Nisan 2014. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2014. <http://www.neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1197-the-new-strategic-reality-in-the-black-sea>.

Комментарий Департамента информации и печати МИД России по вопросу о выполнении Турцией Конвенции Монтрё (Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin Montrö Konvansiyonu şartlarını uygulaması ile ilgili yorumu), 10 Nisan 2014. Erişim tarihi: 16 Nisan 2014. http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/FC45C535A1D1115644257CB6004EB97E.

Kramnik, Ilya. "Black Sea Fleet: a 23 year adventure." *Russian International Affairs Council*, 12 Mart 2014. Erişim tarihi: 18 Nisan 2014. http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=3281#top.

"Lavrov: Munitions in Transnistria will be disposed when conflict terminated." 24 Temmuz 2013. Erişim tarihi: 19 Nisan 2014. <http://www.trm.md/en/politic/lavrov-evacuarea-munitiilor-din-transnistria-va-fi-posibila-dupa-reglementarea-conflictului/>.

Magocsi, Paul R. *A History of Ukraine: The Land and its Peoples*. Kanada: University of Toronto Press, 2010.

"Морская доктрина Российской Федерации на период до 2020 года." (Rusya Federasyonu'nun 2020 Denizcilik Doktrini), *The Security Council of Russian Federation*, 27 Temmuz 2001, Erişim tarihi: 15 Nisan 2014. <http://www.scrf.gov.ru/documents/34.html>.

Özbay, Fatih. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Karadeniz Faktörü." *BİLGESAM*, 19 Ağustos 2010. Erişim tarihi: 10 Ağustos 2014. http://www.bilgesam.org/incele/106/-turkiye-rusya-iliskilerinde-karadeniz-faktoru/#.U_2BnWOgSdA.

Özbay, Fatih. "Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi." 2023 Sayı: 155 (Mart 2014): 8-11.

Özbay, Fatih. "Discussions about the Violation of the Montreux Convention and the Future of Turkish-Russian Relations." *Hazar Strateji Enstitüsü*, 17 Nisan 2014. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2014. www.hazar.org/blogdetail/blog/discussions_about_violation_of_the_montreux_convention_and_the_future_of_turkish_russian_relations_793.aspx?currentCulture=en-US.

Özdal, Habibe. "Düşürülen Malezya Uçağı ve Tırmanan Ukrayna Krizi." *Analist* (Ağustos 2014): 42-43.

"Приднестровье обратилось к России, ООН и ОБСЕ за признанием своей независимости." (Transdinyester Bağımsızlığının Tanınması İçin Rusya'ya, BM'ye ve AGİT'e Müracaat Etti), 16 Nisan 2014. Erişim tarihi: 29 Nisan 2014. <http://regnum.ru/news/fd-abroad/transdnistria/1791988.html>.

"Romania, US Sign Military Base Agreement." *Deutsche Welle*, 7 Aralık 2005. Erişim tarihi: 20 Nisan 2014. <http://www.dw.de/romania-us-sign-military-base-agreement/a-1807101>.

"Romania calls for more NATO warships in Black Sea." *EurActive*, 2 Mayıs 2014. Erişim tarihi: 5 Mayıs 2014. <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/romania-calls-more-nato-warships-black-sea-301877>.

"Rosneft, Exxonmobil Move toward Strategic Cooperation Agreement." *Pipeline and Gas Journal*, Cilt 239 (6), Haziran 2012. Erişim tarihi: 18 Nisan 2014. www.pipelineandgasjournal.com/rosneft-exxonmobil-move-toward-strategic-cooperation-agreement.

"Russia, France Sign Warship Agreement." *RiaNovosti*, 25 Ocak 2011. Erişim tarihi: 10 Nisan 2014. http://en.ria.ru/military_news/20110125/162296245.html.

"Russia's 25.000 troop allowance and other facts you may not know about Crimea." *Russia Today*, 4 Mart 2014. Erişim tarihi: 15 Nisan 2014. <http://rt.com/news/russian-troops-crimea-ukraine-816/>.

Sandıklı, Atilla ve Elnur İsmayilov. "Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya." *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli Bildiri Kitabı* içinde (71-104). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2014.

Saynur, Giray ve Yerkinay Ongarova. "Ukrayna'da Siyasi Kriz." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* Sayı: 42 (Yaz 2014): 11-23.

“Syria Signs Oil Exploration Deal with SoyuzNefteGaz.” *RIA Novosti*, 25 Aralık 2013. Erişim tarihi: 17 Nisan 2014. <http://en.ria.ru/russia/20131225/185921289/Syria-Signs-Oil-Exploration-Deal-With-SoyuzNefteGaz.html>.

“The Black Sea Fleet: Divided and Fading.” *RIA Novosti*, 9 Haziran 2010. Erişim tarihi: 16 Nisan 2014. <http://en.ria.ru/analysis/20100609/159356426.html>.

“World Directory of Minorities and Indigenous Peoples-Transnistria (unrecognized state).” *Minority Rights Group International*, 2007, Erişim tarihi: 10 Nisan 2014. <http://www.refworld.org/cgi-bin/tehis/vtx/rwmain?page=country&category=&publisher=&type=COUNTRYPROF&coi=RUS&rid=&docid=4954ce57c&skip=0>.

BİLGE ADAMLAR KURULU ÜYELERİ

ÖZGEÇMİŞLERİ

Salim DERVİŞOĞLU, Oramiral (E), Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bilge Adamlar Kurulu Başkanı

Salim Dervişoğlu, 1936'da İzmit'te doğdu. 1957 yılında Deniz Harp Okulu'ndan asteğmen rütbesi ile mezun oldu. Deniz Kuvvetlerinin çeşitli deniz ve kara hizmetlerinde bulundu. 1965-1967 yıllarında Deniz Harp Akademisi öğreniminden sonra Kurmay Binbaşı olarak Sultanhisar Gemisi ve bilahare Gayret Muhribi Komutanlığı yaptı. 1972-1973 yıllarında ABD'de İşletme alanında yüksek lisans yaparak yüksek işletme mühendisi oldu. 1974-1977 yıllarında Brüksel'deki NATO karargâhında görev yaptı. 1977-1979 yıllarında 3. Muhrip Filotillası komodorluğundan sonra çeşitli kara görevlerinde bulundu.

30 Ağustos 1981 yılında tuğamiral oldu. Deniz Kuvvetleri Personel ve Lojistik başkanlığı, Çıkarma Filosu, Hücumbot Filosu, Harp Filosu komutanlıkları yaptı. Dervişoğlu ayrıca Deniz Harp Akademisi Komutanlığı ve Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanlığı görevlerini yürüttü. İtalya'da (Napoli) da 2 yıl boyunca NATO görevlerinde bulundu. Dervişoğlu, Koramiral olarak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreter Yardımcılığı, Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı görevlerini yürüttü. Oramiral olarak 1995-1997 yıllarında Donanma Komutanlığı yaptı ve 1997-1999 yıllarında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yaparak emekli oldu.

Bayan Türkan Dervişoğlu ile evli olan Dervişoğlu'nun Mehmet ve Ahmet adlarında 2 oğlu vardır. Dervişoğlu, İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

İlter TÜRKMEN, Dışişleri Eski Bakanı Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

İlter Türkmen 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Türkmen, 1949 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi.

İlter Türkmen, 1961-64 yılları arasında Washington Büyükelçiliğinde

Müsteşar, 1964-68 yılları arasında Dışışleri Bakanlığında Genel Müdür ve Genel Sekreter Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1968-72 yıllarında Atina Büyükelçiliği görevini yürüten Türkmen, 1972-75 yılları arasında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimî Temsilcisi olmuştur. 1979-80 yıllarında Birleşmiş Milletler Teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı, 1980-83 yıllarında ise Dışışleri Bakanı olmuştur. 1984-88 yılları arasında tekrar Birleşmiş Milletler nezdinde Daimî Temsilci olarak görev alan Türkmen, 1988-91 yıllarında Paris Büyükelçiliğine getirilmiştir. Türkmen, 1991-96 yılları arasında Birleşmiş Milletler teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı ve Filistin Mültecilerine Yardım Örgütü Genel Komiseri görevlerini yürütmüştür.

İlter Türkmen, Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcılığının yanında OBİV Dış ve Savunma Politikası Grubu Başkanlığını da yürütmektedir.

Sami SELÇUK, Prof. Dr., Yargıtay Eski Başkanı
Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

1937'de Konya-Taşkent'te doğmuştur. 1955'te Konya Lisesi'ni ve 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Ankara yargıç adayı olarak mesleğe başlayan Selçuk, sırasıyla Sütçüler, Akşehir, Yenice ve 1972'den sonra Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı görevlerinde bulunmuştur. 21.09.1982 tarihinde Yargıtay Üyeliğine seçilen Selçuk, Yargıtay Büyük Genel Kurulunca, 10.07.1990 tarihinde ilk kez, 13.07.1994 tarihinde ikinci kez, 13.07.1998 tarihinde üçüncü kez Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanlığına seçilmiştir.

Fransızca ve İtalyanca bilen Selçuk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktora yapmış, 1986 yılında doçent olmuştur. Selçuk'un kitap ve çeviri çalışmalarının yanında yerli ve yabancı dergiler ile günlük basında yayımlanmış Türkçe ve yabancı dilde; hukuk, dil, laiklik ve Atatürkçülük konularında makale ve denemeleri vardır.

Yargıtay Büyük Genel Kurulunca 07.07.1999 tarihinde Yargıtay Birinci Başkanlığına seçilen Doç. Dr. Sami Selçuk bu görevden 15.06.2002 tarihinde yasal yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesinin öğretim üyeleri kadrosuna dâhil olmuştur ve Ceza Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığına seçilmiştir. Selçuk, Fakültede Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku dersleri vermektedir.

Kutlu AKTAŞ, İçişleri Eski Bakanı, Vali (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Kutlu Aktaş, 1962 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetini müteakip 30 Temmuz 1962 tarihinde atandığı Çankırı Maiyet Memurluğunda Yumurtalık ve Küre Kaymakam Vekilliklerinde görevlendirilip staj süresini doldurmuş, Kaymakamlık kursu ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ünü (TODAİE) bitirdikten sonra 1964'te Darende Kaymakamlığına atanmıştır.

30 Eylül 1967 tarihinde Yahyalı, 30 Nisan 1970 tarihinde Çüngüş, 31 Temmuz 1972 tarihinde Bozcaada, 1976 tarihinde Simav Kaymakamlıklarına atanan Aktaş, 3 Ağustos 1976 tarihinde Mülkiye Müfettişliğine, 20 Ağustos 1976 tarihinde 1. sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 4 Şubat 1977 tarihinde Mülkiye Başmüfettişliğine, 28 Mart 1979 tarihinde de Mülkiye Müşavirliğine atanmıştır. Kutlu Aktaş, 26 Haziran 1981 tarihinde Ağrı Valiliğine, 22 Aralık 1986 tarihinde Malatya Valiliğine, 21 Nisan 1990 tarihinde İzmir Valiliğine ve 15 Temmuz 1997'de ise İstanbul Valiliğine atanmıştır. Aktaş, 5 Ağustos 1998-11 Ocak 1999 tarihleri arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

Özdem SANBERK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Özdem Sanberk, Dışişleri Bakanlığı memuru olarak Madrid, Amman, Bonn ve Paris Büyükelçiliklerinde ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Daimi Temsilciliklerinde çeşitli derecelerde görevde bulunduktan sonra, 1985-1987 yılları arasında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın dış politika danışmanlığını yapmıştır.

1987-1991 yılları arasında Avrupa Topluluğu nezdinde Büyükelçi Daimi Temsilci, 1991-1995 yıllarında arasında Dışişleri Müsteşarı ve 1995-2000 yılları arasında da Londra Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 2000 yılında emekliye ayrılan Sanberk, 2003 Eylül ayına kadar Türkiye Ekonomik Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) Direktörlüğü görevinde bulunmuştur. Sanberk 2011'de, İsrail'in Mavi Marmara gemisine yaptığı saldırıyı müteakiben Birleşmiş Milletler'in yürüttüğü soruşturma sürecinde oluşturulan Palmer Komisyonu'nda Türkiye'yi temsilen yer almıştır. Sanberk, Kadir Has

Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyesidir.

Özdem Sanberk, Sumru Sanberk ile evli olup Nazlı Sanberk'in babasıdır.

Sönmez KÖKSAL, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Sönmez Köksal, 8 Mart 1940 İzmir'de doğdu. Köksal, Saint Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Köksal, 1963 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dairesinde Şube Müdürü, Burgaz'da Başkonsolos, Paris Büyükelçiliğinde Müsteşar, Siyaset Planlama Dairesi ve Orta Doğu ve Afrika Dairelerinde Başkanlık görevlerinde bulundu.

1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdindeki Türkiye Daimi Temsilci yardımcılığına atandı. 1983'de Çok Taraflı Ekonomik İlişkiler Genel Müdür Yardımcılığını üstlendi. 1986 yılında Bağdat Büyükelçiliği'ne atandı. 1990'da Avrupa Konseyi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliği görevini üstlendi. Türkiye'nin dönem başkanlığına rastlayan 1992 Nisan-Eylül ayları arasında 6 ay süre ile Avrupa Konseyi Bakan Delegeleri Komitesi'ne başkanlık yaptı. Köksal, 1992 Ekim ayında Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı oldu. 1998 Şubat ayında Paris Büyükelçiliği'ne atandı. 1 Ağustos 2002 tarihinde kendi isteği üzerine emekli oldu. Sönmez Köksal, 2002-2006 döneminde Işık Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulundu ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı görevini üstlendi.

Güner ÖZTEK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Güner Öztekin 1935 yılında Çankırı'da doğdu. 1955 yılında St. Joseph Lisesi'nden mezun oldu. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu.

Güner Öztekin, 1959-1960 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği Özel Kaleminde Ataşe, 1961-1963 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde 3'ncü Kâtip, 1963-1966 tarihleri arasında Paris Büyükelçiliğinde 3'ncü ve 2'nci Kâtip ve 1966-1969 tarihleri

arasında Dakar Büyükelçiliğinde 2'nci Kâtip ve Başkâtip olarak görev yapmıştır. Öztekin, 1969-1971 tarihleri arasında Dışışleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde Başkâtip, 1971-1972 tarihleri arasında Başbakanlık Özel Kalem Müdürü, 1972-1976 tarihleri arasında Londra Büyükelçiliği Müsteşarı, 1976-1978 tarihleri arasında Uluslararası Kuruluşlar Genel Müdür Yardımcılığı, Elçi, Genel Müdür Yardımcısı, 1978-1982 tarihleri arasında Moskova Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı ve 1982-1986 tarihleri arasında İkili Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı görevlerinde bulunmuştur.

Güner Öztekin, 1986-1991 tarihleri arasında Kuveyt Büyükelçisi, 1992-1995 tarihleri arasında Dışışleri Müsteşar İdari İşler Yardımcısı, 1995-1999 tarihleri arasında Belçika Krallığı nezdinde T.C. Büyükelçisi ve Batı Avrupa Birliği nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapmıştır. Güner Öztekin, 1 Ocak 2001'den itibaren Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı ve Direktörü olarak görev yapmaktadır. Öztekin, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

Ümit PAMİR, Büyükelçi (E)

Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1942 yılında İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1965 yılında Dışışleri Bakanlığı'na girdi. Gümülcine Konsoloslugu ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Fahri Korutürk'ün Özel Kalem Müdürlüğünü yaptı.

Pamir, 1990 yılında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün daimi temsilciliğini yaptı. 1991 yılında Türkiye'nin Cezayir Büyükelçisi oldu. 1995-1997 yılları arasında Yunanistan Büyükelçiliği görevinde bulundu. Başbakan Bülent Ecevit ve Mesut Yılmaz'ın başkanışmanlığını yaptı.

2000'de Türkiye'nin BM nezdindeki daimi temsilciliğine getirildi. Kıbrıs'ın ele alındığı Bürgenstock görüşmelerinde Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ile beraber çalıştı.

2004-2006 yılları arasında NATO Daimi Temsilciliği yaptı. 2007 yılında Dışışleri Bakanlığı Müşavirliği görevine getirildi ve aynı yıl yaş haddinden emekli oldu. Dilek Pamir'le evli ve iki çocuk babasıdır.

Necdet TİMUR, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1937 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğmuştur. 1958 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1960 yılında Muhabere Okulu'ndan mezun olmuştur. Timur, 1968 yılında Kara Harp Akademisi'nden mezun olmuş, ardından Kurmay Subay olarak, 1'nci Ordu Muhabere İşletme Bölük Komutanlığı, 2'nci Zırhlı Tugay Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Kara Harp Akademisi Öğretim Üyeliği, 1'nci Ordu Genel Sekreterliği Harekât Subaylığı, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Paris Kara Ataşeliği, 3'ncü Ordu Plan ve Harekât Şube Müdürlüğü ve Işıklar Askeri Lisesi Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

Necdet Timur, 1983 yılında tuğgeneralliğe, 1987 yılında tümgeneralliğe terfi etmiştir. Timur, tümgeneral rütbesi ile Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

1991 yılında korgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, 2'nci Kolordu Komutanlığı ve Harp Akademileri Komutan Yardımcılığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Başyardımcılığı görevlerinde bulunduktan sonra 1997 yılında orgeneralliğe terfi etmiştir. Bu rütbede Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevini müteakip 1'nci Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Fransızca bilen emekli Orgeneral Necdet Yılmaz Timur, Bayan Nezih Timur ile evlidir ve 1 çocuk sahibidir.

Oktar ATAMAN, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Oktar Ataman 1939'da İstanbul'da doğmuştur. 1961 yılında Kara Harp Okulu'ndan topçu subayı olarak mezun olmuş, 1966-1968 yılları arasında Kore Cumhuriyeti'nde Askeri Ataşe Yardımcısı ve Birleşmiş Milletler nezdinde İrtibat Subayı görevlerinde bulunmuş ve 1975 yılında Kara Harp Akademisi'ni bitirerek Genelkurmay Plan Harekât Daire Başkanlığı'na proje subayı olarak atanmıştır. 1977'de İngiliz Kraliyet Kara Kurmay Koleji'ne seçilen Ataman, mezuniyetini müteakip Kara Harp Akademisi'nde üç yıl öğretim üyesi olarak, 1980-1983 yıllarında ise Belçika'da SHAPE Karargâhı Plan ve Prensipler Başkanlığı'nda karargâh subayı olarak görev yapmıştır. 1988'de tuğgeneral

rütbesine terfi eden ve Genelkurmay Başkanlığı Plan Harekât Daire Başkanı olarak görev yapmaya başlayan Ataman 1992’de tümgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Başkanlığı Strateji ve Kuvvet Planlama Daire Başkanlığı’na atanmıştır.

Orgeneral Ataman, 1997’de korgeneral rütbesine terfi etmiş ve Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanlığı’na atanmıştır. Eylül 1998’den itibaren NATO Askeri Komitesi nezdinde Türk Askeri Temsil Heyeti Başkanı olarak görev yapan Orgeneral Ataman, 2000-2001 yıllarında 6’ncı Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 2001’de NATO Güneydoğu Avrupa Müşterek Kuvvetler Komutanlığı görevini devralan Ataman aynı yıl içinde orgeneralliğe terfi etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Üstün Hizmet Madalyası ile taltif edilen Orgeneral Ataman, Bayan Nedret Ataman ile evli olup bir kız ve bir erkek çocuğu babasıdır.

Sabahattin ERGİN, Koramiral (E) **Bilge Adamlar Kurulu Üyesi**

Emekli Koramiral Sabahattin Ergin 1926’da İstanbul’da doğmuştur. 1935 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı piyano bölümüne devam ederek başladığı müzik yaşamını çeşitlendirerek sürdürmüştür. Sabahattin Ergin, 1983 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda sanatçı ve öğretim üyesi olmuştur. Ergin, İ.T.Ü. Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora programlarında Müzik Pedagojisi, Müzik Eğitimi Felsefesi, Çağdaş Müzik Eğitimi Yöntemleri ve Mukayeseli Müzik Tarihi gibi dersleri Türkçe ve İngilizce olarak vermiştir.

İ.T.Ü. dışında, Türk Mûsikîsi Vakfı, Anadolu Bilim ve Teknoloji Stratejileri Araştırma Enstitüsü ve diğer bazı kültürel ve bilimsel dernek ve kurumlarda, kurucu, yönetim kurulu başkanlığı ve kurucu üyelikler de yapmıştır.

42 yıl süren bir askerlik hizmetinde bulunan Ergin, Atatürkçülük ve jeopolitik konuları üzerinde çalışmalar yapmakta olup, meşgul olduğu çeşitli alanlarda ulusal ve uluslararası bilimsel etkinliklere; konuşmacı, bildiri sunucu ve panelist olarak katılmaktadır. İlgilendiği konular üzerine kaleme aldığı bazı çalışmaları kitap, makale ve tebliğ olarak basılmıştır.

Nur VERGİN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Nur Vergin, 1941’de İstanbul’da doğdu. Çocukluğunu ve gençliğini yurt dışında geçirdi. Paris-Sorbonne Üniversitesi’nde Sosyoloji lisans ve yüksek programlarını tamamladıktan sonra aynı üniversitede Sosyoloji Doktoru unvanını aldı. 1973’te Türkiye’ye dönüp İstanbul Üniversitesi’nde göreve başladı.

Nur Vergin Bilkent Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. Vergin, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden emekli olmuştur.

Çeşitli uluslararası Sosyal Bilimler Derneklerine üye olan ve siyaset, kimlik ve din sosyolojisi üzerine çalışan Vergin’in, Industrialisation et Changement Social en Milieu Rural (1976), Türkiye’ye Tanık Olmak (1998), Din, Toplum ve Siyasal Sistem (2000) ve Siyaset Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar (2008) başlıklı kitapları yayımlanmıştır.

Orhan GÜVENEN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1973 yılında OECD İstatistik Danışmanı olarak iş hayatına başlayan Prof. Dr. Orhan Güvenen, 1976 yılında Paris-Sorbonne Üniversitesi (EPHE) Öğretim Üyesi, 1977-1984 yıllarında Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales’de Öğretim Üyesi, 1979-1988 yıllarında Paris Üniversitesi Araştırma Direktörü ve Ekonometri Profesörü olarak çalışmıştır. Prof. Dr. Güvenen, 1988-1994 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı görevine atanmıştır.

1995-1997 yıllarında Büyükelçi olarak İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak görev yapan Prof. Dr. Güvenen, 1996 yılında ABD, Case Western Reserve Univ., “Systems Engineering Department” bölümünde Misafir Profesör olarak görev yapmıştır. 1997-1999 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı ve 1997-2000 yıllarında Büyükelçi ve Başbakan Başmüşavirliği görevlerine getirilmiştir. Güvenen, 2002 yılında UNESCO Yönetim Kurulu Türkiye Temsilcisi ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

Milli Güvenlik Akademisi'nde Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Paris Üniversitesi'nde Misafir Profesör olarak görev yapan Güvenen, 1988 yılında “Dünya Sistemleri, Ekonomileri ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü”nü kurmuş ve halen adı geçen Enstitü'de Ekonometri ve Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Başkan olarak görevine devam etmektedir. Ayrıca, Ağustos 2000'den itibaren, Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Ali KARAOSMANOĞLU, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Uluslararası Hukuk doktorasını Lozan Üniversitesi'nden almış olan Prof. Karaosmanoğlu, Stanford Üniversitesi Hoover Institution'da, NATO'da, Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde ve Princeton Üniversitesi'nde araştırma bursları kazanmış ve misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Bilkent Üniversitesi'ne katılmadan önce Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de öğretim üyeliği yapan Prof. Karaosmanoğlu, Türk dış politikası, strateji ve güvenlik politikaları konularında çalışmalar yapmaktadır.

Yayınları arasında Les actions Militaires coercitives et non coercitives des Nations Unies (Droz); İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler (Boğaziçi Üniversitesi); Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance (Dış Politika Enstitüsü, Editör); The Europeanization of Turkey's Security Policy (Dış Politika Enstitüsü, editör) başlıklı kitapları ve Foreign Affairs, Politique Etrangère, International Defense Review, Europa Archiv, Security Dialogue ve Journal of International Affairs gibi dergilerde basılmış makaleleri bulunmaktadır. Prof. Karaosmanoğlu, Avrupa Bilim ve Sanat Akademisi üyesidir.

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2010 yılında emekli olan Karaosmanoğlu, İhsan Doğramacı Vakfı'na bağlı Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi'nin başkanıdır.

İlter TURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1941 yılında İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır. 1962 yılında Oberlin Koleji'nden (ABD) Siyasal Bilimler Lisansı, 1964 yılında Columbia Üniversitesi'nden

Siyasal Bilimler Yüksek Lisansı almıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset İlmi Kürsüsü'ne asistan olarak girmiştir. Aynı kürsüde 1966 yılında Doktor, 1970 yılında Doçent, 1976 yılında da Profesör olmuştur.

1984 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne intisap etmiş, 1991 yılında aynı fakültede yeni kurulan Uluslararası İlişkiler Kürsüsü Başkanlığı'nı üstlenmiştir. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmış ve Koç Üniversitesi İdari Bilimler ve İktisat Fakültesi'nde Siyasal Bilimler Profesörü olarak görev almıştır. Ekim 1998-2001 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Rektörlük görevini üstlenmiştir. Hâlihazırda aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

Prof. Dr. İlter Turan'ın Mukayeseli Siyaset, Türk Siyasal Hayatı, Siyasal Davranış, Siyasal Kültür, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika konularında yayımlanmış İngilizce ve Türkçe kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Akademik mesleğine ek olarak muhtelif şirket ve vakıf yönetim kurullarında görev yapmakta, Dünya Gazetesi'nde haftalık yazılar yazmaktadır.

Ahmet Çelik KURTOĞLU, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ahmet Çelik Kurtoğlu 1942'de Ankara'da doğdu. Kurtoğlu, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nden lisansüstü derecesini alan Kurtoğlu, ABD'de Yale Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar yaptı. Kurtoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde İktisat Profesörlüğü görevinden 1995 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1997-2006 yılları arasında Galatasaray Üniversitesi'nde ders verdi.

Çelik Kurtoğlu, öğretim üyeliği yanında 1978-82 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'na uluslararası ekonomi politikaları konusunda Danışmanlık yapmıştır. 1987-1995 yılları arasında İstanbul'da bulunan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Direktörü olarak görev yapan Çelik Kurtoğlu, 1998 yılında Kurdoğlu Danışmanlık A.Ş.'yi 2002 yılında ise "iyi şirket" Danışmanlık A.Ş.'yi kurmuştur. Kurtoğlu, halen bu iki şirket kanalı ile yatırım bankacılığı ve kurumsal yönetim konularında bilgi ve tecrübelerini paylaşmaktadır.

Çelik Kurtoğlu, DEİK Yönetim Kurulu Üyesi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş

Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi, TEMA Yönetim Kurulu Başkanı, Tekfenbank Yönetim Kurulu Üyesi, Avrupa Sanayiciler Yuvarlak Masası (ERT) “Asosiye Üyesi” dir.

Ersin ONULDURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ersin Onulduran, 1945 yılında Bandırma’da doğdu. Lisans eğitimini Claremont Men’s College’de Siyaset Bilimi dalında, Yüksek Lisans eğitimini California State University’de Uluslararası İlişkiler bilimi dalında tamamladı. Doktora eğitimini University of Southern California’da Siyaset Bilimi alanında yaptı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı fakültede 1983’de Doçent, 1989’da Profesör oldu.

Onulduran, Ankara Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyeliği ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanlığı görevlerini yürüttü. Aynı zamanda Üniversitede Yabancı Diller Yüksekokulu Müdürü olarak görev yaptı. Ersin Onulduran 1986-2010 yılları arasında Türkiye-ABD Kültürel Mübadele Komisyonu (Fulbright Eğitim Komisyonu) Genel Sekreteri görevini yürüttü. Prof. Dr. Ersin Onulduran 2012 yılında Ankara Üniversitesi’nden emekli oldu. Onulduran, evli ve bir çocuk babasıdır.

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süper Güç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim
Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Hazırlayan: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar
Dr. Mehmet Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları

(Ed.) Doç. Dr. R. Kutay KARACA

Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi

Dr. Salih AKYÜREK, Serap KOYDEMİR, Esra ATALAY, Adnan BIÇAKSIZ

Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Raporlar**Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri**

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlter TURAN

Rapor 6: Irak’ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye’de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik, Türkiye’deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri

Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi

Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye'nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi

Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele

M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK, Doç. Dr. Mazhar BAĞLI,
Müstecep DİLBER, Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye'de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY, Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye'nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır’da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD’nin Irak’tan Çekilmesi ve Türkiye’ye Etkileri

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Mustafa YETİM, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 35: İran, Şii Hilali ve Arap Baharı

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Emin SALİHİ

Rapor 36: Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler

BİLGESAM

Rapor 37: Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ, Elnur İSMAYILOV

Rapor 38: Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Rapor 39: Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı

BİLGESAM

Rapor 40: Kaos Senaryolarının Merkezinde İran

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 41: Ermenistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 42: Yasa dışı Göç ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Emine AKÇADAĞ

Rapor 43: Kırgızistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 44: Kazakistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 45: Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Rapor 46: Afganistan’da Sivil Ölümleri

Dr. Salih AKYÜREK, Nursema KIBRIS, Dilara ÜNAL

Rapor 47: İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 48: Çağcıl Hukuk Sistemleri ve Türkiye’de İşkence

Erkam MALBELEĞİ

Rapor 49: Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı

Dr. M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 50: Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Prof. Dr. Cengiz YILMAZ

Rapor 51: Terörle Mücadelede Toplumsal Algılar

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 52: Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN

Rapor 53: İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm

Dr. Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz & Mustafa Taşkiran

Rapor 54: Türkiye'nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler

Hasan ÖZTÜRK, Sevinç ÖZTÜRK

Rapor 55: 2. Körfez Savaşı'nın 10. Yılında Irak

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN, Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Rapor 56: Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 57: Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ, Esra ATALAY, Fatma Serap KOYDEMİR

Rapor 58: Türk-Rus İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 59: Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Türkan BUDAK, Bekir ÜNAL

Rapor 60: Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Elnur İSMAYILOV, Orhan GAFARLI

Rapor 61: Türkiye’de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma

Dr. Salih AKYÜREK, Fatma Serap KOYDEMİR

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2011) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013
Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013
Bilge Strateji Dergisi Cilt 6, Sayı 10, Bahar 2014

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi

Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi

Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi
Sina KISACIK

Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim DERVİŞOĞLU ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-10: Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa

Kasım ESEN ile Söyleşi
Özdemir AKBAL

Bilge Söyleşi-11: Türk Hava Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Hv. Korgeneral Şadi ERGÜVENÇ ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-12: Arap Baharı Süreci, Mısır Seçimleri, Türkiye-Suriye Krizi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Ali SEMİN

Bilge Söyleşi-13: Esed Sonrası Suriye

Halit Hoca ile Söyleşi
Ali SEMİN & Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Bilge Söyleşi-14: Türk Kara Kuvvetleri’nin Bugünü ve Yarını

Orgeneral (E) Oktar ATAMAN ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-15: Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma

Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY ile Söyleşi

Hasan ÖZTÜRK, Ömer Faruk TÜRK